ئەنفال دوو: قەرەداغ 22 ی مارت - 1 ی نیسانی 1988

بەشی چوارەم

ئەنفالی دوو:

قــەرەداخ

22 ی مارت ـ 1 ی نیسانی 1988

"بــڕۆن مــاڵو خێزانتــان بێــنن، هیچتان بۆ نابێت"
ـــ ئەفســەرێکی ســوپا بــەو گوندنشــینانەی وتبــوو، کــە لــە باشووری قەرەداخەوە هەڵاتبوون.

هەرچەندە گەمارۆدانی سەرگەڵوو ـ بەرگەڵوو خەرجو باجێکی زۆر گەورەی هەبوو، بەڵام هێزە چەکدارەکانی عێراق بەو ڕادەیە ملهوڕ نەبوون کە مەبەستەکانی تر پشتگوێ بخەن. بۆ ڕێگە گرتن لە هەر هەوڵدانێکی PUK بۆ بەهێزکردنەوەی بنکەو بارەگا گەمارۆدراوەکانی، ڕژێم سیاسەتی هێرشکردنی بەردەوامی پیادەکرد بۆ سەر فەرماندەییە ناوچەییەکانی تر، وەك مەڵبەندی یەك کە بنکەی لە چیاکانی قۆپیی قەرەداخدا بوو و بەرپرسی هەموو عەمەلیاتی پارێزگای سلێمانی بوو. لە هەر قۆناخێکی ئەنفالدا کە هێرشی سەرەکی چەقی جوگرافیی خۆی دەگۆڕی، ئەم شێوازی فشاری لاوەکیە هەر دەمایەوە.

www.dengekan.com

کـەم شـوێنی کوردسـتانی عێـراق هەیـە وەك قـەرەداخ جـوانو دڵگیربێـت. زنجیرەیـەك لووتکـە شـاخی مشار ئاسا کـە نزیکـەی 70 میلێـك بـەرەو باشـووری ڕۆژهەڵات دەکشێو هێند ڕێکوڕاستە لە دەمی گوێزان دەچێت. بـەڵام ئـەم خاسـیەتی جوانیەشی وایکردووە کە قەرەداخ *سەخت*و قایم نەبێت. تێکشکاندنی بـەرگریکردن لە دۆڵی جافەتی، کـە چواردەوری شاخی تـووشو سـەخت بـوو، بـۆ بیسـتو حـەوت لیوای سوپا بە هاوکاریی *جاشی* کورد ماوەی سێ حەفتەی خایاند, بەڵام قـەرەداخ بـە پێچەوانەوە: هێڵێکی تـەنکی چیاو ئـەملاو ئەولاشی پێدەشـتی تەختـەو بـە کـەڵکی بـەرگریکردن نایـەت. لـە لای ڕۆژئـاواوە هـەردەو دەشـتایی گـەرمیان "واتـە ناوچـەی گـەرم"، لـە ڕۆژهەڵاتیشـەوە تـا سـاڵی 1988 چـەندین گونـدی بچـووك بچـووکی کشـتوکاڵیی لـە ئـامێزی ژمارەیـەك چـەم و شـیوی سـەوزو بەپیتـدا بـوونو هـەموو کێڵگـەی گـەنمی زسـتانەو جـۆو تـووتنو مـەرەزە بـوونو لـە نزیکیشـیانەوە مـەزرای بامیو فاسوولیاو پاقلەو تەماتـەو کاڵـەكو شووتیو ڕەزەتـرێ بـوو*. لـە سـەری ئـەو سەری باشووری زنجیرە چیای قەرەداخـەوە کـەژی زەردەی بـەرزی شـەش هـەزار پـێ ئێشکگرەو سەنگەرێکی قایمی *پێشمەرگەیە* لـە پشـتی ئەمیشـەوە بـۆ لای ڕۆژهـەڵات ڕاڕەوێکی تەنگەبـەرەو ئـەو ڕێگایـەی لـە سلێمانییەوە دێت پێیـدا تێدەپـەڕێتو بـە سەر شارۆچکەی دەربەنـدیخانو ئـەو دەریاچەو بەنـداوە ستراتیجیەشـدا کـە هـەمان ناویـان هەیـە، گـوزەر دەکـات. لـە کاتێکـدا کـە ئـەنفالی یـەك لـە بـاکوور لەوپـەڕی گەرمەیدا بوو دەزگای *ئیستیخباراتی* عێراق چاوی خستبووە سـەر ئـەم دەریاچەیەو چاودێریی دەکرد لە ترسی ئەوەی نەوەك هێزەکانی ئێران لـە ئـاوەوە هێـرش بکەنـە سەر بەنداوەکەو وێزگەی کارەباکەی.

حوکوومەت هـەر لـە سـەرەتای جـەنگی ئێـران ـ عێراقـەوە وازی لـە دێهاتـەکانی ناوچـەی قـەرەداخ هێنـابوو و دەسـەڵاتی بـە سـەریاندا نەدەشـکا. لـە سـاڵی 1987دا ناحیەکـە خۆیشـی چۆڵکراو دانیشـتوانی بـۆ هـەردوو کۆمـەڵگای نەسـرو زەڕایـەن

* لێرەدا باسکردنی بەروبوومە کشتوکاڵیەکان هەندێك تێکەڵو پێکـەڵیی تێدایـەو زیـاتر سـەرنجێکی ڕۆمانسیانەیە ـ و.

گوێزرانەوە. سوپاو جاش لە شارۆچکە چۆڵەکەدا مانەوە، بەڵام *پێشمەرگە* هەر زوو پێی چۆڵ کردن , لە تۆڵەی ئەوەدا بۆمبارانی فڕۆکە هەرچیەك لە قەرەداخ مابۆوە وێران و کاولی کرد. بەو حاڵەشەوە هێزەکانی PUK بەردەوام بوون لە کۆنترۆڵکردنی کەلاوەکانی قەرەداخو ئەوانیش وەك خەڵکی گوندەکانی دەوروبەر ڕاهاتبوون بە تۆپبارانی بەردەوام لە پێنج شەش بنکەی تۆپخانەی حوکوومەتەوە لە نێوان سلێمانیو دەربەندیخاندا.

لە ساڵی 1983وە تەوەری چالاکیی *پێشمەرگە* لە قەرەداخدا هەردوو گوندی تەکێو بەلەگجاڕ بوو کەوا بێجگە لە PUK بارەگای هێزی چەکداری پارتی کۆمۆنیستی عێراقیشیان تێدا بوو. ماوەی نێوان ئەم دوو گوندە دوو میل کەمتر بوو و ڕێگەیەکی خۆڵ بە یەکەوەی دەبەستن، ناوەندی ناحیەی قەرەداخیش نزیکەی سێ سەعاتێك بە پێیان لێیانەوە دووربوو. گوندی گەورەی *سێوسێنانیش* دەکەوتە قوڵی ڕۆژهەڵاتیانەوەو *پێشمەرگە* لەم گوندەدا نەخۆشخانەیەکی مەیدانییان دامەزراندبوو کە خزمەتی زۆربەی دانیشتوانی ئەو دەروبەرەی دەکرد. لە مانگەکانی بەرایی ساڵی 1988دا برووسکەکانی دەزگای هەواڵگریی عێراق پڕبوون لە تێبینیو سەرنجدانی ئەوەی کەوا پاسدارانی ئێران بە ئارەزووی خۆیان خەریکی جموجووڵن لە بنکەو بارەکاگانی *پێشمەرگەدا* لە قەرداخ و لە ڕاپۆرتێکدا هاتووە کە هێزێکی 200 کەسیی پاسداران لە 25 ی کانوونی دووەمدا لە بەلەگجاڕ بوون، لە 6 ی مارتدا ژمارەیان گەیشتووەتە 400[1]. وا باس بوو کەوا لە 9 ی مارتدا هەشتا کەس لە "گاردی خومەینیی جادووگەر" لە سێوسێنان بووبێتو پڕچەك بوون. لە دەوروبەری مانگی شوباتدا، کە ڕۆژەکەی بە وردیی نازانرێت، هەشت فڕۆکەی عێراقی هێرشێکی کیمیاییان کردووەتە سەر تەکێو بەلەگجاڕ. عومەر کە پیاوێکی

---

[1] ئەم زانیاریانە لە دووتوێی ئەو برووسکە یەك لەدوای یەکانەدا هاتوون کە لە بارەگای ئەمنی سلێمانییەوە بۆ بارەگای ئەمنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی نێردراوە بە ژمارە 1754 لە 25 ی کانوونی دووەمی 1988و 5474 لە 6 ی مارتی 1988داو 5860 لە 9 ی مارتی 1988دا. دووەم برووسکەیان باس لەوەش دەکا کەوا شەست کەس لە ئەندامانی "پارتی کۆمۆنیستی خیانەتکاری عێراق" لە بەلەگجاڕ بوون.

خەڵکی تەکێ بوو بۆمبارانەکەی بە چاوی خۆی دیبوو دەیوت: "بۆمبێکی زۆریان بەردایەوە، نازانم چەند بوو، ڕەنگە هەشت یان نۆ بووبێت. کاتێ کە دەتەقینەوە ناڵەیەکی زلیان دەهات بەڵام دووکەڵێکی کەمیان لێپەیدا دەبوو و وەکو خوێ بە سەر زەویدا بڵاودەبووەوە. ئەو کەسانەی دەستیان پێوە دابوو دواجار پێستیان تلۆقی کردبوو, ئەو ئاژەڵانەش کە لەو گژوگیایەیان خواردبوو کەوا بەر کیمیاییەکە کەوتبوو یەکسەر مرداربوونەتەوە". بەڵام زیانی گیانیی لە خەڵکەکە نەکەوتبوو، چونکە لەبەر بۆردمانی ڕۆژانە هەموو خەڵکی تەکێ بە ڕۆژدا دەچوونە ئەو کونە تەیارانەوە کە لە دەشتودەر دروستیان کردبوون. "بەڵام لە بەلەگجارِ زۆر لە پاسداران و *پێشمەرگەی* PUK و گەلێ لە خەڵکی تریش بۆ ماوەی سێ ڕۆژ بەرچاویان تاریکبووبوو و هیچیان نەدەبینی . پاسدارەکانیش سێ و چوار ڕۆژ پێش ئەنفالی قەرەداخ لە بەلەگجارِ دەرچووبوون"[2].

پەلاماری کیمیایی بەردەوام لە کاتی ئەنفالی یەکەمداو وا ئێستاش بۆ سەر قەرەداخ، وادیارە ئەو کاریگەریەی هەبوو کە حوکومەتی عێراق مەبەستی بوو. ڕاپۆرتێکی هەوالگریی *ئەمن* لە 16 ی مارتدا، واتە لە ڕۆژی کوشتارەکەی هەڵەبجەدا، تێبینی ئەوەی کردووە کەوا چەند تیپێکی PUK ماوەی چەند ڕۆژێك لەوەوپێش، لە بنکەو بارەگاکانی خۆیانەوە بەرەو باشووری کوردستانی عێراق بڵاوەیان لێکردووە لە ترسی هێرشی کیمیایی زیاتر. برووسکەیەکی دیکەی ڕۆژی دوایی باسی ئەوە دەکات کە "لە سەرچاوە باوەڕپێکراوەکانی خۆمانەوە زانیومانە چەند ڕۆژێك لەمەوپێش تاقمی حسك ی خیانەتکار (حیزبی سۆشیالیستی کوردستان) نزیکەی 1500 ماسکی گازیان دەستکەوتووەو لە ڕژێمی ئێرانی

---

[2] ئەم شایەتحاڵە ئیدیعای ئەوەش دەکا کە چەك و جبەخانەی پاسداران مووشەکی هۆکی دژە ئاسمانیی ئەمریکیشی تێدا بووە، کە جۆرێك بوو لە کەین و بەینی ئەو مەسەلەیەدا درا بە تاران کە بە ئێران ـ کۆنترا ناسرا. چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای باینجان، 21ی مارتی 1993. کاربەدەستانی PUK نکوولیی لەوە دەکەن کە هیچ هۆکێك هاتبێتە عێراقەوەو دەڵێن ئەوان تەنها سام 7 یان بەکارهێناوە. هەروەها ئیدیعای ئەوەش دەکەن کەوا کاری سەرەکیی گاردی شۆڕشگێڕی ئێرانی کۆکردنەوەو سۆراخ کردنی زانیاریی *ئیستیخباراتی* بووە.

زایۆنییان وەرگرتووە"[3]. بە هەرحاڵ, ئەم وەخۆکەوتنە کەمێك کەڵکی هەبوو بۆ ئەنفالەکەی قەرەداخ لە 22 ی مارتدا، کەوا یەکێك لە کوشندەترین پەلاماری کیمیایی تێدا ئەنجامدرا بۆ سەر گوندی *سێوسێنان*. ئەو ڕۆژە ڕۆژێکی دوای نەورۆز بوو، کە سەری ساڵی تازەی کوردییەو یەکەم ڕۆژی بەهارەو *پێشمەرگە* ئاهەنگیان دەگێڕاو ئاگرێکی گەورەیان کردبوّوەو تەقەی خۆشییان بە ئاسماندا دەکرد[4]. خەڵکی سێوسێنان ، سەرەڕای هەواڵی هێرشکردنە سەر سەرگەڵوو ـ بەرگەڵوو و هەڵەبجەو هەروەها سەرەڕای تازە پەیدابوونی پاسدارانی ئێران لە گوندەکەیاندا، وادیارە خەیاڵێکی سەیرو بێبناغەیان لە مێشکی خۆیاندا دروستکردبوو. گوندنشینێك بیرەوەریەکانی ئەو ڕۆژانەی دەگێڕایەوەو دەیوت: "خەڵکەکە دەیانوت ئەمەش هەر وەك جارانی پێشوو دەبێت، ئەوان هێرشمان دەکەنە سەرو ئێمەش دەیانشکێنین"[5]. هەرچەندە سێوسێنان بارەگای تیپێکی PUK ی تێدابوو بەڵام لەو دەمەدا ئەوەندە *پێشمەرگە* لەوێ نەبوو و زۆربەیان لە بەرەی شەڕی سەرگەڵوو-بەرگەڵوودا بوون. ئێوارەی ڕۆژی 22 ی مارت لە کاتی نانی شێواندا خەڵکی گوند بە نرکەو هاژەی گوللە *ڕاجیمە* ڕاچڵەکین و بۆن و بەرامی سێو لەو ناوەدا بڵاوبوّوە. گوللە *ڕاجیمەیەك* کەوتە حەوشەی ماڵی پیاوێکەوە ناوی مەهدی هادی زۆراب بوو دەسبەجێ سیانزە کەسی لەو خێزانە چواردە کەسییە کوشتو تەنها یەك کوڕیان دەربازبوو، ئەویش *پێشمەرگە* بوو و هەڵاتبوو بۆ چیاکان. شەش خەملّو ژمارەی

---

[3] برووسکەکانی ژمارە 6631 لە 16 ی مارتی 1988داو ژمارە 6739 لە 17 ی مارتی 1988دا، لە ئە*منی* سلێمانییەوە بۆ ئە*منی* ناوچەی ئۆتۆنۆمی. ئەم بەڵگەنامانە، لەگەڵ ئەوەشدا کە دەگەڕێنەوە بۆ ئەو ڕۆژانەی لە سەرەوە باسکراون‌و بە ئاماژە کردنیان بۆ چالاکیی پاسداران لە ناو هەڵەبجەو دەوروپشتیدا بە ئاشکرا دیارە کە هەردوو ڕاپۆرتەکە لە لایەن باوەڕپێکراوانێکەوە ئامادەکراون کە ئاگاداری هێرشە کیمیاییەکەی 16 ی مارت نەبوون.

[4] لە کاتێکدا کە شایەتحاڵێکی تر ڕۆژی 18 ی مارت بە بەرواری پەلاماردانی سێوسێنان دادەنێ، بەڵام ڕۆژی دووەمیان زیاتر ڕێی تێدەچێت. هەموو بەروارێکی ئەو شایەتانە پێویستی بە وریاییە، چوونکە ئەگەرچی کورد ڕۆژژمێری هەتاویی 365 ڕۆژ بەکاردێنن، بەڵام مانگەکانی لەگەڵ ڕۆژژمێری گریگۆریی ڕێك بەرانبەر نابنەوە. سەبارەت بە ڕۆژژمێری کوردیو جەژنی نەریتیی نەورۆز، بڕوانە ئیزەدی، کورد، لاپەڕە 243 ـ 241.

[5] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای نەسر، 30 تەمووزی 1992.

www.dengekan.com

جیاواز لە لایەن گوندنشینانی ناوچەکەو کاربەدەستانی PUK ەوە دراوە بە میدڵ ئیست ووچ کەوا تێکڕا کوژراوانی هێرشە کیمیاییەکەی سێوسێنان بە 78 تا 87 دادەنێن.

عومەر، کە جووتیارێکی خەڵکی تەکێ یە دەڵێ: "کاتێ هەواڵی هێرشەکەمان پێگەیشت لەو خەڵکانەی لەوێوە هەڵاتبوون، گەلێ لە پیاوانی گوندەکەمان خێرا بە هانای خەڵکی سێوسێنانەوە چوونو تەماشا دەکەین لە هەموولایەکەوە لاشە لە ناو گونددا کەوتووە. من بە دەستی خۆم لە گەڵ خەڵکەکەدا شەستو حەوت تەرممان بە تراکتۆر گواستەوە بۆ گوندی کۆشكو لەوێ بە خاکمان سپاردن. ئێمە هەموویانمان بە جلوبەرگی خۆیانەوە خستە ناو گۆڕێکی گەورەوە لە گۆڕستانی حاجی ڕەقەدا. چوارده لاشەی تر لە گوندی ئەستێڵی سەروو بە خاك سپێردران. ئەوانە هەموویان دەسبەجێ مردبوون و خوێن لە کونەلووتیان دەهات وەك بڵێی مێشکیان تەقیبێت".

بۆ ڕۆژی ئاینده ، 23 ی مارت، *ڕاجیمەی* کیمیایی دای لە گوندی دووکان، کە گوندێکی تری حەفتا ماڵی بوو و بارەگایەکی PUK ی تێدابوو[6]. لە شەوی بیستو چواری مانگدا دای لە گوندە 200 ماڵیەکەی جافەران، ئێرە PUK ی لێنەبوو بەڵام بارەگایەکی بچووکیKDP تێدابوو کە کاروباری عەمەلیاتی پارێزگای کەرکووکی لە ئەستۆدا بوو. بە گوێرەی قسەی دوو گوندنشین ئەوە یەکەمجار نەبووە کەوا جافەرانی تێدا بۆردمان کرابێت بە گازی کیمیاییو لە مایسی 1987دا فڕۆکەی شەڕکەری میگ بۆمبگەلێکی کیمیایی هاوێشتووەتە دەوروپشتی ئاواییو پیاوێك چوارده بۆمبی ژماردووە کە دووکەڵی سوورو سەوزو سپییان لێبەرزبووەتەوە. جافەران بەختی هەبوو چوونکە هیچکام لەم هێرشە کیمیاییانە کەسی نەکوشت، بەڵام سەدان سەر مەڕوماڵاتو ڕەشەوڵاخی لەناوبرد. بۆردمانی مایسی 1987 لە کاتێکدا بوو کە زۆربەی خەڵك لە دەرەوەی گوند بوونو کارمەندانی پزیشکیی *پێشمەرگەش* لە بنکەیەکی ئەو نزیکانەوە فریایانکەوتنو

---

[6] ئەمیان تێکەڵ نەبێت لە گەڵ شارۆچکەی دووکاندا، کە دەکەوێتە باکووری سلێمانییەوە .

دەرمانیـان پێـدان[7]. یەکـەم هێـرش خەڵکەکـەی وا تۆقانـدبوو بـە دەگمـەن لێیـان دەگەڕایەوە گونـدو هـەر لـە دەشتودەرو ژێرزەمینـە کاتیەکانـدا گوزەرانیـان دەکـرد. بەمجۆرە هێرشە کیمیاییەکەی مارتی 1988 بە *ڕاجیمە* لە کاتێکدابوو کەوا گونـد چۆڵکرابوو.

★ ★ ★

[7] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووٚچ، گوندی جافەران، 6 ی حوزێرانی 1992.

www.dengekan.com

ڕەوكردن لە قەرەداخ

وا ئێستا بناری شاخەکان جمەیان دێت لەو خەڵکەدا کە لە دەست ئەنفال ڕایانکردووە ، چونکە هێرشی زەمینیی سوپا لە دوای نیوەڕۆی 23 ی مارتەوە دەستیپێکردو هێزەکانی فیرقەی 43 ی سوپا بە پاڵپشتی *جاش*و هێزی کوتوپڕیی *ئەمن* لە چوارلاوە بەرەو ئەو ناوچەیەی دەکەوتە نێوان قەرەداخ[*]و دربەندیخانەوە پێشڕەوییان کردو گوندنشینەکانیان وەك نێچیر لە ماڵی خۆ دەردەپەڕاند[8]. بە گشتی خەڵکەکە لەو هەواڵانە زەندەقیان چووبوو چ بە دەماودەم چ بە ڕادیۆ مەیدانیەکانی *پێشمەرگە* بڵاودەبوونەوە لە بارەی ئەو هێرشە پڕ لە وێرانکاریەی گازی ژەهراویی بۆ سەر سێوسێنان.

کۆڕەوەکە بە شێوەیەکی سەرەکی بەرەو باکوور بوو, خەڵکەکە پەلەقاژەی ئەوەیان دەکرد لە سلێمانی یان لە یەکێك لە کۆمەڵگاکانی سەر شارێیەکە پەنایەك بدۆزنەوە. کۆمەڵە خەڵکێکی چەمی سمۆر لە لای جافەرانەوە با بۆنی سێوی گەنیوی دڵتێکدەری بە سەریاندا هێنابوو. خێزانێکی تری خەڵکی مەسۆیی پەنایان بردبووە ئەشکەوتێك لەولای ماڵەکانی خۆیانەوە، بەڵام هەڵەیەکیان کردبوو کاتێك خەوتبوون چراکەیان نەکوژاندبۆوەو شەوێ لە گوڕو هووڕی هەلیکۆپتەر بە ئاگا هاتبوونەوە، کە دیارە ترووسکایی چراکە بەکێشیکردبوو بۆ ئەوێو لەناکاو دەنگی تەقینەوەیەك ئەشکەوتەکەی پڕکردبوو لە بۆنێکی خنکێنەر کە لە بۆنی کاڵەك دەچوو و خێزانەکە خێرا دەرپەڕیبوونە دەرەوەو دوو منداڵیان لە گەڵ خۆیان هەڵگرتبوو، کە بۆنەکە کاریتێکردبوون و خۆشبەختانە ڕزگاریان بوو و لە

---

[*] مەبەست لە شارۆچکەی قەرەداخە, واتە سەنتەری ناحیەکە ـ و.

[8] جموجوولەکانی سوپا ڕۆژ بە ڕۆژ بە وردیو دوورو درێژی لە شانزە برووسکەی دەسنووسی *ئەمن*دا نووسراوەو خراوەتە فایلێکەوە بە ناونیشانی "ئۆپەراسیۆنی پاککردنەوەی قەرەداخ، (لێرەدا ناخوێنرێتەوە)و دەربەندیخان". ئەم بەڵگەنامانە کەوا بابەتی "نهێنیو بە پەلەن"ماوەی نێوان 23 ی مارت تا 1 ی نیسانی 1988 یان گرتووەتەوە کاتێ کە ئەمن گرتنی تەکیێو بەلەگجاڕی ڕاگەیاند.

لاپاڵەکانی کەژی زەردەدا خۆیان شاردەوە. لە پاش سێ ڕۆژ لەوێوە تەماشایانکرد وا سوپا گوندی مەسۆیی دەسووتێنێ[9].

نیازی ڕژێم چیبووە لە گەڵ خەڵکە مەدەنیە گیراوەکەی ئەنفالی دوودا بیکات تا ئێستاش هەر بە نەزانراوی و تەمومژ ماوەتەوە. ئەو کاتە *ئیستیخبارات* فەرمانی لە مەکتەبی باکوورەوە وەرگرتبوو بۆ دامەرزاندنی ئۆردووگای کاتیی بە مەبەستی نیشتەجێکردنی ڕاگوێزراوەکان, بەڵام ئەو خەڵك خڕکردنەی دوا حەفتەی مانگی مارت لە شێوازی قۆناخەکانی دواتری عەمەلیاتی ئەنفال نەدەچوو. لە نێوان قەرەداغ و سلێمانیدا کۆسپێکی سروشتی بووبوو بە تەگەرە لە بەردەم گوندنشینە هەڵاتووەکاندا، ئەویش شاخی 4300 پێی گڵەزەردە بوو. لەوێ خەڵکەکە کەوتن بە سەر هێزی سوپا و *جاش*و کۆماندۆدا بە جلی ڕەسمیی بەڵەك بەڵەکیانەوە لە گەڵ یەکەکانی هێزی کوتوپڕیی *ئەمندا* (*قوات الگواریو*)، کە ئەو ناوەیان هەموو گرتبوو. لە هەموو لایەکەوە هەروا خەڵکی شەکەت و ماندوو، عەرەبانەو تراکتۆرو ئاژەڵ و ماڵات بوو. هەلیکۆپتەر بە ڕاسەرەوە دەسووڕایەوە, تانك و تۆپخانە هەموو لایەکی ئاگر دەداو "ئەو ناوە وەك مەنجەڵ دەکولا", وەك پیاوێکی دەربازبووی خەڵکی جافەران دەیگێڕایەوە.

تا ئێستاش ئەو هەڵوێستەی سوپا هەر بە نادیاریی ماوەتەوە، چوونکە لە ڕۆژانی بەرایی ئەنفالی دوودا بە هەندێ لە گوندنشینانیان گوتبوو بچنە ناو شار یان کۆمەڵگاکانەوە (هەرچەندە دواتر *ئەمن* لە نەسرو زەڕایەن و سلێمانیدا ماڵ بە ماڵیان پشکنی و بە دوای ئەو کەسانەدا دەگەڕان). هەندێ لە خەڵکە هەڵاتووەکە کاتێ سەربازەکانیان بینی پاشەوپاش کشانە دواوە بۆ ناو شاخەکان و خۆیان لەو داوە لادا. دەنگوباسی ڕەوەکەی قەرەداخ گەیشتە سلێمانی و خزم و کەسی هەندێك لە خەڵکەکە بەرەو شاخی گڵەزەردە چوون بۆ ئەوەی فریایان بکەون و دەربازیان بکەن. ئەگەرچی هێزێکی سەربازیی زۆر ئەو ناوەی هەموو گرتبوو، بەڵام دەربازبوانی

[9] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای باینجان، 21 ی مارتی 1993.

www.dengekan.com

هێرشە کیمیاییەکەی سێوسێنان هەواڵی لێبووردنێکی کاتییان بیستبوو بۆیە ماوەی چەند ڕۆژێك بە قەدپاڵی شاخەوە لە بەر باران مانەوە تا شتێکیان لێڕوونبێتەوەو کەس دەستی بۆ نەبردن. بەڵام لە ڕۆژی پێنجەمی پەلاماردانەکەدا سەربازانی خاڵی پشکنینی سەر ڕێگای نێوان سلێمانیو قەرەداخ دەستیانکرد بە گرتنیان, هەندێك بە تایبەتی پیرو پەککەوتە بە یارمەتیی جاشەکان توانییان دەربازبن، ئەمەشیان ئاماژەیە بۆ ڕۆڵی پێچەوانەی میلیشیای کورد کە پاشتر بە درێژایی ماوەی ئەنفال گێڕایان. لە گەڵ ئەوەشدا لە نێوان 25 ـ 30 کەس لە خەڵکی سێوسێنان لەو خاڵی پشکنینەدا دەسگیرکرانو جارێکیتر نەبینرانەوە. پێدەچێت هەڵوێستی هێزەکان لە ئەنجامی بەرپابوونی ڕووداوێکەوە گۆڕابێت کەوا عومەری جووتیارەکەی گوندی تەکێ بە چاوی خۆی بینیبووی‌و بەمجۆرە دەیگێڕێتەوە:

"کاتێ کە ئێمە گەیشتین، هێشتا سوپا دەستی نەکردبوو بە خەڵك گرتن, ئەفسەرەکان تەنها پرسیاری ئەوەیان لێکردین کە ئایا تێکدەران لە ناوچەکەماندا هەنو ئێمەش پێماندەوتن بەڵێ لەوێن. بەڵام پاشان شتێك ڕوویدا، ئەویش ئەوەبوو کەوا عەرەبانەی تراکتۆرێکی پرلە گەنم ڕێگاکەی گرتبوو چوونکە تایەیەکی پەنچەربوو و خاوەنەکەی لەوێدا بەجێیهێشتبوو, تانکێك هاتبوو ویستبووی لایبداتە قەراخ جادەکە بەڵام لەو کاتەدا عەرەبانەکە وەرگەڕاوەو ژمارەیەکی زۆر کلاشینکۆف لە ژێر گەنمەکەوە کەوتووەتە خوارەوەو ژمارەکەش بەشی چەکدارکردنی پۆلێکی تەواوی کردووە. پاش ئەمە لە هەموو شوێنێك یەکەکان ئاگادارکرانەوە کە ڕێگاوبان توند بگرنو ئەوانیش کەوتنە گرتنی خەڵك، بە ژنو منداڵو بگرە تەنانەت بەو کەسانەشەوە کە لە سلێمانییەوە هاتبوون.

من تەنها بیست مەتر لەولای تانکەکەوە بوومو لە پشت سەربازەکانەوە کە پێنجسەد کەسمانی لێدەبوو, ئێمە کە ئەمەمان بینی خێرا بەرەو چیا هەڵاتینو جاشەکان ئاگاداریان کردینەوە کە تا بتوانینو بۆمان بکرێ ڕابکەینو خۆبشارینەوە, خالیدی برام هێشتا لە پشتی تراکتۆرەکەوە بوو کە ڕووداوەکە بەرپابوو, ئێمە ئەو کاتە زۆر لە یەکەوە نزیکبووینو دەنگیشمان دەگەیشتە یەکتر کەچی ئەو گیراو برا

بۆ سلێمانی"[10]. خالید ئیتر هەرگیز نەبینرایەوە، بە هەمان شێوەش سێ پیاوی تری خەڵکی تەکێ کە لەگەڵ ئەمدا گیرابوون. عومەریش خۆی کردبوو بە ناو شارداو دەربازبوو.

ئەوانەی کە لە خاڵی پشکنینەکەدا گیران خرانە نێو ئیڤاوەو ڕەوانەی بارەگای هێزەکانی تەواری کران لە گەڕەکی چوارباخی سلێمانی*. لەوێ هەزاران بەندکراوی لێبوو کە لە قەرەداخەوە هێنرابوون‌و ڕۆژانەش سەدان کەسی تریان دەهێناو سەربازەکان ناویان دەنووسین‌و ناسنامەو هەر شتێکی بەنرخیان پێبوایە لێیاندەسەندن. پیاوێکی خەڵکی گوندی دۆڵانی خوارووش دەگێڕێتەوە کە یەکەمجار لە سەربازگەیەکدا بەندیانکردووە کە ئەفسەرانی *ئیستیخبارات* سەرپەرشتییان کردووە, پاشان گوێزراوەتەوە بۆ بنکەی هێزەکانی تەواری[11].

لێرە گیراوەکان بۆ ماوەی سێ چوار حەفتە ماونەتەوەو هەندێك لە گەنجەکان چاویان بەستراوەتەوەو لەوانیتر جیاکرابوونەوە. ئەوانیتریشیان دوو ڕۆژ کردبووە دەرەوەو پاشان گێڕدرابوونەوە بۆ زیندانەکانیان. زیندانیەکان لێرە هیچێکی وایان نەدەدانێ بیخۆن، بەڵام دەیانتوانی خواردن لە پاسەوانەکان بکڕن. ئەو گوندنشینانە هەرچەندە سوپا گرتبوونی، بەڵام کە برابوونە بنکەی تەواری لەوێ *ئەمن* ڕۆژانە لێکۆڵینەوەی لە گەڵ کردوون‌و پرسیارەکانیان لەم جۆرە بووە: "ئایا کوڕت *پێشمەرگەیە* ؟ چالاکیی *پێشمەرگە* لە گوندەکەتاندا چیە؟" ئەم لێکۆڵینەوەیە وا پێدەچوو تەنانەت منداڵی تەمەنی قوتابخانەی سەرەتاییش بە "تێکدەر" لە قەڵەم

---

(10) چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای باینجان، 21 ی مارتی 1993.

* ئەمە بەشی هێزی لە ناکاوی ئەمنی سلێمانی بوو کە بە عەرەبیەکەی بە (قوات الگواری)و و بە کوردیەکەشی هەر بە (تەواریەکەی چوارباخ) ناوی ڕۆیشتبوو. ئەم دەزگایە بینای قوتابخانەیەکی سەرەتایی داگیرکردبوو وەك بنکەیەك بۆ کاروباری داپڵۆسین و ئەشکەنجەدانی خەڵك و گەلێ کەسی بێتاوان لەم دەزگا بەدناوەدا تێداچوون‌و بێسەرو شوێن کران. لە سەرووەختی ئەنفال‌و دواتردا ئەفسەرێکی ئەمن کە ناوی (ڕائید تەها) بوو بەرپرسی ئەم دەزگایە بوو و بە درِندەیی ناوبانگی دەرکردبوو ـ وەرگێڕ.

(11) چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، سلێمانی، 1 ی نیسانی 1993.

www.dengekan.com

بدات. ئەوجا تێکرا لە پاش دوو تا سێ هەفتە پاس و کۆستەریان هێناو گیراوەکانیان ڕووەو ڕۆژئاوا بۆ لای کەرکووك گواستەوە.

میدڵ ئیست ووچ چاوپێکەوتنی لە گەڵ دەربازبوانی دە گوندێکی قەرەداخدا کردووە کە بەر ئەنفالی دوو کەوتوون, ئەوان هەموو کات ناوی ئەو گەنجانەیان دەهێنا کە لە تەمەنی سەربازیدا بوون و پاش گرتنیان لە بنکەی هێزەکانی تەواریی سلێمانییەوە بێسەروشوێن کران. لە گوندی سەرکۆ نۆ کەس سەریان بە دواوە نەهێنا، چوار کەس لە تەکێ و چواری تریش لە گوندی بەلەگجاڕی نزیکی سەرنگوم بوون، هەروەها دوو کەس لە بەردێ ، سێ لە کۆشك، دوو لە دۆڵانی خوارو، سێ لە دێوانە، نۆ لە مچەکوێر* پێنج لە چەمی سمۆر. بەمجۆرەو بە سەر یەکەوە لە تەواوی ناحیەی قەرەداخدا، بە هەر هەشتا گوندەکەیەوە، گریمانەیەکی ئەقڵگیری ئەوە هەیە کەوا چەند سەد پیاوێکی گەنج لە ماوەی ئەنفالی دوودا سەرنگوم کرابێتن.

بەڵام بەسەرهاتەکە گەلێ لەمە ئاڵۆزترە وەك ئەزموونی گوندی چەمی سمۆر دەریدەخات. ئەو پێنج گەنجەی خەڵکی چەمی سمۆر کە لە سلێمانی شوێنبزر کران سەربازی ڕاکردوو بوون و لە گەرماوگەرمی ڕەوەکەدا خۆیان دابووە دەستەوە. بە هەرحاڵ، شوێنی ئەم گوندە، کە بە دامێنی شاخە بەرزەکانی قەرەداخەوە بوو، خەڵکی دیکەشی بۆ بە کێشکردو لەدواییدا دەرکەوت هەڵەیەکی کوشندە بوو, چونکە لە کاتێکدا زۆربەی خەڵکەکە بەرەو باکوور هەڵاتن، دوو خێزان بە سەر کەژە سەختەکاندا بەرەو دەشتی گەرمیان پەڕینەوە بە هیوای ئەوەی بە سەلامەتی بگەنە شارۆچکەی کەلار، بە لێکدانەوەی ئەوەی ڕەنگە ئەنفالی بەرنەکەوێت. ئەم تاقمە خەڵکە بە ژن و پیاوو منداڵەوە حەڤدە کەس بوون و لەوانە کەسیان نەگەیشتنە مەنزڵ. هەروەها سەدان کەسی دیکەش بە هەمان دەرد چوون کە بەو

---

* لێرەدا ناوی گوندی مچەکوێر کەمێك بە شێواوی تۆمارکراوە (Mitsa Chwier)و ئێمە وەك ناوی گەلێ شوێنی تر ڕاستمان کردەوە ـ و.

خەیاڵەوە بەرەو خوار هەڵاتن و وادیارە هەر هەمووشیان لە لایەن دەسەڵاتدارانی عێراقەوە گیرابێتن[12].

★ ★ ★

هەڵاتن بەرەو گەرمیانی خواروو

جیاوازییەکی زۆر هەیە لە نێوان ناوچەکاندا لە شێوازو نموونەی بێسەروشوێنکردنی بەکۆمەڵدا لەو ماوەیەدا کە پەلاماری ئەنفال خایاندی. لە پاش ئەنفالی یەك، پیاوی کامڵ و کوڕی هەرزەکار کە لە لایەن سوپاوە گیران بێسەروشوێنکران‌و ئەم شێوازەش لە هەموو ناوچەکاندا دووبارە دەبووەوە. بەڵام لە گەلێ جێگاو بە شێوەیەکی بەرچاو گەرمیانی خواروو، ژمارەیەکی یەکجار زۆر ژن‌و منداڵیش ڕاپێچکران‌و جارێکیتر نەبینرانەوە. پێوەری ئەم کارەش دیارە تەنها شوێنی لەدایکبوونی ئەو کەسە نەبوو بەڵکو ئەو ناوچەیەش بوو کە تێیدا دەگیرا. لە گەلێ حاڵەتدا، بەڵام هەمووی نە، شێوازی بێسەروشوێنکردنەکان پێدەچێت ڕەنگدانەوەی پلەی ئەو بەرگریە بێت کەوا هێزەکان بەرەوڕووی دەبوونەوە. ئەگەر شەڕو بەرگریی *پێشمەرگە* لە شوێنێکدا گەرم بوایە ئەو ژن‌و منداڵانەی لەو ناوەدا دەگیران زیاتر بەو لایەدا دەشکایەوە کە لە گەڵ مێردو باوکەکانیاندا سەرنگوم بکرێن . لێکدانەوەی ناوەڕۆکی نووسراوێکی *ئەمن* لە 2 ی ئابی 1988دا ئەو مانایە دەگەیەنێ کاتێ کە داوای زانیاری دەکا لە سەر بەندکراوەکانی لای خۆی کە ئایا لەو شوێن‌و ناوچانەدا گیراون کە شەریان تێدا قەوماوە یاخود نە؟[13]

---

[12] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای باینجان، 19 ی مارتی 1993.

[13] نووسراوێکی نهێنی لە *ئەمنی* ناوچەی ئۆتۆنۆمییەوە بۆ *ئەمنی* پارێزگای هەولێر لە 2 ی ئابی 1988دا. دەقەکە دەڵێ " تکایە سەرنجی برووسکەی ژمارە 9887 مان بدەن لە 20 ی تەمووزی 1988داو ئاگادارمان بکەنەوە ئایا ئەو کەسانەی ناوەڕۆکی ئەم ڕاگەیاندنە دەیانگرێتەوە لە حەوزی ناوچەی شەڕەوە هاتوون یان نە".

www.dengekan.com

ئـەو ژنو منداڵانـەی لـە قەرەداخـەوە بـەرەو بـاکوور هـەڵاتن بـۆ سـلێمانیو کۆمـەڵگاکان زیانیـان پێنەگەیشت، کەچـی ئەوانـەی پـەڕەوازەی گـەرمیانی خـواروو بوون لەناوچوون. دوو پیاو و سێ ژن و شـەش منـداڵ لـە گونـدی عـەلیاوا سـەرنگوم بوون. چلو حەوت کەسی خەڵکی مەسۆیی، کە زۆر منداڵو ساوای بەرمەمکەیان لە نێواندا بوو، لەنزیك کـەلارەوە دەسـگیرکرانو هـەرگیز نەبینرانـەوە[14]. دانیشـتوانی هۆمەرقەڵا، کە گوندێکی بیست ماڵە بوو لای کلکەی خـوارووی کـەژی زەردەوە، هـەر ئەوەنـدە هـەواڵی کیمیابـارانی گونـدی سێوسـێنانیان بیسـت، هـەموو تێکـڕا هـەڵاتنو تەنها فریای ئەوە کەوتن هەندێ شتومەکی پێویست لەگەڵ خۆیان ببـەن وەك پـارەو پێخەفو ئاژەڵو ماڵاتیان دا لەبەرو کەوتنە پەراوێزی شاخ و بەرەو باشووری ڕۆژئاوا سەری خۆیان بۆ گەرمیان هەڵگرت و لە گەڵ ئەوەشدا کـە *پێشـمەرگە* نـەبوون بـەڵام هـەموو پیاوێـك چـەکی خـۆیی هـەبوو، وەك نـەریتێکی بـاو لـە نێـو پیـاوانی کـوردی عێراقدا, سیانیشیان سەربازی هەڵاتوو یـان موتەخـەلیف بـوون. ئـەم بیسـت خێزانـە چەند ڕۆژێـك بـەڕێوەبوونو بـە شـەو لـە ئەشـکەوتەکاندا یـان هـەر لـەو دەشـتودەرە دەخەوتن و بە هیوای ئەوە بوون کە زوو بگەڕێنەوە سەر ماڵوحاڵی خۆیان، کاتێ کـە حوکوومەت لە ناوچەکەیان دەکشێتەوە، وەك هـەموو جارێکی پێشـتر کـە ڕوویـدەدا. بەڵام ئەمجارەیان جیابوو، چونکە هـەر کـە گەیشـتنە گونـدی بەکربایـەف، لـە پـەڕی ڕۆژهـەڵاتی گەرمیانـەوە، هـەواڵیانزانی کـە تـەواوی ناوچـەی قـەرەداخ کەوتووەتـە دەست هێزەکانی حوکوومـەتو سـەرلەبەر گونـدەکانیان تـەختی زەوی کـراوەو هـیچ ماڵ و خانوویەك نەماوە بۆی بگەڕێنەوە. دوابەدوای ئـەمان سـوپا کـەژی زەردەی بـە گولله تـۆپی کیمیـایی دابێـژابوو و بەرەبـەیانی 1 ی نیسان هـەردوو گونـدی تـەکێو بەلەگجاڕی گرت کەوا بڕبڕە پشتی گرنگی *پێشمەرگە* بوون[15].

---

[14] چاوپێکەوتنی میدلْ ئیست ووْچ، کۆمەڵگای باینجان، 21 ی مارتی 1993و کۆمەڵگای نەسر 26 ی مارتی 1993.

[15] تەلگرافێکی "نهێنیو بە پەلە" لە *ئـەمنی* دەربەندیخانـەوە ژمـارە 9507، کاتـژمێر1740، 1 ی نیسانی 1988 باسی گرتنی "چوار بنکەی تێکدەرانو بەکرێگیراوانی ئێران، هاوکات لەگەڵ بنکەیەکی گـاردی خومـەینیی جادووگـەرو بنکەیـەکی تێکـدەرانی پـارتی کۆمۆنیسـتی عێـراق " دەکـات. بـەم سەرکەوتنانەی سوپا کاری سەربازیی پێویستو بنەڕەتی لە ئەنفالی دوودا تەواو بوو.

سوپا پێڕانەگەیشت خەڵکی هۆمەرقەڵا بگرێت کەچی ئەوان یەکڕاست خۆیان کرد بە قوڕگی دوژمندا. گەرمیان ئامانجی داهاتووی ئەنفال بوو و خەڵکی گوندی بەکربایەف ئەمەیان پێڕاگەیاندن، چوونکە دانیشتوانی ئەو گوندە مۆڵەتی حەفتاو دوو سەعاتیان درابوویە خۆبەدەستەوە بدەن. هەر بیست ماڵەکەی هۆمەرقەڵا ئەو شەوە کۆبوونەوە بۆ بڕیاردان لە سەر ئەوەی چیبکەن و گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کە بێجگە لە خۆبەدەستەوەدان هیچ چارەسەرێکیتر نیە. پاشان گەشبینییەکی زۆر لە ناویاندا هاتە ئاراوە کەوا ڕۆیشتن بەرەو خەتی حوکوومەت لە شەڕی ئێرەو ئەوێی سوپاو *پێشمەرگە* دەیانپارێزێت, بۆ بەیانی بەرەو لای هێزەکانی حوکوومەت ملی ڕێگەیان گرتو تا گوندی بۆیسانە چوون, کەمتر لە میلێکیش ئەولاتر گوندی شێخ تەویل بوو، کە ڕەنگە تاقە نیشان بووبێت لە تەواوی ماوەی پەلاماری ئەنفالدا کە زۆر بە توندی بەرگریی لێکرا.

لە ئاخرو ئۆخری مارتدا خەڵکی شێخ تەویل کە سەر بە تیرەی تەرخانی بوون، داڵدەی سەدان کەسی خۆلاتیی کوردیان دا کەوا لە قەرەداخەوە هەڵاتبوون، هەرچەندە ئەوانە لە تیرەو هۆزی جیاواز بوون بەڵام وەك پیاوێك دەیوت "ئێمە پەنامان دانو بووبووین بە یەك"[16]. بۆ بەیانیی زوو خەڵکە مەدەنیە تۆقیوەکە تەماشایانکرد وا هێزێکی نوێی *پێشمەرگە* گەیشتنو لە کەژی زەردە هەڵاتبوون. سێگۆشەی نێوان ئەو شاخەو شێخ تەویلو دەربەندیخان ئەو دەمە وەك مەنجەڵ دەکولاو یەکبینە لە هەموو لایەکەوە تۆپباران بوو، چ لە لایەن عێراق یان ئێرانەوەو کەس لێکی جیانەدەکردنەوەو پشێویو شپرزەیی گەیشتبووە ئەوپەڕی . لە 3 ـ 5 ی نیسان سوپاو *پێشمەرگە* کەوتنە شەڕێکی سەختەوە بۆ کۆنترۆڵکردنی شێخ تەویلو یەکلا نەدەبووەوە. لەو پشێویو تێکەڵو پێکەڵیەی پێش شەڕەکەدا زۆربەی خەڵکی شێخ تەویل ماڵیان چۆڵکردو ڕۆیشتن بۆ سەر شاڕێی نێوان

---

[16] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ لە گەڵ دانیشتوویەکی جارانی شێخ تەویلدا، کۆمەڵگای باوەنوور، 28ی مارتی 1993.

www.dengekan.com

دەربەندیخان‌و کەلار, لەوێ حەفتاو نۆ کەسیان لێگیراو سەرنگوم کران. بەڵام ئەمە هێشتا ئەنفالی سێ واتە ئەنفالی گەرمیان نەبوو و ترس‌و سامی ئەوە هێشتا مابووی. خێزانەکانی هۆمەرقەڵا چاوەڕێ بوون، چونکە چوار پیرەمێردی خەڵکی بۆیسانە بە هەڵکردنی ئاڵای سپییەوە بەرەوپیری هێزەکان چووبوون. لەوێ پێیان وتبوون "بڕۆن ماڵ‌و خێزانتان بێنن، هیچیان بۆ نابێت". بۆیە ژمارەیەك پیاو و ژن‌و منداڵ باوەڕیان بە بەڵێنی ئەفسەرەکە کردو خۆیان دا بە دەستەوە، کەچی دەسبەجێ گرتنیان. ئەوانی کە لە دواوە مانەوە پاشتر زانییان خەڵکەکە براون بۆ بارەگای لیوا سەربازیەکەی کەلارو ئیتر ئەوە دوا دەنگوباسیان بوو.

ئەوانی کە لە خێزانەکانی هۆمەرقەڵا مابوونەوەو خۆیان دابووە دوا جارێکیتر هەڵاتنەوەو نەوەستان تا گەیشتنە دێی لاڵی خانی* سەر ڕێگا سەرەکیەکە. لەوێ تەماشایانکرد خەڵکێکی زۆر ڕژاوەتە ئەو ناوەو کاروانێکی گەورەی ئۆتۆمبیلی بارهەڵگریش هێنراوە بۆ کۆکردنەوەیان. لێرەش دیسانەوە خەڵکەکە کەوتنەوە ڕاوتەگبیرو سەرباری ترس‌و دڵەڕاوکێ هەمدیس بە ناچاری سەریان بۆ ئەوە لەقاند کە خۆبەدەستەوەدان تاقە چارەیانە. ئەکرەم, کە کوڕێکی تەمەن هەژدە ساڵی خەڵکی هۆمەرقەڵا بوو، هێشتا هەر دوودڵ بوو, لە ترسی سزای نەچوونە سەربازی خۆی لە نێو بەرمیلێکی بەتاڵدا شاردبووەوە تەماشای خەڵکەکەی کردبوو کەوا بە کۆمەڵ خۆبەدەستەوە دەدەن. هەر لەوێدا پێنجسەد کەس خۆیان دابووە دەستەوە، تەنها بیست کەس نەبێت کە ئەکرەمیشیان تێدابوو خۆیان هێشتبووە دواوە. بەمجۆرە ئەکرەم ڕزگاربوو و پێنجسەد کەسەکەش بێسەروشوێن بوون(17).

* لاڵی خان گوندێکی سەر ڕێگای نێوان دەربەندیخان ـ کەلارە بە سەر ئاوی سیروانەوە. لە دەقەکەدا بە هەڵە ناوی بە شارۆچکە هاتووە ـ و.

(17) چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ، کۆمەڵگای نەسر، 28 ی تەمووزی 1992. ڕاستێکەی ئەکرەم بە ناو ژمارەیەك یەکەی سوپاو خاڵی پشکنیندا تێپەڕ بوو بە درێژایی ڕێگەداو هەر دەستی لە بزنەکانی بەرنەدا, ڕەنگە هەر ئەمەش ژیانی ڕزگار کردبێت. زۆر چیرۆك‌و بەسەرهاتی لەم چەشنە بۆ میدڵ ئیست وۆچ باسکراوە دەربارەی ئەو سەربازە ڕاکردووانەو چۆنێتی دەربازبوونیان، بە تایبەتی لە ناوچەی گەرمیانی خوارووداو ئەوانەیان کەوا لە کاتی ئەنفالدا بە لای ڕانە ئاژەڵەوە بوون.

ئەنفالی سیٚ: گەرمیان (باکوور) 7 -20 ی نیسانی 1988

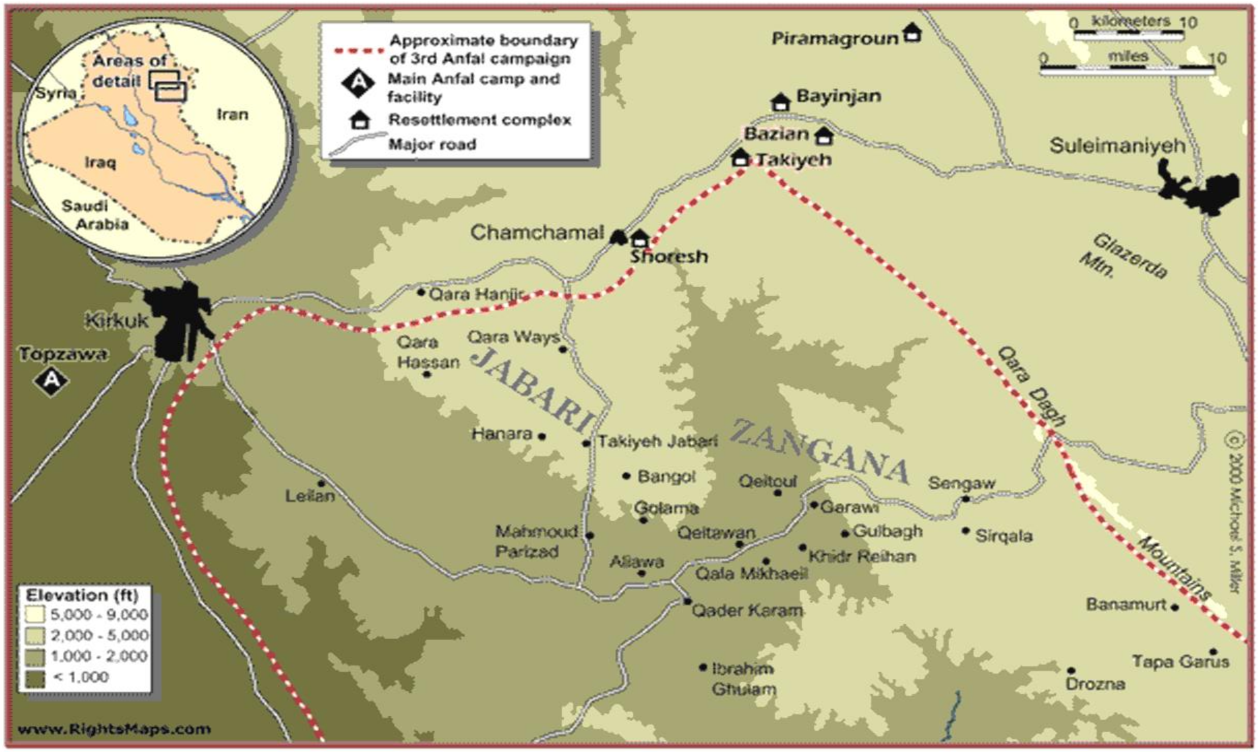

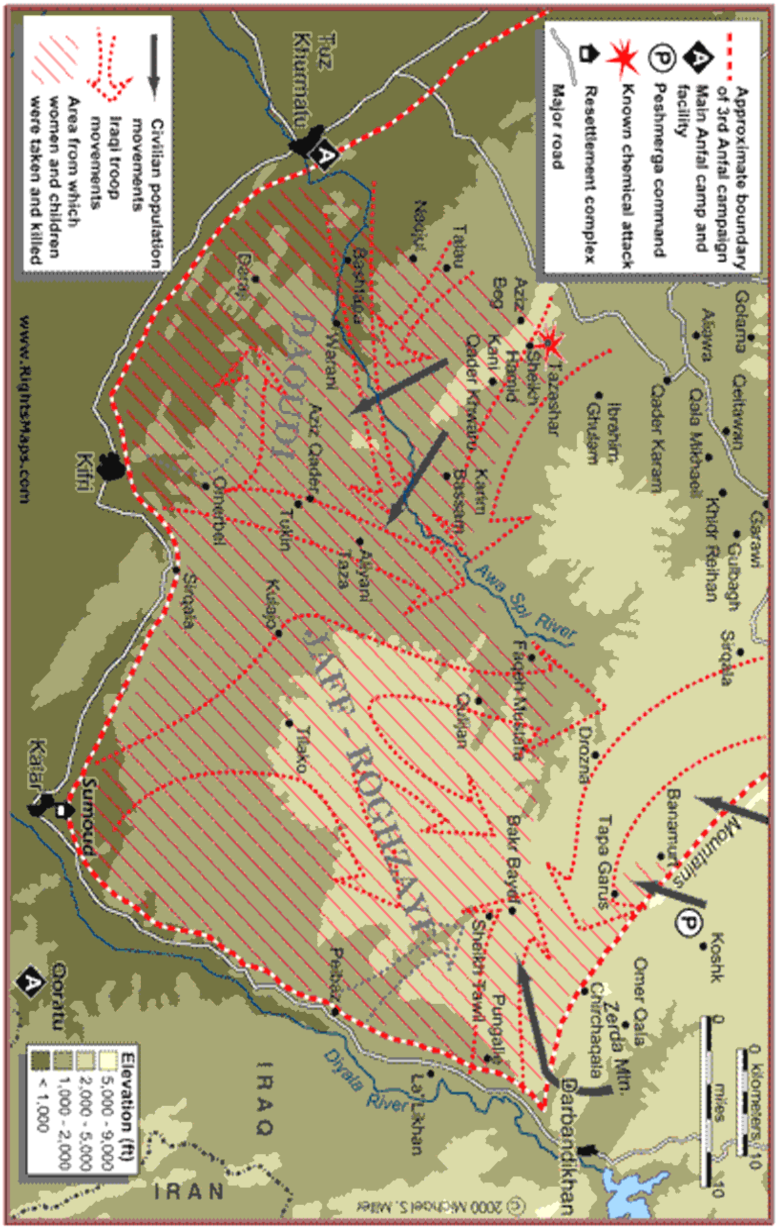

ئەنفالی سێ: گەرمیان (باشوور) 7 -20ی نیسانی 1988

بەشی پێنجەم
ئەنفالی سێ:
گـەرمـیـان
7 ـ 20 ی نیسانی 1988

"ئەمـە یەکـەم جار بـوو کـە خـەڵکیان ڕاپێچـی لـەناوبردن دەکرد"
ـ جووتیارێکی گوندی گۆلەمەی ناحیەی قادر کەرەم

گـەرمیان ـ وڵاتـی گـەرم ـ هـەردەو دەشـتێکی پـانو بەرینـە لـە بەشـی هـەرە باشووری سۆرانی زمانی کوردستانی عێراقداو هاوسنووری ناوچەکانی عەرەبنشینی عێراقـە. سـنووری ئـەم ناوچـەیە لـە ڕۆژئـاواوە شـارێی نێـوان شـاری بـە نـەوت دەوڵەمەندی کەرکووکو شارۆچکەی تووزخورماتووە، لە باکوورەوە ڕێگای کـەرکووک ـ چەمچەماڵ، لـە لای ڕۆژهەڵاتـەوە چیاکانی قـەرەداخو لـە باشووریشـەوە هـەر سـێ شارۆچـکەی کـەلارو کفـریو پێبـازە[1]. کـەمێك بـە وردیـی سـەرنج بـدەیت چـەقی جوگرافیی گەرمیان ناحیەی قادرکەرەمە، کە سـەرووەختێك سـەنتەرێکی قـەرەباڵغی

---

[1] شارۆچکەی پێباز، کە دەکەوێتە سەر ڕێگای سەرەکیی نێوان کەلارو دەربەندیخان، ناوێکی تریشـی هەیە کە "باوەنوور"ە واتـە بـاوکی ڕووناکـی بـۆ ڕێـزی پیاوچـاکێك لـەوێ نێـژراوەو دەڵـێن گوایـە مەرقەدەکەی هەموو شەوانێکی هەینی نووری لێبەرزدەبێتەوە.

دە هـەزار کەسـیی بـووە. لـە کۆتـایی یەکـەم حەفتـەی مـانگی نیسـاندا پاشمـاوەی پـەرتوبلاوی ئـەو *پێشـمەرگانەی* لـە ناوچـەی سـەرگەلۆو - بەرگـەلۆو شـکابوون، بەرەوخوار بوونەوە بۆ سەنگەرەکانی یـەکێتیی نیشتمانیی کوردسـتان لـە گـەرمیان. هـەروەها ئـەو گوندنشـینانەی لـە ئـەنفالی دووەم هـەڵاتبوون سـەری خۆیـان بـەرەو باشـوورو ڕۆژاوا هـەلگرتبوو بـۆ ئێـرە. هەنـدێك لەجـەنگاوەرانی مەڵبەنـدی دووسـەنگەری بـەرگرییان لـە شێخ تەویلدا لێدابوو، کـە جمـەی دەهـات لـە ئـاوارەی قەرەداخدا. هەندێکیتر چوون بۆ گوندی باشتەپە لـە سـەر زێـی ئاقسوو، کـە دەشـتی گەرمیان دەکا بە دوو بەشەوە, (خەڵکی ناوچەکە پێیدەڵێن ئاوەسپی لـە بـەر ڕەنگی شیریی سەرچاوەکەی)[2].

بـە بـەراوردکردن لـە گـەڵ دۆڵی جافەتیـدا، یـان تەنانـەت قـەرەداخیش، زەویـە تەختایەکانی گـەرمیان کـەمتر دەسـتیاندەدا بـۆ شـەڕی گـەریلایی. بەهـەرحاڵ، ئێـرە ناوجەرگەی سیاسیی شۆڕشی PUK بوو و ڕۆڵـەی گونـدە کشـتیارییەکانی ئـەم نـاوە زۆربەی هێزی شەڕکەری ڕێکخراوەکەیان پێکدەهێنا. هەروەها گوندەکان پڕبـوون لـە سـەربازی هـەڵاتوو و *پێشـمەرگە* تـۆڕێکی فـراوانو بـە چاکی ڕێکخـراوی پشـتگیریی ناوچەکەیان دەسـتەبەر کردبـوو. "ئـەوان هـەموو جـار بـە شـەو دەهـاتنو نانیـان لـە ماڵەکان دەخواردو پاشان کۆڕو لێدوانی سیاسییان بۆ خەڵکی ساز دەکـرد، کـە بۆچـی دەبێ شەڕ لەگەڵ حوکومەتدا بکەنو نەبن بە جاش". ئەم قسانە ئافرەتێکی خەڵکی گوندی شێخ حەمید دەیگێڕایەوە، کە لـە نزیـك سـەنگەرێکی گرنگـی PUK وە بـوو لە تازە شار[3]. پیاوێکیش لە گونـدی کـانی قـادری ئـەو نزیکانـە دەیـوت:"پێشـمەرگە فەرمانیان دەرکردبوو کە هەر ماڵێك دەبێ چەکێ بکڕێـت، ئەمـە وەك یاسـا وابـوو و

---

[2] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ فەرماندەیەکی جارانی PUK دا لـە گـەرمیان، سـلێمانی، 28 ی مارتی 1993.

[3] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمـەڵگای باینجـان، 19 ی مـارتی 1992. ئەڵبەتـە لـەم کاتـەدا سەربازی هەڵاتوو بە هیچ جۆرێ نەیانـدەوێرا بگەڕێنـەوە، چـوونکە بڕیارەکـانی ئـەو دواییـە سـزای مەرگی بە سەر هەڵاتوواندا سەپاندبوو. دیاردەی ئیعدامکردن بە بەرچاوی خەڵکـەوەو تەنانـەت بـە تەلەفزیۆن وێنەگرتنی بووبووە شتێکی ئاسایی. بڕوانە سەرەوە لاپەرە 148.

www.dengekan.com

خەڵکەکەش پێی ڕازی بوونو وایاندادەنا کە پێویستە. خەڵکە مەدەنیە چەکدارەکە دەچوونە پاڵ *پێشمەرگە* بۆ داکۆکیکردن لە گوندەکانیان. ئەمان وەك "هێزی پشتگیریی" باسدەکرانو هەموو گوندێك یەکەی بەرگریی مەدەنی خۆی هەبوو"[4].

بەڵام ئێستا *پێشمەرگە* شتێکی ئەوتۆی پێناکرێو ناتوانێ بەر لە هێرشی قورسو قەبەی سوپای عێراق بگرێت, ئەمەیان لە شەڕێکی ئاسایی زیاتربوو و یەکلایەنە گەورەو لەکێشنەهاتوو بوو. بۆ ماوەی زیاد لە حەفتەیەك شەپۆل لە دوای شەپۆلی هێرشو پەلاماردانی پیادەو زرێپۆشو تۆپخانەو فڕۆکەو *جاش* ناوچەکەی گرتبووەوەو گەمارۆیدابوو.خەڵکی گەرمیان قەناعەتیان بە خۆبەدەستەوەدان هێنا، بەوەی دەربازبوون مەحاڵەو هەرگیز لەمەوپێش هێزی سەربازو میلیشیای بێشوماری ئاوهایان نەبینیبوو. سوپا ناوچەکەی بەجێنەهێشت تا هەموو گیانلەبەرێکی دەسگیر نەکردو شوێن هەموو گوندنشینێکی هەڵاتوو دەکەوتن بە هەلیکۆپتەرو بە پێ بۆ ناو شاخو شارۆچکەو شارەکان[5].

سوپای عێراق بێبەزەییانە لاوازیی PUK ی لە گەرمیاندا قۆستەوە, ئێرە سەنگەری مەحکەم و شوێنی قایمی تێدا نەبوو, ئێرە نە بەرگەڵوو و نە یاخسەمەر بوو و نەچەکی قورسیشی لێبوو. ئەو چەند گوندە کەمەی کە *پێشمەرگە*و هێزی جێگیریان تێدابوو بە ئاسانی دابڕانو هیچ هێزێکی پاڵپشتو زەخیرەو خواردنێکیان نەدەگەیشتی, جەنگاوەرە دابڕاوەکانیش دەبوو یان هەڵبێن یان شەڕ بکەن تا تەقەمەنییان پێنامێنێت. ئەو *پێشمەرگانەی* لەناوچەکانی ئەنفالی یەکەمو دووەمەوە گەیشتبوون هەموو ماندوو و شەکەت بوونو ڕووخانو ورە بەردانێکی گشتیی باڵی کێشابوو بە سەر هەموو لایەکدا بە هۆی پەلاماری کیمیاییەوە بۆ سەر

---

[4] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، سلێمانی 25 ی تەمووزی 1992.

[5] ڕاپۆرتێکی مەیدانیی"نهێنیو بە پەلە" لە *ئیستیخباراتی* عەسکەریی ناوچەی ڕۆژهەڵاتەوە بۆ مەکتەبی باکوور، بۆ نموونە، باسی چواردەور گرتنی گوندی کەلار دەکا لە بەرەبەیانی 26 ی نیساندا (وا دیارە مەبەست گوندی گەورەی کەلاری کۆنە بە تەنیشت شارۆچکەی کەلارەوە – و). سێ سریەی زرێپۆشی لیوای پیادەی 444 ئابڵووقەی گوندەکەیان داوەو گەڕاون بە دوای "ئەوخێزانانەی دزەیان کردووەتە ناو گوندەوە لە ئەنجامی پرۆسەی ئەنفالی سێدا", بە مەرجێ هەموو جۆرە شەڕێك بە لای کەمەوە حەفتەیەك دەبوو تەواو بوو بوو.

دۆڵی جافەتی‌و قەرەداخ و هەڵەبجە. وا دیارە ڕژێمی عێراق لە پەلاماردانی گەرمیاندا گازی ژەهراویی بە پێویست نەزانی، ئەگەرچی لانیکەم یەك جار لە ئامانجێکی سەر بە گێچەڵدا بەکاری هێنابوو[6]. *پێشمەرگە* ئابڵووقەدراوەکان نزیکەی پێنج ڕۆژێك بەرگرییان کرد، بەڵام لە زۆربەی شوێنەکاندا بەخێرایی تێکشکێنران.

★ ★ ★

دەکرێت نەخشەو پلانی شەڕی سوپای عێراق لە گەرمیاندا بە هەندێك وردەکارییەوە بزانرێت، بەهۆی سی‌و سێ برووسکەی یەك لە دوای یەکی "نهێنی‌و بە پەلە" ی *ئیستیخباراتی* سەربازییەوە، کەوا سەعات بە سەعاتی بارودۆخیان خستووەتە ڕوو لە مەیدانی شەڕدا[7]. ئەم بەڵگەنامانە باسی زنجیرەیەك جموجووڵی گەمارۆدانی گەورە گەورە دەکەن کەوا ڕەتڵی هێزەکان بە لایەنی کەمەوە لە هەشت قۆڵەوە بە دەورانەدەوری گەرمیاندا پێشڕەوییان کردووەو ئابڵووقەی شوێنە دەسنیشانکراوەکانی پێشمەرگەیان داوەو ڕێگەیان بۆ خەڵکە هەڵاتووەکە کردووەتەوە بچنە ئەو شوێنانەی بۆ خڕکردنەوەیان دیاریکرابوو و هەموو ڕێگەکانی دیکەی دەربازبوونیان لێگرتبوون. (بڕوانە نەخشەکە). هەروەها

---

[6] ڕاپۆرتگەلێکی متمانە پێکراو هەن لە سەر پەلاماردانی کیمیایی گوندی تازەشار (ناحیەی قادر کەرەم). بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە لاپەرە(248 ـ 249). هەروەها میدڵ ئیست ووّچ هەندێ ڕاپۆرتی پێگەیشتووە لە سەر هێرشی کیمیایی بۆ سەر خاڵۆبازیانی (قەرە حەسەن)، بەڵام زۆر جێی متمانە نین.

[7] ئەم برووسکانە بە گشتیی سەرناوەکەیان "کورتەیەك لە سەر *عومەلای* ئێران" بوو بەروارەکانیان لە 9 ـ 27 ی نیسانی 1988 بوو. ئەمانە هەموو لە نێو فایلدا بە پەت بەسترابوون‌و بە دەسخەت ناونیشانەکەیان نووسرا بوو "فایلی عەمەلیاتی ئەنفالی سێ (کەرتی قادر کەرەم)، 9 ی نیسانی 1988. بەڵام بە پێی وردەکاریی ناوەڕۆکەکەی پیایدا دیارە کەوا دوورە لەوەی فایلێکی سەرتاپاگیری گۆڕەپانی گەرمیان بێت. زۆربەی بەڵگەنامەکان بە *ئیستیخباراتی* سەربازیی کەلار یان فەیلەقی دوو دەستپێدەکات‌و باسی عەمەلیاتی بەشی خوارووی گەرمیان دەکات. ژمارەیەکی کەمیان ڕاپۆرتی *ئیستیخباراتی* توزخورماتوو و چەمچەماڵن‌و باس لە عەمەلیاتی ژوورتر دەکەن. هەندێ لەم دۆکیومێنتانە لە ڕاپۆرتی 19 ی شوباتی 1993دا لەسەر عێراق لە لایەن ڕاپۆرتدەری تایبەتی کۆمیسیۆنی مافی مرۆڤی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکانەوە خرانەڕوو لە لاپەڕە 203 ـ 221 دا.

www.dengekan.com

برووسکەکان بـاس لـە نزیکـەی 120 گونـد دەکـەن کـەوا "گـیراونو تێکدراون" یـان "سـووتێنراونو وێرانکـراون", هیچـکام لەمانـەش وەك ئامـانجی سـەربازی بـاس نەکراون، لە هەندێ حاڵەتی کەمدا نەبێت کە باس لـەوە دەکـرێ گوایـە بـەرەنگاریان بوونەتەوە, یان لە هەندێ حاڵەتی دەگمەندا گوندێکیان پشکنیوەو سـەرباز هیچیان نەدۆزیوەتەوە جگە لە تاوانبار کردن بەوەی کـە "وێنـەی تێکـدەران یـان خومـەینیی جادووگەریان" دۆزیوەتەوە[8].

نیـازو مـەرامی پرۆسـەکە زۆر ڕوون نـەبوو: بـەڵام دەبـوو تـەواوی شـوێنەواری نیشتەجێبوونی بنیادەم بسڕێتەوە. گەلێ لـە ڕاپۆرتـە مەیدانیـەکانی *ئیستیخبارات* ئـەم مەسـەلەیە بـە ئاشـکرا باسـدەکەن" تـەواوی ئـەو گوندانـەی هێزەکانیـان پێـدا تێپـەڕی تێکـدران و سـووتێنرانو ئێسـتا زۆربـەی ئـەو گوندانـە "لـە سـەر نەخشـە سڕاونەتەوە". ڕەتلی کەلار لە 13 ی نیساندا ئەم ڕاپۆرتـەی داوە. ڕەتلی پوونگڵەش لە 20 ی نیساندا گەڕاوەتـەوە شـوێنی خـۆی "لـە پـاش جێبـەجێکردنی ڕووخانـدنی گوندەکانی کەرتەکەی خـۆی"[9]. ئـەوان تـەنها بـە یـەك جار ڕۆیشـتن بـۆ گونـدەکان دانەدەکەوتنو لە ناوەڕاستی ئابیشدا هێزەکان گەڕانـەوە بـۆ "سووتاندنو ڕامـاڵینی پاشماوەی هەر ماناو دەلالـەتێکی ژیـان"[10]. یـەك بـە یـەکی حاڵەتـەکانو نـاوی ئـەو گوندانـەی کـاولکراون دەقـاودەق یەکدەگرنـەوە لـە گـەڵ شـوێنی سـەرنگومکردنە بەکۆمەڵەکاندا کە لە لایەن دەربازبوانەوە بۆ میدڵ ئیست ووچ باسکراوە.

★ ★ ★

---

[8] برووسکەی فەیلەقی دوو ژمارە 10724 لە 14 ی نیسانی 1988دا باسی عەمەلیاتی ڕەتلی کفری دەکات "لە پاش داگیرکردنی گوندی عەزیز قادر، هێزەکە لـە نـاو گونـددا هیچـی نەدۆزییـەوە لـە کەلوپـەلی ناومـاڵو بەڵگەنامـەو وێنـەی تێکـدەرانو خومـەینیی جادووگـەر بـترازێ، کـە هـەمووی سووتێنرا".

[9] برووسکەی *ئیستیخباراتی* کەلار ژمـارە 10686 بـۆ *ئیسـتیخباراتی* ناوچـەی ڕۆژهـەڵات لـە 13 ی نیسانی 1988دا، هەروەها بروسکەی فەیلەقی دوو ژمارە 11386 بۆ فەرماندەیی مەکتەبی باکوور لە 21 ی نیسانی 1988دا.

[10] بروسکەی ژمـارە 19442، 20 ی ئـابی 1988، *ئـەمنی* کـەلار "نهێنـیو بـە پەلـە". فـەرمانی "دابڕینی ناوچە قەدەغەکراوەکان لـە زەوی کـێڵانو داچـاندنیو سـووتانیان" کـەوا بـە ڕاگەیانـدنی مەکتەبی باکووری ژمارە 3821 لە 3 ی تەمووزی 1988 دا دەرکراوە.

پـــــــــــلانی پەلامـــــــــار:

(1) تووزخورماتوو

بەرەبـەیانی ڕۆژی 7 ی نیسان پێشـەنگی هێزەکـانی سـوپاو فەوجـەکانی *جاش* کەوتنـە جموجـووڵو لـە بنکـەکانیان دەرچـوون لـە تووزخورمـاتووی لای گۆشـەی باشووری ڕۆژاوای گەرمیانەوە. لە دوو ڕۆژی دواتریشدا، هێزەکانی تر لە کـەرکووك و لەیلان و چەمچەماڵو سەنگاوەوە دەرچوون و لە هەموو لایەکـەوە بـەرەو شارۆچـکەی قادرکـەرەم پێشـڕەوییان کـرد. ڕەتڵـی تووزخورمـاتوو خێـرا بـوو بـە سـێ هێـزی هاوبەشەوە, یەکـەمیان بـۆ باشـووری ڕۆژهـەڵات لـە شارۆچکەی نەوجوولـەوە بـەرەو چەمی ئاوە سپی. دووەمیان، کەوا هێزێکی هاوبەشی گەورەتر بوو، بـەرەو ڕۆژهـەڵات پێشـڕەویی کـرد بـە گوێچـەمداو پاشمـاوەی ئـەو *پێشـمەرگانـەی* لـە مەڵبەنـدی دوو مابوونەوە لە باشتەپە ڕێیان پێگرت, بـەڵام پـاش ئـەوەی فڕۆکـە ئـەو نـاوەی دابێـژا خێـرا بەرگریەکە کۆتـایی پێهـات و هێزەکـە ڕایگەیانـد کـە حەڤـدە گونـدی ڕامـاڵی و زیانیشیان یانزە کوژراو بوو، کە هەشتیان *جاش* بوون[11]. دوان لەم گوندانە وارانیـی ژوور و خـوار بـوون، کـەوا *پێشـمەرگە* لـە دوای باشـتەپە پاشەکشـەیان بـۆ کـرد. وارانیەکان کاتی خۆی زۆریان سزاو نارەحـەتی چەشـتبوو و لـە سـاڵی 1963وە سـێ جـار لـە مـاوەی جیاجیـادا سـووتێنرابوون. هـەروەها ئـەم جووتـە گونـدە بـوون بـە نموونەی وێنەیەکی تاڵی کاریگەریی فەرمانی علی حسن المجید بە بۆردمانی فڕۆکەو تۆپبـــاران بـــۆ ئـــەوەی "گـــەورەترین ژمـــارەی خـــەڵك بکـــوژن لـــەو ناوچـــە

---

[11] ئەو هێزە هاوبەشە پێکهاتبوو لە لیوای 65 ی هێزی تایبەت و لە لایەن هەردوو فـەوجی بـەرگریی نیشتمانیی 58و 200ەوە پاڵپشت دەکرا. برووسکەی *ئیستیخباراتی* تووزخورماتوو ژمارە 10340 لە 10 ی نیسانی 1988دا. برووسکەکە سکاڵای ئەوە دەکات کەوا فەوجێکی تـری *جـاش* (فـەوجی 25)، "لە هێزەکە کشاوەتەوەو ئـەو ئەرکانـەی پێیسـپێردراوە ئـەنجامی نـەداوە"، ئـەم جـۆرە سـکاڵایانە لەمەڕ کەموکورتیی میلیشیای کورد بەردەوام دووپات دەبێتەوە لەم برووسکانەدا.

قەدەغەکراوانەدا"[12]. چەند مانگێك پێش ئەنفال هەلیکۆپتەرەکانی حوکوومەت سێ جار پەلاماری کوشندەیان دان, یەکێکیان پیرەمێردێکی کوشت لە کاتی دروێنەدا لە سەر کێڵگەکەی خۆی پشووی دەدا, ئەویتریان کچێکی پانزە ساڵانو دایکی کوشت لە کاتێکدا کە ئاویان لە چەمەکە دەهێنا, جاری سێهەمیش دوو کوڕی منداڵی شوان کوژران کە هەردووکیان برابوونو تەمەنیان هەشت ساڵو یانزە ساڵ بوو. بەڵام ئەنفال جیاواز بوو, هێزەکان لە کاتی بەرچایی بەیانیدا گەیشتنو ئاگریان بەردا خانووەکانو هەرچی ئاژەڵو ماڵاتە کوشتیان* و زۆر لە خەڵکەکەیان گرتو ڕاپێچیانکردن. هەندێکیش لە خەڵکەکە بەرەو هەردەو تەپۆڵکەکان هەڵاتنو چەند ڕۆژێك لەو ناوەدا مانەوە, بەڵام دوایی زانییان کەوا لە سێ لاوە ئابلۆوقەدراونو هیچ چارێکیان نیە لەوە زیاتر کە بەرەوخوار ببنەوە بۆ سەر جادەی سەرەکیو لەوێ خۆیان دا بەدەست هێزێکی *جاشەوە* کە فەرماندەکەیان موستەشارێك بوو بە ناوی عەدنان جەباری. ئەو ڕۆژە یەکەم ڕۆژی ڕەمەزان بوو، کە مانگی ڕۆژووگرتنی موسوڵمانانەو پیاوێکی پیر وایدەهاتەوە یاد کە 17 ی نیسان بوو, لەوێ بارهەڵگری ئیڤا چاوەڕێیان دەکردن بیانبەنو زۆریان هەرگیز نەبینرانەوە. دواتر گوندنشینە دەربازبوەکان لیستێکیان بە ناوی 102 کەسەوە کردبوو لەو خەڵکەی وارانی کەوا بێسەروشوێنکراون[13]. لێرەش وەك هەموو گوندەکانی ناوچەی داودە ئەوانی کە تیاچوون ژمارەیەکی زۆریان ژن و منداڵ بوون.

هەر لەو ماوەیەشدا هێزی هاوبەشی سێهەمی توزخورماتوو هێرشێکی توندی کردە سەر بنکەی PUK لە تازە شار, کەوا نزیکەی دوانزە میلێك دەکەوتە باکووری چەمی ئاوەسپی یەوە. تازەشار نموونەیەکی تەواوی ئەو گیرخواردنو ئاستەنگە بوو کەوا PUK لە گەرمیاندا تووشی هات. تازە شار گوندێکی بچووکی دەوروبەری

---

[12] بڕگە 4 ی ڕاسپاردەی فەرماندەیی مەکتەبی باکوور س ف 4008 لە 20 ی حوزێرانی 1987 لەبەشی دووەمدا باسکراوە.

* ڕاستتر ئەوەیە کە تالآنیان کرد ـ و.

[13] میدڵ ئیست وۆچ، چاوپێکەوتن لەگەڵ چەند کەسێکی دانیشتووی جارانی وارانیدا. کۆمەڵگای بنەسڵاوەو سلێمانی 19 ی نیسانو 12 ی مایسی 1992.

بیست ماڵ دەبوو, وا حسێبدەکرا کە بایەخێکی ستراتیجیی تایبەتی هەیە لە بەر ئەوەی نزیکی ڕێگای نێوان تووزخورماتوو و قادرکەرەم بوو. هێزێکی *پێشمەرگەی* 20 ـ 25 کەسی لێرە سەنگەری لەو هێزانەی سوپا گرتبوو کەوا لە ڕێگا سەرەکیەکەوە بەرەوخوار پێشڕەویی دەکردو بە چەکی قورس‌و تانك‌و فڕۆکەو هەلیکۆپتەریش لە ئاسمانەوە پشتگیرییان دەکرد. *پێشمەرگەکان* بەو ژمارە کەمەو بەو نەختە چەك‌و فیشەکەیانەوە لە کاتژمێر هەشتی بەیانیەوە تا دواینیوەڕۆی 9 ی نیسان بەرگرییەکی ئازایانەیان کرد, بەڵام سەنگەرەکانی ئەمان لە چەم‌و شیوێکدا بوو کەوا دەوروپشتی هەموو گردو تەپۆڵکە بوو و بارودۆخی بەرگریکردن زۆر لاسەنگبوو چوونکە سوپا بە ئاسانی‌و بە شێوەیەکی کاتی پاشەکشەی کردو لە پشتی تازەشارەوە چواردەوری گرتن. سەرباز سەر یاڵەکانیان گرت‌و سێ گوندی تریان بەر لۆز کەوت‌و وێرانیان کردن، گوندەکان: کانی قادری سەروو، کانی قادری خواروو، ئاوایی شێخ حەمید بوون.

گەلێ کەسی خەڵکی گوندەکانی دراوسێ دەڵێن کەوا سوپا لە تازەشاردا چەکی کیمیایی بەکارهێناوە. پیاوێکی خەڵکی کانی قادری خواروو، کە چوار میل لەوێوە دوورە، بەمیدڵ ئیست وۆچی ڕاگەیاندووە کە بە ڕادیۆ گفتوگۆی بێتەلی وەرگرتووەو ئەفسەرە فەرماندەکە وتوویەتی گاز تاقە ڕێگەیە بۆ تێکشکاندنی بەرگریەکە[14],

---

[14] بە پێی قسەی شایەتگەلێکی زۆر کەوا میدڵ ئیست وۆچ چاوپێکەوتنی لەگەڵ کردوون مەسەلەیەکی باو بووە لای پێشمەرگەو خەڵکی گوندەکان کە ڕادیۆکانیان بخەنە سەر ئەو فریکانسانەی لە لایەن هێزی چەکداری حوکوومەتەوە بەکاردەهاتن. فەرماندەیەکی PUKلە گەرمیاندا دڵنیا نەبوو لەبەکارهێنانی کیمیایی لە تازە شاردا، بەڵام باس‌و گێڕانەوەی شایەتەکان لە گەڵ گەلێ سەرچاوەی تردا کە چاوپێکەوتنیان لەگەڵ کراوە، بەڵگەی قەناعەت بەخش دەدەنە دەستەوە کە پەلامارێکی لەو جۆرە بووە. چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ لە گەڵ دانیشتووانی ئەوسای شێخ حەمیدو کانی قادری خواروودا، کۆمەڵگای باینجان‌و سلێمانی ، 19 ی مایس و 25 ی تەمووزی 1992و 19 ی مارتی 1993. هەروەها ئەگەری ئەوەش هەیە کەوا هێرشێکی کیمیایی دووەمجاریش لە 10 ی نیساندا ئەنجامدرابێت. جووتیارێکی مەڕدار لە گوندی تالأوی ئەو نزیکانە باس لەوە دەکا ئەو *پێشمەرگانەی* دەرباز بووبوون بەو لایەدا هەڵاتن‌و لە دەروبەری نیوەشەودا فڕۆکە بۆردمانی کردبوون. بە گوێرەی قسەکانی ئەم پیاوە ئەو کیمیابارانە دە کەسی لە تالأو کوشتووە. چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ، کۆمەڵگای دارەتوو، 18 ی نیسانی 1992.

www.dengekan.com

پاشــان شــايەتەكە فرۆكــەى هۆكــەر هەنتــەرى بــەريتانيى بينيــوە تازەشــارى بۆردمانكردووەو گەواڵە دووكەڵى *سپى* زۆرى لێپەيدا بووە. سـەعاتێك لـەوەو دواش سوپا چووەتە ناو دێوەو تەواوى بەرگريكەران كوژراون.

ئايشە، كە ئافرەتێكى ئەو كاتە دووگيانى تەمەن بيست ساڵ بـوو لـە دێى *شێخ* حەميد، لە سەر بەرزاييەكى ناو كێڵگە گەنمەكەى خۆيانەوە تەماشاى بۆمبارانەكـەى كردبـوو، ئـەو يەكـەمجار نـەيزانيبوو كـەوا كيميـايى بـەكارهاتووە، چـونكە هێـزى ئاسمانيى عێراق كاتى خۆى زۆرجارى بۆردمان كردبوون، بـەڵام كـاتێ لاى ئێـوارە لـە بەرزاييەكە هاتبووە خـوارەوە لاشـەى هـەر بيست و پێـنج *پێشمەرگەكەى* بينيبـوو. "ئەو كاتـە زانـيم كـە چـەكى كيميايـيان بـەكارهێناوە، چوونكە ژمارەيـەكى زۆريـش بــزنو مانگــاو پەلــەوەرم بينــى مرداربووبوونــەوە". شــەوى 10 ى نيســانيش *ئيستيخباراتى* تووزخورمـاتو برووسـكەى كـردووە بـۆ مەنزوومـەى ڕۆژهـەڵات كـە "لاشـەى 15 تێكـدەر لابـراونو لـە نزيـك فەرمانـدەيى كـەرتى سـەربازيى تـووزەوە نێــژراون. لــە پــێش ناشــتندا وێنــەيان گــيراوەو بــە نووســراوێكى تايبــەتى دەنێررێت"[(15)]. ڕەتڵەكە، پاش ئـەوەى لە تازەشـار بـووەوە، بەرەوخوار پێشڕەويى كـردو كۆمــەڵێك گونـدى تـرى ڕامـاڵىو تـەختى كـردن، ئـەوجا دوابـەرگريكردنى *پێشمەرگەى* لـە گونـدى كـەريم باسـام تێكشكاندو گەيشتە لاى بـاكوورى گوێچـەمى ئاوەسپى.

ئايشـەش وەك هـەموو خەڵكەكـەى ئـاوايى شێخ حەميد هـەڵاتو هـەر ئەوەنـدە ئەوێى بەجێهێشت تووشى *وەستەشارێك* بوو، نـاوى *شێخ* ئەحمـەدى بـەرزنجى بـوو ، هاتبوو بۆ سۆراخى خزموكەسى خۆى. ئايشە پرسـيارى ئـەو بارودۆخـەى لێكردبـوو, *وەستەشـاريش* لـە وەڵامـدا وتبـووى "مـن نـازانم، بـەڵام ئێـوە يەكڕاسـت خۆبدەنـە دەستى سوپاوە, ئەمە باشترين شتە بيكەن و من ناتوانم هيچ شتێك بكەم ، تەنانـەت ئەگەر خزمەكانى خۆيشم بكوژرێن".

---

(15) **برووسكەى *ئيستيخباراتى* تووزخورماتوو ژمارە 10334، 10 ى نيسانى 1988.**

پاشان ئایشە منداڵەکانی هەڵگرتو ڕووەو هەردە ڕێیدا لە بەرو هەرچەندی کرد مێردەکەی نەدۆزییەوە. ئایشە بەدەم ڕێگاوە قسەی *موستەشارەکە* لە گوێیدا دەزرنگایەوەو یەکەمجار بە پرتاو ڕووەو قادر کەرەم ملی نا بۆ خۆبەدەستەوەدان، چونکە سوپا هەموو ڕێگەیەکی دەربازبوونی لێداخستبوون. بەڵام لە ڕێگا بیروڕای گۆڕیو لە جیاتی ئەوە بڕیاری دا لەگەڵ کۆمەڵە خەڵکێکی گوندەکەیان لە بنکاچو ئەشکەوتێکدا خۆیان بشارنەوە. لەو دەمەدا لاپاڵی گردو چیاکانی خوار قادرکەرەم کۆمەڵ کۆمەڵ ئاوارەیان پێوە نیشتبوو. لە ئەشکەوتەکەدا ماوەی سێ ڕۆژ خۆیان شاردەوەو لە ڕۆژی دووەمدا ئایشە منداڵی بوو. ئەو زۆری برسی بوو و هێندە بێهێز بوو نەیدەتوانی شیر بداتە منداڵەکەی‌و هیچ پەڕۆوپاڵێکی پێنەبوو لە منداڵەکەیەوە بیپێچێ‌و لە هەوای ساردی شەو بیپارێزێ. بۆ ڕۆژی سێهەم ئایشە پڕکێشیکردو هاتە دەرەوە بەڵکو خواردنێ شتێ پەیدا بکاتو منداڵە تەمەن یەك ڕۆژەکەی لە ئەشکەوتەکەدا بەجێهێشتو هەر بە هاتنەدەرەوەی دەسبەجێ لە لایەن دەورێیەکی *جاشەوە* دەسگیر کرابوو، ژنە واقی وڕمابوو لە کارو کردەوەی ئەمانەو *جاشەکانیش* بەڵێنیان دابوویە بیبەنە لای *موستەشارەکەیان* بۆ ئەوەی کاروباری لێبووردنی بۆ جێبەجێ بکاتو لەوە بەولاتر هیچی دیکە نابێت. دواجار *جاشەکان موستەشارەکەیان* لە پەڕی قادرکەرەم دۆزییەوەو دەرکەوت هەمان ئەو شێخ ئەحمەد بەرزنجیە بوو کە ئایشە سێ ڕۆژ پێشتر لای کەلاوەکانی گوندەکەیدا بە ڕێکەوت تووشی بوو.

"کابرا لە گەڵ خۆی بردمی‌و بەڵێنی پێدام یارمەتیم بداتو پاشان خستمیە قوتابخانەیەکی نزیکەوە. من لە قوتابخانەکەدا هەستم بە دڵنیایی کردو ئەویش هەندێ خواردنی بۆ هێنام, لەدوای چەند سەعاتێکی کەم خەڵکێکی زۆریان هێنا,چونکە زۆر لە گوندنشینان دەهاتنو خۆیان بەدەستەوە دەداو هەموویان بە هانی *جاشەکانی* شێخ ئەحمەد ئەو کارەیان دەکرد. ئەوجا سەرباز ژنو پیاویان لێکجیاکردەوەو کەلەپچەیان لە دەستی پیاوەکان کردو خستنیانە ژوورێکی جیاوازەوە. کاتێ کە سوپا مەسەلەکەی گرتە دەست، *جاشی* خستە لاوە. شێخ

ئەحمـەد ون بـوو و ئـیتر جـارێکیتر نەمبینیـەوە. لـە دواییـدا سـەربازەکان هـەموو پیاوەکانیـان بـردو کردنیانـە نـاو پاسـی عەسـکەرییەوەو دەسـبەجێ دوای ئـەوەش هەمان شتیان لەگەڵ ژنو منداڵدا کرد"[16].

چـیرۆکی ئایشـە بـە یـەکێك لـە سـەیرو سـەمەرەترین چـیرۆکەکانی ئـەنفال دەژمێردرێـتو لـە کـارێکی بـەزەیی ئـامێزی بـە ئاشـکرا لابـەلادا ئەفسـەرێکی سـوپا رێگەی پێدا قوتابخانەکەی قادرکەرەم بەجێبێڵێو بچێ بۆ سلێمانی. ئایشە نەك هەر لە ئەنفال رزگاریبوو بەڵکو لە دواییدا لەگەڵ مەلۆتکەکەشیدا کـە لـە ئەشـکەوتەکەدا بەجێیهێشـتبوو سـەرلەنوێ یەکیانگرتـەوە. زۆربـەی خـەڵکی ناوچـەکەی ئـەو کەمبـەخت بـوون، ئەگـەر ئـەم وشـەیە شـیاوبێت بـۆ ئێـرە، تەنانـەت ئایشـە خۆیشـی مێردەکەیو سـێ بـراو دوانـزە کەسـی تـری خێزانەکـەی لەدەسـتدا. ئەمانـە لـە گـەڵ کۆمـەڵێکی لای کەمەکـەی هەشـتا پیـاوی خـەڵکی شـێخ حەمیـددا بـوون کـە خۆیـان دابووە دەست *موستەفشارەوەو* ئیتر هـەرگیز نەبینـرانـەوە. لـە کـەریم باسـامیش، لـەو نزیکانـە، لانیکـەم بیسـتو پێـنج کـەس بێسەروشـوێن بـوون، لـە عەزیزبـەگ، کـە گوندێکی نێوان تـازە شـارو تـاڵاو بـوو لیسـتەکە هەڵکشـا بـۆ نـەوەتو دوو کـەس، کـە زۆریان ژنو منداڵ بوون.

★ ★ ★

---

[16] **چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ، کۆمەڵگای باینجان،** 19 **ی مایسی** 1992.

پـــــــلانی پەلامــــــــار:

(2) قادرکەرەم و باکووری گەرمیان

هەر لە هەمان ئەو ماوەیەدا، یەکەکانی دیکەی سوپا بەردەوام خەریکی هەمان پەلاماری تۆقێنەر بوون بۆ سەر ناوچەکانی باکووری قادرکەرەم، بە سەرپەرشتیی عەمیدی هێزی تایبەت، بارق عبداللە الحاج حنگە، کە وادیاربوو فەرمانەدەی گشتیی عەمەلیاتی ئەنفالی سێ بێت لە گەرمیاندا[17]. ئەو ڕەتلانەی لە ڕۆژاواوە پێشڕەوییانکرد هیچ کۆسپو تەگەرەیەکیان نەهاتە ڕێو لە شارێکەی‌نێوان کەرکووك‌و چەمچەماڵەوە لایانداو بە ناوچەیەکدا گوزەریانکرد کەوا لە پەلاماری بەهاری 1987دا بە شێوەیەکی بەربڵاو وێرانکرابوو و خەڵکەکەی ڕاگوێزرابوو.ئەوان خێرا لە دواینیوەڕۆیەکی درەنگی 10 ی نیساندا گەیشتنە قادرکەرەم. بۆ سبەینێ بەیانی ڕەتلێکی *جاش*، کە سەید جەباری فەرمانەدەی بوو، لە ناحیەکە دەرچوو بۆ تێکدانی تاقە دێی چەپەکی برایم غوڵام، لە ناو هەردەو بەردەڵانیەکی باشووری قادرکەرەمدا[18]. خەڵکەکەی، پاش ئەوەی هەواڵیان زانیبوو کە شەڕ لە نزیکیانەوە ڕوویداوە هەر هەموو هەڵاتبوون. بەڵام پاش چەند ڕۆژێك لە خۆشاردنەوە بەناچاری بڵاوەیان لێکردو ملی ڕێگەیان گرت بۆ خۆبەدەستەوەدان.

---

[17] لیوا بارق کە " پاڵەوانی قادسیە"ی (جەنگی ئێران ـ عێراق) بوو ، ئەو دەمە فەرمانەدەی ئەو هێزە تایبەتیانە بوو کە پاراستنی بیرە نەوتەکانی کەرکووکیان پێ سپێردرابوو. شایەتی تریش هەن باس لەوە دەکەن کە لە کاتی ئەنفالی دوودا لە سەر شاخی گڵەزەردە بینیویانە. بە گوێرەی قسەی کۆنە بەڕێوەبەرێکی پۆلیسی عێراقی، بارق فەرمانەدەی ئەو پەلامارە سەربازیەش بووە کە لە ناوەڕاستی هەشتاکاندا دژ بە نەیارانی شیعەی باشوورئەنجامدرا. (چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووٚچ لە گەڵ حمدی عبدالمجید گلی، سلێمانی 24 ی تەمووزی 1992). بارق لە ساڵی 1991دا ئیعدامکرا بە گومانی ئەوەی گوایە بەشداریی پیلانێکی کردووە بۆ ڕووخاندنی سەرۆك صدام حسێن.

[18] برووسکەی ژمارە 10488 لە *ئیستیخباراتی* چەمچەماڵەوە بۆ بنکەی *ئیستیخباراتی* ناوچەی ڕۆژهەڵات لە 11 ی نیسانی 1988دا. باسێکی نەسەلماوی ئەوەش هەیە کەوا لەو ناوچەیەدا هێرشێکی کیمیایی کراوەتە سەر گوندی خاڵۆ بازیانی .

لیستێك بە ناوی پەنجاو یەك پیاوی برایم غولام دراوە بە میدڵ ئیست ووچ، لەوانەی کە تا ئێستا هیچ سەرو سۆراخێکیان نیە[19].

برایم غولام گوندێکی سەر بە هۆزی زەنگنە بوو. زەنگنەو جەباریی دراوسێیان هەردوك بوون بە قوربانیی سەختترین وێرانکاری‌و تالانوبڕۆی ئەنفالی *سێ*[20]. لە نیسانی 1988دا زەنگنە دانیشتووی کۆمەڵە گوندێکی ڕۆژهەلاتی قادرکەرەم بوون، گوندەکانی جەبارییش دەکەوتنە هەردەو تەپۆلکەکانی باکووریەوە. ڕەتڵی ئەو هێزانەی کە لە بنکەکانی عەمەلیاتیانەوە لە سەنگاو و چەمچەماڵ دەرچووبوون تەواوی ئەو گوندانەیان پاکۆداو ڕایانماڵین.

هەندێك لە خەڵکی گوندەکانی جەباری، لە کەلەبەرێکی کاتییەوە کە *پێشمەرگە* لە سەر ڕێگای کەرکووك ـ چەمچەماڵ کردبوویەوە، توانییان بەرەوژوور هەڵبێن‌و دەربازبن. خەڵکیتریش هەوڵیاندا دەربازبن بەلام نەیانتوانی لە دەست هێزەکانی سوپا دەربچن. لە کاتی ئەنفالی *سێ*دا دانیشتوانی تاوێربەرز*، کە گوندێکی بچووکی جەباریی بوو لە جادە قیرەکەوە نیو سەعاتە ڕێ دەکەوتە ڕۆژاوای قادر کەرەمەوە، خەریکی دروستکردنەوەی خانووەکانیان بوون کە سوپا هاوینی ڕابوردوو سووتاندبوونی. ئەمان کە وەختێ زانییان وا هێزەکانی سوپا لە قۆڵی کەرکووك‌و چەمچەماڵەوە پێشڕەوی دەکەن لە چەشنی دەمە مەقاشێکی زەبەلاحداو تەنگیان پێهەڵچنیون، دەمەو بەیان هەلاتن، بەلام هەر تەنها ماوەی دوو سەعات لە گوند دوورکەوتنەوە سەربازو *جاش* دوایانکەوتن‌و گرتنیان. لە سەرجادە قیرەکەش کاروانێ سەرباز چاوەڕێی دەکردن‌و لەوێوە بردنیان بۆ ناحیەی لەیلان کەوا کەمێك لە باشووری کەرکووکەوەیە.

---

[19] **چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ دانیشتوویەکی ئەوسای گوندی برایم غولامدا، سلێمانی 28 ی حوزێرانی 1992.**

[20] **زەنگنە یەکێکە لە گەورەترین هۆزەکانی کوردستان‌و لە هەردوو دیوی سنووری ئێران ـ عێراقدا نیشتەجێن. جەباریش، لە گەڵ ئەوەشدا کە دوو *موستەشاری* سەر بە ڕژێمیان هەبوو، سەیدو عەدنان جەباری، بەلام هیچیان پێنەکراو عەشیرەتەکەیان پێ نەپارێزرا. بۆ زانیاریی گشتیی لە سەر هۆزەکانی کوردو هاوپەیمانێتی خێڵەکی بڕوانە:(Izady, The Kurds, PP.74-86)**

* **لە دەقە ئینگلیزییەکەدا بە هەڵە ناوی بە (تایبەرز) هاتووە – و.**

گونـدەکانی دیکـەی جـەباری لـە گـەڵ گەیشـتنی هێزەکانـدا چـۆڵکران. گونـدی مەحموود پەریزادیش، کە دەکەوتـە نزیـك جادەی سـەرەکییەوەو تـەنها مـاوەی نیـو سەعات بە ئۆتۆمبیل لە هەردوك قادرکەرەمو کەرکووکەوە دوور بوو، هـەمان دەردی بـە سـەر هـات. لـە زۆر ڕووەوە مـەحمود پـەریزاد نموونـەی سـەرجەمی ناوچـەی جەباری بوو: بیستو پێـنج مـاڵی لـە قـوڕ یـان بلـۆکی چیمەنتۆ دروسـتکراو و هـەر ماڵەو ژێرزەمینی خۆی، نە کارەباو نە خزمەتگوزاریی ئاوی خواردنەوە، مزگەوتێکی بچـووك، لـە گـەڵ خانوویـەکی بـۆ قوتابخانـە تـەرخانکراودا بـەڵام داخرابـوو و مامۆستاکەشی کە حوکوومـەت دانابوو لـەوێ گوێزرابـووەوە کـاتێ کـە ناوچـەکە لـە ناوەڕاستی ساڵانی 1980وە کەوتبووە بندەستی *پێشمەرگە*.

لە 11 ی نیساندا کاتێ کـە ئـەنفال گەیشـتە مـەحموود پـەریزاد، *پێشـمەرگە* لـە دوو گوندی ئەو نزیکانـە بەرگرییـەکی هاکـەزایی سـوپایان کـردو خـەڵکی مـەحموود پەریزاد بەرەو هەردەو چیاکان هەڵاتن بۆ خۆدەربازکردن لـە نزیکبوونـەوەی ئـاگری تۆپخانـە. لـەوێ لـە گـەڵ لێشـاوی ئـاوارەی گونـدەکانی تـری جەباریـدا یـەکیانگرتو ڕەنگە ژمارەیان خۆی لە هەزار کەس بدایە. دەنگوباسی هێرشـە کیمیاییەکـەی ڕۆژی پێشـتر بـۆ سـەر تازەشـار خێـرا بڵاوبـووەوەو ژنو زا بڕیاریانـدا خۆبدەنـە دەسـتی سـوپاوەو پیاوەکانیشـیان کـە زۆریـان *پێشـمەرگەی* کـارا بـوون دوو ڕۆژ دوای ئـەوە مانەوەو خۆیان شاردبووەوە. لای نیوەڕۆ ژنو منداڵ گەڕانەوە بۆ گوندەکەیانو لـەو کاتەدا هەلیکۆپتەر بە ڕاسەریانەوە دەسووڕایەوەو لە هەموو لایەکەوە زرمەی تـۆپو ئاگربـاران بـوو. سـوپا تـازە مـەحموود پـەریزادی گرتبـوو و هێزێکـی بچـووکی *جاشیشیان* لە گەڵدا بـوو, سـەربازەکانیش تـازە گڕیـان لـە خانووەکـان بـەردەداو چـی ماڵو کەلوپەلێك بە خەڵکەکە بـوو لێیانسـەندن. هـەروەها پـێش ئـەوەی خانووەکـان بسـووتێن، هێزەکـان دەسـتیان بـە چـیدا دەگەیشـت تاڵانیـان دەکـردو دەسـتیان لـە گەیانلەبـەری مـاڵییش نەدەپاراسـت وەك کەروێشـكو مریشـكو تەنانـەت کـۆتریش. پاشـان خەڵکەکـەیان خسـتە ڕیزێـك ئیڤـاوە کـە چاوەڕێی دەکـردنو بـەرەوژوور بـۆ

چەمچەماڵیان بردنو لەو گڕو دووکەڵەی مەحموود پەریزادی تێدا نوقم بوو بوو دووریان خستنەوە.

کەم کەس لە خەڵکی ناو جەباری فریا کەوتن لە دەست پێشڕەویی هێزەکان هەڵبێن, بەڵام هەندێ جار لە لایەن دۆستی جاشیانەوە یارمەتی دەدرانو ئاگاداریان دەکردنەوە, بۆ نموونە، ئەمە لە هەنارە ڕوویدا کە دەکەوێتە باکوورەوە بە لای چەمچەماڵداو ڕێگەیەکی شاخاویی ناخۆش بەستبووی بە بنکەیەکی ناوچەیی PUK ەوە لە تەکیێ جەباری. شەڕوشۆڕ لەو ناوەدا چەندین ساڵ بوو بەردەوامبوو و ژمارەیەك لە دێهاتیەکان بە بۆردمانی فڕۆکە تیاچووبوون. پیاوێکی دەربازبووی خەڵکی ئەم ناوە دەیگێڕایەوە کە وەختێ برینداره‌کانیان دەبرد بۆ نەخۆشخانە دوکتۆرەکان پێیاندەوتن: "ئیوە شیاوی ئەوەن ئاوها ڕەفتارتان لە گەڵ بکرێت چوونکە خیانەتکارنو لە گەڵ ئێراندا دەستتان تێکەڵکردووە"[*]. خەڵکی هەنارە بوو بوو بە عادەت لایان کە بە ڕۆژ لە دەشتودەر بن بە خۆیانو ئاژەڵەکانیانەوەو, لە کاتی پێویستدا, لە ژێرزەمین (کونە تەیارە) کانیاندا خۆ بشارنەوەو تەنها بە شەو بگەڕێنەوە ماڵەکانیان بۆ نانکردن.

کە ئەنفال گەیشتە هەنارە، بەیانیەکەی بە هەلیکۆپتەرو فڕۆکەی جەنگیو دوای نیوەڕۆش بە هێزی پیادەوە ، تەنها ژمارەیەکی کەم *پێشمەرگەی* شەڕکەری لێبوو. هەندێك لە خەڵکی گوندیش پڕکێشییان کردو چوونە لای ئەو *جاشانەی* لەوێبوونو زۆریان لێپاڕانەوە گوندی هەنارە نەڕووخێنن. جاشەکان نەیانگرتنو بە پێچەوانەوە ئامۆژگارییان کردن بە پەلە فریای خۆیان بکەونو هەڵبێن. شەو کە تاریك داهاتو خەڵکی گوند لە هەردەو چیاکانەوە داگەڕانە خوارەوە بێجگە لە کەلاوەو دووکەڵ هیچیتریان چاو نەکرد, تەواوی خانووەکان بەر بلدۆزەر درابوون بە مزگەوتەکەشەوە. ئەوجا دواجار خەڵکەکە لە ژێر پەردەی تاریکیدا بە پێو بە تراکتۆر بەرەو شارۆچکەی لەیلان کەوتنە ڕێ. پیاوێکی خەڵکی هەنارە

---

[*] **پێموایە قسەی ئەو شایەتە لێرەدا لە جێی خۆیدا نەبێتو هیچ دوکتۆرێ ئەو پلارەی تێ نەگرتبێتو ڕەنگە ئەم توانجە هی کەسێکی سەر بە ئەمن بووبێت ـ و.**

دەگێڕێتــەوەو دەڵــێ: "کــاتێ تراکتۆرەکــەم بــەرەو لــەیلان لێــدەخوڕی لایتــەکانیم کوژاندبۆوەو ئەو ناوە هەموو تاریك و نووتەك بوو گوندەکەی خۆم نــەبێ دەسووتا, بۆیە دەستم کردە گریان و زانیم کۆتایی هەموو شتێکە"[21].

لـە لـەیلان، خەڵکـە ڕاکردووەکـەی هـەنارە لـە گـەڵ ئـاوارەی دوو گونـدی تـر یەکیانگرت. خەڵکی شارۆچکەی لەیلان هەرچۆنێك بوو پێیان لە جەرگی خۆیان نـاو ئــەو شــەوە تابــەیانی داڵــدەیان دان. لــەوێوە خــزم و کــەس توانییــان گــەلێکیان لێدەربازبکەن و بردنیان بۆ کەرکووك و لە قەرەباڵغیی شاردا ونیان کردن, هەندێکیتر توانییـان خۆیـان بکـەن بـە ئۆردووگـای شۆڕشـدا، کـە نیشـتەجێیەکی نـوێ و گـەورەی کوردە ڕاگوێزراوەکان بوو لە قەراخ شارۆچکەی چەمچەماڵدا کە لـە گـەڵ زەوییـەکی تەختاییــدا جیاوازیــەکی ئــەوتۆی نــەبوو و بــەمجۆرە لــەوێ ڕزگاریــان بــوو. وەك ئەنجامێك هەنارە لـە چـاو گونـدەکانی دیکـەی جەباریـدا کـەمتر نەهامـەتیی ئـەنفالی بەرکەوت و بە گوێرەی قسـەی ئـەو کەسـانەی دەربـازبوون، بیسـت و شـەش کـەس لـە یەك خێزانی خەڵکی گۆلەمە سەرنگوم بوون و بانگۆلی نزیکیشی چل و یـەك کەسـی لەدەســتداوە[22]. بێســەرو شــوێنەکانی هــەنارە ژمارەیــان حەڤــدە بــوو ، *ئیمــامی** مزگەوتەکەو شانزە کوڕی هەرزەکار کە خۆیان دابوو بە دەست *موستەشاری* بـەدناو تەحسین شاوەیسـەوە، کـەوا بەڵێنـە پووچـەکانی لـەبارەی لێبووردنـەوە لـە ناوچـەی قادرکەرەمدا زۆر باسدەکرا. یەکێك لە دەربازبووان پێیڕاگەیاندین کەوا:

"(*موستەشار*) بـە خەڵکـەکـەی ڕاگەیانـد کـە لێبـووردنێکی گشـتیی دەرچـووەو بەڵێنی شەرەفی دا کـە گەنجـەکان هیچیان بـۆ نابێـت و یارمـەتییان دەداو هەرکەسـی دۆزییەوە دەیگەیەنێتە شوێنی سـەلامەت. لە بـەر ئـەوە دەبـێ خـۆ بدەنەدەسـتەوەو

---

[21] ناوەڕۆکی ئەم دوو کەوانە لە چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ وەرگیراوە لـە گـەڵ دانیشـتوویەکی جارانی هەنارەدا، سلێمانی 21 ی مایس و 28 ی حوزێرانی 1992.

[22] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ، کۆمەڵگای جدیدە زاب، هـەولێر 2 ی مـایس و 16 ی تـەمووزی 1992.

* لە دەقە ئینگلیزیەکەشدا هەر وشەی ئیمام هاتووە کە لێرەدا مەبەستی مەلای مزگەوتە-و.

www.dengekan.com

لێبووردن دەیانگرێتەوە. پیاوێك شانزە لاوی هێنا، كە هەموو كوڕو خزم و كەسی بوونو دانیە دەست سەرەك *جاشەكەوە*, ئەمانە هیچیان پێشمەرگە نەبوون. لە پاش دوو سێ مانگ باوكەكە چووە لای تەحسین بۆ سۆراخی كوڕەكان. تەحسینیش پێی گوتبوو كە علی حسن المجید فسەی بۆ هەموو *موستەشارەكان* كردووەو پێی وتوون نابێت كەس لە چارەنووسی ئەوانەی بێسەروشوێن كراون بپرسێتەوە"[23].

★ ★ ★

گوندەكانی بەشی ڕۆژهەلاتی هۆزی زەنگنە دووچاری كارەساتێكی زۆر خراپتر بوون . هێزێكی هاوبەشی گەورەی سوپا بە دەیان تانكەوە, لە ناحیەی سەنگاوەوە بەرەو ڕۆژاوا دەرچوو بە نیازی گرتنی بنكەیەكی گرنگی PUK لە دۆلی گۆلباخدا كە ماوەی دە میلێك كەمتر دەكەوتە ڕۆژهەلاتی قادركەرەمەوە. سوپا بە ڕۆژێك تا ئێوارە ئەوجا توانی بەرگریی لەم ناوچەیەدا تێكبشكێنێ، هەرچەندە بۆ *پێشمەرگە* ڕوونو ئاشكرابوو كەوا دژ بە *شتێكی* مەحالْ شەڕ دەكەن و ئەنجام سیانیان لە قەیتوول كوژرانو حەوتیشیان لە گەڕاوی. تیپی 59 ی PUK بە هاوكاری لە گەلْ ئەوانی كە لە تیپی 55 ی قەرەداخ مابوونەوە لە 10 ی نیساندا لە هەردوو گۆلباخی سەروو و خواروو دامەزرانو بەری هێزەكانیان گرت تا شەو داهات. دوو

---

[23] چاوپێكەوتنی میدلْ ئیست ووچ، سلێمانی 21 ی مایسی 1992. گەلیْ لە *موستەشارە* بێزلێكراوەكان،بە تەحسین شاوەیس خۆیشیەوە، دواتر هەلْگەڕانەوەو لە دەمی ڕاپەڕینەكەی مارتی 1991دا چوونە پالْ پێشمەرگەو تێكەلْوپێكەلْیەكی ئیزافییان لە ڕووخساری ئالْۆزی بارودۆخی سیاسیی كورددا دروست كردووە.

پێشمەرگەی تر لێرە "شەهید بوون"* لە کاتژمێر هەشتی ئێوارەدا ئەودوایان زانییان کە شوێنەکەیان بێئومێدە لە بەر ئەوە بەرەو باشوور پاشەکشەیان کرد[24].

خەڵکی قایتەوەن، کە گوندێکی سەد ماڵیی سەر ڕووباری باسەڕە بوو، بە بۆردمانکردنی گوندی گەڕاویی نزیکیان وەئاگاهاتن کەوا ئەنفالیان پێگەیشت و هەرئەوەیان پێکرا بە پەلەپڕووزێ منداڵ بدەن بە تای شانداو بە جلەکانی بەریانەوە هەڵبێن. بەڵام سوپا لە پێش تاریکیی ئێوارەدا پێیانگەیشت. پیرەژنێکی دەربازبووی ئەوێ دەیگێڕایەوەو دەیوت: "ئێمە دەوڵەمەند بووین‌و مەزراو باخ و باخاتمان هەبوو، گشتی بە تاڵان چوو. ئەوان تراکتۆریان بردین، بۆڕیی ئاویان بردین، تەنانەت چراکانیشیان بردین کە بۆ ڕووناککردنەوەی ماڵەکانمان بەکارمان دەهێنان لە کاتی تاریکیدا"[25]. چوار کوڕی ئەم ژنە کە تەمەنیان لە سی و پێنج تا چل و یەك ساڵ بوو، بەو پێیەی کە هیچ دەروویەکی تر نیە، ڕێی ئەلیاوایان گرتەبەر، کە کەلاوەی کۆنە گوندێکی ڕووخاو بوو لە قەراخی قادرکەرەمداو لەوێ خۆیان دا بە دەست *موستەشارێکەوە* بە ناوی شێخ موعتەسەم ڕەمەزان, کە سەر بە هۆزی بەرزنجی بوو[26], "بەڵام موعتەسەم هەر هەموویانی دا بە دەست حوکوومەتەوە" و ژنە جارێکیتر نەیبینینەوە.

بە پێچەوانەوە، خەڵکی قەیتوولی ئەو نزیکانە، بە دوو حەفتە پێش ئەوەی ئەنفالیان پێبگات چووبوونە هەردەو چیاکان، پاش ئەوەی لە 19 ی مارتدا هەواڵی گرتنی بنکەو بارەگاکانی PUK یان بیست لە سەرگەڵوو ـ بەرگەڵوو. لەو کاتەدا

---

* ئەمە کەوانی دەقەکە خۆیەتی وەك گواستنەوەیەکی گوتاری ئاینیی شەهیدبوون لە فەرهەنگی کوردو گەلانی موسڵماندا ـ و.

[24] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لەگەڵ فەرماندەیەکی ئەوسای PUK دا کە لە شەڕی دۆڵی گۆلباخدا بەشداری کردووە ، کەلار 30 مارتی 1993. گرتنی گۆلباخی سەروو و خواروو لە برووسکەی *ئیستیخباراتی* چەمچەماڵ ژمارە 10488 لە 11 ی نیسانی 1998 دا باس کراوە.

[25] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، 21 ی مایسی 1992.

[26] شێخ موعتەسەم، کە یەکێك بوو لە مەترسیدارترینی موستەشارەکان، برای شێخ جەعفەر بەرزنجیی دڵسۆزی سەدام حوسێن بوو، کە پارێزگاری سلێمانی بوو و پاشان بوو بە سەرۆکی ئەنجومەنی ڕاپەڕاندنی ناوچەی ئۆتۆنۆمیی کوردستان.

www.dengekan.com

پێشمەرگە لەو دەوروبەرە نەبوون‌و ئەمانیش هەستیان بە مەترسی دەکرد.خەڵکەکە لە باکووری دێوەو لەو شوێنانەوە کە خۆیانیان تێدا شاردبۆوە روانییان وا سەرباز دەڕژێنە ناو قەیتوولەوەو *جاش* پێشیان کەوتوون‌و هەلیکۆپتەریش بە راسەرەوە پاڵپشتییان دەکات و ئەمانیش لە پاش راوێژکردنێکی کورت بە یەکتر بڕیاریاندا بەرەو شارۆچکەی چەمچەماڵ بڕۆن، کە ماوەی چەند سەعاتێك بە پێیان دەکەوتە باکووریانەوە. بەڵام لە هەردەو چیاکاندا هێزەکانی لیوا بارق گرتنیان. لێرە سوپا ناوی نووسین‌و ئەوجا بە دوو کاروان ئۆتۆمبیلی ئیفا ڕەوانەیان کردن، یەکێکیان بەرەو سلێمانی‌و ئەویتر بەرەو رۆژاوا بۆ لای کەرکووك‌و گەلێکیان هەرگیز نەگەڕانەوە. خەڵکەکەی تری گوندەکانی ئەو ناوە لە ناخافڵێداو لە ماڵەکانی خۆیاندا بە هەڵمەتی لەناکاوی سوپا دەسبەسەرکران. بۆ نموونە، ئەمە لە گوندی قیرچە ڕوویدا، کە گوندێکی دورەدەستی سەدماڵیی بوو لە سەر ڕێگایەکی خۆڵ لە پشتی قەیتوولەوە. قیرچە شوێنێکی ئارام و بێوەی بوو, دانیشتوویەکی خەڵکی ئەوێ دەیگێڕایەوەو دەیوت: "ئێمە زۆر بە ئاسایی دەژیاین‌و نە *پێشمەرگە‌و* نە حوکوومەت کەس ڕووی تێنەدەکردین". پەلاماردانی ئەم گوندە لە بەرەبەیانێکدا بوو کە هێشتا خەڵك لە خەو هەڵنەسابوون و تەنها ژمارەیەکی کەم بە سەلامەتی گەیشتنە هەردەو چیاکان. لیوا بارق خودی خۆی سەرپەرشتیی ئەو هێزانەی دەکرد کە ئەو سەرلەبەیانیە دەرچوون‌و تەواوی پیاوەکانی گوندیان لە شوێنێکدا خڕکردو لە پشتەوە قۆڵبەستیان کردن. یەکەمجار پیاوەکان بە ئیفا ڕەوانە کران و تاقمێکی تری ئیفا مەڕومالاتی خەڵکەکەیان بارکرد*. دواجاریش ژن‌و منداڵ‌و بە ساڵداچووان ڕاپێچکران، پاش ئەوەی سەربازەکان ماڵەکانیان تالانکردن. ئەوان لە کاتێکدا کە چاوەڕوانی ئیفاو کۆستەر بوون بیانگوێزنەوە بە بەرچاویانەوە خانووەکانیان سووتاندن‌و بە بلدۆزەر تەختی زەوییان کردن. شەست کەس لە خەڵکی قیرچە سەرنگوم کران لەوانە هەموو نێرینەیەکی لە چل ساڵ بەرەوخوارو

---

* گەلێ سەرچاوە باسی ئەوە دەکەن کە بارق ئەم مەڕومالاتە تالانیەی بۆ ماڵی باوکی گواستووەتەوە, بێجگە لەویش ئەفسەرە فەرماندەو دەسەڵاتدارەکانی تری سوپای عێراق هەمان ڕەفتاریان بووە, هەرچیەکیش لەوان دەمایەوە موستەشارو جاشی کورد بۆ خۆیان چەپاویان دەکرد ـ وەرگێڕ.

گەلێ ئافرەتیش. هەروەها شەستیش لە گوندی قەیتوولی هاوسێ لەناوچوون. ژنێکی ڕزگاربووی خەڵکی قیرچە بۆ میدڵ ئیست ووۆچ دواوە: "من خەفەت بۆ خۆم ناخۆم، بەڵکو بۆ ئەو ژنانەی کە گەنج بوون، چوونکە نازانین چییان بەسەرهاتووە. ئەوان زۆر گەنج و جوان بوون, ئاخر چ گوناهێکیان هەبوو؟ بۆچیو لە بەرچی؟ چ کارێکی نادروستیان کردبوو؟"[27].

ئەڵبەتە ئەوان هیچ کارێکی هەڵەو نادروستیان نەکردبوو. ئەوان هەر ئەوە بوو کە کورد بوونو لە شوێنێکی هەڵەو لە سەردەمێکی هەڵەدا دەژیان. بەڵام بەسەرهاتیان ڕەنگە تیشکێکی گرنگ بخاتە سەر یەکێك لە نهێنیو پێچو پەناکانی پەلاماری ئەنفال. لە سەرتاپا کوردستانی عێراقدا ئەو پیاو و هەرزەکارانەی گیران, بەکۆمەڵ بێسەروشوێنکران، بە پێی ویست و خواستی فەرمانە کارپێکراوەکانی حوزێرانی 1987. لە هەندێ ناوچەی تایبەتو دیاریکراویشدا ژنو منداڵیش بەو دەردە بران[28]. لە هەندێ حاڵەتیشدا، وەك ئەوەی دۆڵی گۆلباخ، ئەم بەکۆمەڵ بێسەروشوێنکردنە لەو شوێنانە ڕوویدا کە هێزەکان بەرەوڕووی بەرگرییەکی توندی *پێشمەرگە* بووبوونەوە.

★ ★ ★

پـــــــلانی پەلامـــــــــــار:
(3) سەنگاو و باشووری گەرمیان

بەشێك لە *پێشمەرگە* توانییان بەرەو باکوور دەرباز ببنو لە ناو هەردەو تەپۆڵکەکانی سەروو ڕێگای کەرکووك ـ چەمچەماڵدا خۆبشارنەوە. بەشێکی تریان،

---

[27] چاوێکەوتنی میدڵ ئیست ووۆچ، سلێمانی، 12 ی مایسی 1992.
[28] بۆ چاك تێگەیشتن لەم شێوازە ناوچەییانە بڕوانە پاشکۆی D

www.dengekan.com

بە پێچەوانەوە، بەرەو باشوور بوونەوە لەبەرئەوەی سوپا لە ناحیەی سەنگاوەوە ئەوخوار مشتی لێگرتو تا گوندی درۆزنەی نزیك سەرچاوەی ئاوەسپی ڕایماڵیو بە گوێرەی قسەی شایەتگەلێك نزیکەی بیست گوند لەم ناوچە بچووکەدا وێرانکرا، لەمانە: بارەگاکانی PUK لە دەرەوارو بانیمۆرد (کە وەك باسدەکرێ ژمارەیەکی زۆر خەڵکیان لێ بێسەروشوێن کرا)، زنجیرە گوندێکی نزیك بە یەك، لەوانە هەسەن کەنۆشی سەروو و خواروو، تەپە عارەب، کارێزە، دوو برپاگو سێ دێی بچووکی چەند ماڵەی نزیك بە یەك کە هەرسێکیان ناویان پێنج ئەنگووست بوو[29]، کەمێکیش بە لای ڕۆژهەڵاتدا گوندەکانی هەنجیرە، سێگومەتان، کێلەبەرزە، دەرزیلە، قەڵاگەو داربەڕوو[30]. سەدان کەس لە خەڵکی گوندنشینی ئەم ناوچەیە دەسگیر کرانو بران بۆ چەمچەماڵ. ناحیەی سەنگاو نزیکتر بوو بەڵام لە پەلاماری 1987دا ڕووخێنرابوو. ئەو *پێشمەرگانەی* لەم ناوەدا مابوونەوە وا ئێستا بە زەحمەتو مەترسییەوە بەکلکەی باشووری چیاکانی قەرەداخدا هەڵدەکشێن کەوا ئەنفالی دوو بەجارێ وێرانی کردبوو. ئەم ناوچە بەرتەسکە، کە *پێشمەرگە* دیسانەوە کەوتنە خۆسازدان تێیدا، لە گەڵ ئەو هێزەدا کە لە باشوورەوە دەهات بوو بە یەکێك لە خوێناویترین شەڕگەی پەلاماری ئەنفال.

لە لای باشووری ئەوپەڕی گەرمیانەوە کە هاوسنوورە لە گەڵ ناوچە بە عەرەبکراوەکانی دیالەدا، ڕەتڵی یەکەمی هێزەکان لە شارۆچکەی کفرییەوە کاتژمێر30: 6 ی سەرلەبەیانیی 9 ی نیسان کەوتەڕێ. هەر لە هەمان بەیانیدا ڕەتڵەکانی تر لە پێگەکانیانەوە لە کەلارو پێبازو پوونگڵەوە کەوتنە پێشرەوی،

---

[29] نەخشەی ئەم کەرتەی دەزگای نەخشە کێشانی وەزارەتی بەرگریی ویلایەتە یەکگرتووەکان ، شیتی ژمارە (III 5060) ئەم گوندانەی تێدا دەردەکەون: (پێنج ئەنگووستی حاجی محەمەد، پێنج ئەنگووستی حاجی محەمەد ئاغا، پێنج ئەنگووستی شێخ مستەفا). ئەم فرە ناوی لێکچووە زۆرباوە لە دێهاتی کوردستانی عێراقدا.

[30] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ دانیشتوانی ئەوسای هەسەن کەنۆشو درۆزنەدا، کۆمەڵگای شۆڕشو سلێمانی، 9 ی مایس و 28 ی حوزێرانی1992. ڕەسووڵ ناوی ئەم گوندانەی لە گەڵ سەرجەمی ئەو شەستو حەوت گوندەی ناحیەی سەنگاودا لیست کردووە کەوا لە کاتی ئەنفالدا ڕووخێنراون.

ستراتیجیەتی سەرەکیشیان هەمان ئەوەی باکووری گەرمیان بوو کە بریتیبوو لە پرۆسەی ئابلۆوقەدانێکی گەورەو فراوان لە چەندین لاوە لە یەك کاتداو دەستکردن بە ڕەشبگیری تەواوی ئەو خەڵکە مەدەنییەی گەمارۆیان داون و ڕووخاندنی گوندەکانیان و کۆزە کردنیان بۆ سەر ڕێگاوبانە سەرەکیەکان، یان شوێنە پێشتر دانراوەکانی کۆکردنەوە. هەروەها پاشماوەی *پێشمەرگەش* ناچار بکەن بەرەو شوێنە داخراوەکان بڕۆن و ڕێی دەربازبوونیان لێبگیرێت. بە هەرحاڵ, هەنگاوی یەکەم دەبوو بنکەو سەنگەرە دیارەکانی PUK تێکبشکێنن.

یەکەم ئامانجی ڕەتڵەکەی کفری بە فەرماندەیی عەمید سامی لە فەیلەقی یەك، گوندی گەورەی هۆمەربل بوو، کە نیشتەجێی هۆزێك بوو بە هەمان ناوەوە[31]. بنکەیەکی PUK لە هۆمەربلدا بوو لە سەرەتای دامەزراندنی ئەم ڕێکخراوەوە لە ساڵی 1976دا. لە کاتی دەستپێکردنی هێرشەکەی سوپادا سەد کەسی شەڕکەری تێدا ئامادە بوو. ئەمە هێزێکی *پێشمەرگەی* قاڵبووی شەڕ بوو و پێشتر توانیبووی هێرشێکی گەورەی سوپا بشکێنێ. لە گەڵ ئەوەشدا کە ئەو هێزە هێرشبەرە تانك و زرێپۆشێکی زۆر پاڵپشتی بوو، بەڵام بە ناچاری پاشەکشەیان کرد پاش ئەوەی زیانێکی قورسیان لێکەوت و ئەم تێشکانەش بەڵگەی ئەوەی دەگەیاند کە ڕژێم نەیتوانی ئامانجەکانی جێبەجێ بکات لە پەلاماری بەهاری 1987دا.

هێزەکەی عەمید سامی لە چێشتەنگاودا گەیشتە هۆمەربل و دەسبەجێ بەرەوڕووی بەرەنگارییەکی توندی *پێشمەرگە* بووەوە، کە تیایدا ئەو چەکە قورسانەشیان بەکارهێنا کەوا ساڵی پێشوو گرتبوویان. بە پێی قسەی ئەو فەرماندەیەی PUK کە سەرپەرشتیی شەڕەکەی کردووە کەوا ئەو شەڕو پێکدادانە دوو ڕۆژی تەواوی خایاندووەو ئەمەش لە ڕاپۆرتە مەیدانیەکانی *ئیستیخباراتدا* بە

---

[31] ناوی تەواوی ئەم جەنەراڵە نەدراوە. ڕەتڵەکەی کفری پێکهاتبوو لە فەوجە پیادەکانی 417و 444و فەوجەکانی بەرگریی نیشتمانیی 100 و 131 و 197یش پاڵپشتیان بوون. برووسکەکانی *ئیستیخباراتی* کەلار بۆ *ئیستیخباراتی* ناوچەی ڕۆژهەڵات ژمارە 10212و10238 لە 9 ی نیسانی 1988دا.

www.dengekan.com

دیار دەکەویت[32]. وەڵامی سوپاش، وەك چۆن لە تازەشار کردی، ناردنی هێزێك بوو، وەك ئـەرکێکی لاوەکـی، بـۆ ڕووخانـدنی ئـەو گوندانـەی ڕاسـتەوخۆ دەکەوتنـە پشت ئامانجەکـەوە. برووسـکەیەکی 10 ی نیسـان باسـی ئـەوە دەکـات کـە "لـە کاتـژمێر 1015 دا گونـدی چوارشـاخ گـیراو تـەختکرا." (گونـدی چوارشـاخ مـاوەی سـێ میـل دەکەوتـە بـاکوورەوە.) لـەو کاتـەدا هۆمـەربل لـە هـەموو لایەکـەوە گـەمارۆ درابـوو, ئێوارە کە تاریك داهـات *پێشمەرگە* بۆیـان دەرکـەوت چـیتر بـەرگریکردن بێسوودەو ناچار پاشەکشەیان کرد. خـەڵکی گونـد هـەموو لـەو کاتـەدا هـەڵاتبوون، بـەڵام خێـرا هێزەکانی حوکوومەت لە هەردەو جەوەڵەکانـدا دەوریـان گـرتنو دەسـگیریان کـردنو بە ئیڤا ڕەوانەیان کردن.

ڕەتڵە سەرەکیەکە بەرەو ژوور پێشڕەویی کـردو بنکەیـەکی بچووکی PUKیـی لـە گونـدی تـووکن گـرتو پاشـان تەکـەڵ تەکـەڵ لـە سـەر یـەك بیست گونـدی تـری "وێرانکردو سووتاندنی"و لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا تا سـەر ئاوەسـپی ڕۆیشت. یـەك لەوانە گونـدی عـەلیانی تـازەی بیست مـاڵیی بچووك بـوو، کـە تاقمێـك جـەنگاوەری پاشەکشە کـردووی PUK سـەنگەری بـەرگرییان تێـدا لێـدابوو[33]. "محەمـەد" کـە تەمەنی 32 ساڵ بوو, ئەندامی هێزی پشتگیریی *پێشمەرگە* بوو, ئـەو بەیانیـەی 13 ی نیسان لە ماڵ بوو کە هێزەکان گەیشتبوونە ئەوێو دەگێڕێتـەوە کـە:"حوکوومـەت لـە هـەموو لایەکـەوە پێشـڕەویی دەکـرد، لەبەرئـەوە مـەحاڵ بـوو ئێمـە بمێنینـەوە. ناچـار بـەرەو گونـدی میلقاسـم ڕۆیشـتین و ژنو منـداڵمان بـە تراکتـۆرو عەرەبانـە لەگـەڵ خۆمـان بـرد. هـەروەها ئـاژەڵو ماڵاتیشـمان بردبـوو و هەرچـیمان هـەبوو خستبوومانە عەرەبانەکانەوەو وامانـدەزانی سـوپا دەمانخاتـە خێوەتـەوە لـە بارەگـای

---

[32] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ فەرماندەیەکی ناوچـەیی PUK دا، سـلێمانی 1 ی ئـابی 1992. دانیشتوویەکی جارانی گوندی هۆمەربلیش لە چاوپێکەوتنێکدا بە دووروودرێژی دەیگێڕێتەوە، کۆمەڵگای بنەسلاوە، 7 ی تەمووزی 1992.

[33] برووسکەیەکی " نهێنیو بە پەلە" لە *ئیستیخباراتی* کەلارەوە بـۆ دەزگـای *ئیسـتیخباراتی* ناوچـەی ڕۆژهەڵات ژمارە 10687 لە 13 ی نیسانی 1993دا، لە بارەی عەلیانی تازەوە دەڵێ "سووتێنراوەو ڕووخێنراوە" لە کاتژمێر هەشت و نیوی سەر لە بەیانیی 13 ی نیساندا .

فیرقە، لەوبەری *سیروان*، چونکە کە هاتینە ڕێوە وایانپێوتین کە *پێشمەرگە* نەماوە بەڵکو بڵاوەیان لێکردووەو چوون بۆ شاخ"[34].

محەمەدو خێزانەکەی سێ ڕۆژیان پێچوو تا گەیشتنە میلقاسم، کە لە کاتێکی ئاساییدا ئەم ڕێگەیە هەر دوو سەعاتەو بگرە کەمتریش. لەوێوە سەرباز پێشی خۆیان دان بۆ سەر جادەی سەرەکیو فەرمانیان پێکردن بەرەو قەڵاکەی قۆرەتوو لێخوڕن، کە بارەگای فیرقەی پیادەی 21 ی تێدا بوو و چەکدار چواردەوری گرتبوون. ئەم قەڵایە یەکەم قۆناخی محەمەد بوو بە ناو پێچ و پلووچی ئەنفالدا.

لە هەمان کاتداو لە 11 ی نیساندا هێزی هاوبەشی دووەم، بە فەرماندەیی نەقیب عبد عوّاد لە فەوجی پیادەی 417 لە ڕەتڵەکە کە جیابووەوە بۆ چارکردنی گوندی دوڕاجی کە ماوەی چەند میلێك لە ڕۆژاوای هۆمەربلەوە بوو، "لەوێ خەڵکەکە خۆیان دا بە دەستی هێزەکەوەو ڕاگوێزران بۆ ئۆردووگایەکی بەتایبەت ئامادەکراو لە نزیك فیرقەی پیادەی بیستو یەکەوە". ئەمە تێبینی ئەو ئێوارەیەی ڕاپۆرتی *ئیستیخبارات* بوو، کە سەرنجێکی ڕەسمیی دەگمەنە لە سەر ڕاگوێزانو بەندکردنی بەکۆمەڵی خەڵکی مەدەنیو ئاماژەیەکی ئاشکراشە بۆ قەڵاکەی قۆرەتوو[35].

هێزەکەی نەقیب عەواد ئەو شەوە لە دوڕاجی هەڵیداو بۆ بەیانی گەڕایە دواوەو لە گەڵ ڕەتڵی سەرەکیدا یەکیگرتەوە. لە ڕێگاکەشیدا هەردوو بەلەگەی گەورەو بچووکی سووتاند، کە ئەمانیش وەك دوڕاجی گوندی ناو داوەدە بوون. خۆشەویستیی *پێشمەرگە* لێرە ڕەگێکی قووڵی هەبوو، وەك ڕەشاد دەیوت، کە جووتیارێك بوو لە سەرەتای شەستەکانی تەمەنیدا "ئەوان کوڕو کچمان بوون، برامان بوون، خەڵکی خۆمان بوونو خۆشمان دەویستن". ڕەشاد لەماڵەوە بوو کە لە چێشتەنگاودا بۆردمانی فڕۆکەو تۆپباران دەستیپێکرد، ناچار خۆیو فکریی ژنی

---

[34] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، گوندی عەلیانی تازە، 30 مارتی 1993.

[35] برووسکەی ژمارە 10468 لە 11 ی نیسانی 1988دا لە *ئیستیخباراتی* کەلارەوە بۆ دەزگای *ئیستیخباراتی* ناوچەی ڕۆژهەڵات.

www.dengekan.com

لەگەڵ ئەودوای خەڵکی ئاواییدا بەرەو گردو تەپۆڵکەکان هەڵاتن بەڵام فڕۆکە بە ڕاسەریانەوە بوو وازی لێنەدەهێنانو فکری بەرکەوتو کوژرا. ئەوانەش کە لە دەستی بۆردمانەکە دەرباز بوون لە لایەن هێزێکی *جاشەوە* کە دوو *موستەشاری* خەڵکی کفری بە ناوی, شێخ کەریمو سەعید جاف فەرماندەییان دەکرد، ڕاونرانو دەسگیرکرانو ڕاپێچی "ئۆردووگای تایبەتی ئامادەکراو" کران لە قۆرەتوو، لە سەفەری بەرەو مردن چوونیاندا. لە نێو ئەو خەڵکەی بەلەگەی گەورەدا کە ئەو ڕۆژە سەرنگوم کران ئەکبەری کوڕی ڕەشاد، سێ کوڕی برازای، دوو کچی خوشکەزایو شەش منداڵی بچووکیان کە تەمەنیان لە یەك ساڵەوە تا حەوت ساڵان بوو[36]. ئەو ڕێژە زۆرەی ژنو منداڵ لە ناو بێسەروشوێنکراواندا خاسیەتێکی ئەنفال بوو لە ناوچەی هۆزی داودەدا.

★ ★ ★

یەکەم ئامانجی ئەو یەکانەی سوپا کە سەرلەبەیانیی 9 ی نیسان بە فەرماندەیی ڕائید منزر ابراهیم یاسین لە کەلارەوە دەرچوون جووتە ئاوایی تیلەکۆی ژوورنگ و خوارنگ بوو لە ناوچەی چالاکیی مەڵبەندی یەکی PUK کە لە پاش تێکشکانەکەی قەرەداخ لێرە خۆی گرتبووەوە[37]. پێشڕەویی هێزەکان تاڕادەیەك بێ سەرئێشە بوو و لە بەیانیی زووی 11 ی نیساندا هەردوو تیلەکۆ ڕووخێنران, دوای شەڕە تەقەیەکی کەمخایەن کە تەنها چوار سەربازی تێدا بریندار بوو. ئەم ناوچەیە جێنشینی تیرەی ڕۆغزایی هۆزی جاف بوو و نەخشەیەکی ئەوتۆ وردی نەبوو و پێویستی دەکرد هەلیکۆپتەر هێز بۆ ئەو ناوچانە بگوێزێتەوە چوونکە ڕێگەوبانی تێدا نەبوو. هێزەکانی ڕائید یاسین بە سەر چەندین گونددا

---

[36] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای سموود،20 مایسی 1992.

[37] ناوی ئەفسەرەکە لە برووسکەی ژمارە 10212 ی 9 ی نیسانی 1988دا هاتووە کە لە لایەن *ئیستیخباراتی* کەلارەوە ئاراستەی دەزگای *ئیستیخباراتی* ناچەی ڕۆژهەڵات کراوە.

گوزەریانكرد كە بوونو شوێنیان بە ڕەسمیی هەر تۆمار نەكرابوو بەڵام بێگوێدانە هیچ شتێك گشتیان ڕووخاندن.

زۆر بە كەمی، ئەگەر هەبێت، كۆمەڵی خێڵەكیی كورد هەن كەوا لە ئەنفالدا وەك جافی ڕۆغزایی بە سەر هاتبێت، كە یەكێكە لەو كۆمەڵە تیرانەی هۆزی جافی لێپێكهاتووەو دانیشتووی زیاد لە سەد گوندی ئەم ناوچەیە بوونو سەرپاكیان ئەنفال ڕایماڵین. سەرۆكی رۆغزایی پیاوێكی بە تەمەن و ناوی مەحموود تۆفیق محەمەد بوو (ساڵی 1927 لەدایكبووە) و لە بەراوگەڵ* دەژیا، كە گوندێك بوو لە پێدەشتێكی تەنگەبەردا لە كلكەی باشووری ڕۆژهەڵاتی گەرمیانەوە نزیك بە چیاكانی قەرەداخ و چواردەوری بنكەو بارەگای گرنگی PUK بوو. ئەگەرچی بەراوگەڵ بەر ئەنفالی سێ كەوت، بەڵام خەڵكەكەی لە ترساندا هەڵاتبوون بە هۆی ئەو پەلامارە كیمیاییانەوە كە لە ئاخرو ئۆخری مارتداو لە كاتی ئەنفالی دوودا ئەنجامدران.

مەحموود پیاوێكی دەوڵەمەند بوو و خێزانێكی گەورەی هەبوو، كە بیستو چوار كەس بوونو لە خانوویەكی پانو پۆڕی گەورەدا دەژیان و دەوری هەموو ڕەزەترێو باخو باخاتی سێوو هەنجیرو هەنار بوو. ئاگری تۆپخانەو بۆردمانی فڕۆكە بوو بوو بە بەشێك لە ژیانی ڕۆژانەیانو تەنها چەكی كیمیایی وەرەی ڕووخاندن. لە پاش پەلاماردانی سێوسێنانو شوێنەكانی تری قەرەداخ لە كۆتایی مارتدا، خەلكی بەراوگەڵ بە پەلە كۆبوونەوەیەكیان لە ناو خۆیاندا كرد. لەگەڵ ئەوەشدا كە PUK هێشتا هەر لە گونددا بوو، مەحموود یادی ئەو دەمە دەكاتەوەو دەڵێ: "ئێمە بڕیارمان دا خۆمان بدەینە دەستی حوكوومەتەوە، بەو پێیەی كە باوكی میللەتە، ئێمەش جووتیاری هەژار بووینو پەیوەندیمان بە هیچ لایەكی سیاسییەوە نەبوو، بەڵام ئەوان ئەوەیان پێكردین كە كردیان". كوڕەكەشی

---

* لێرەدا ناوی ئەم گوندە بە هەڵە نووسراوە (بەراوە Barawa) بەڵام ڕاستەكەی بەراوگەڵ یان بەراووەلە .هەروەها ناوی تەواوی ئەم پیاوە حەمەی تۆفیقە نەك مەحموود. ساڵی 2002 ئەم پیاوە ناودارە بە داخی خێزان و كەسوكاری بێسەروشوێنكراویەوە كۆچی دوایی كرد ـ و.

www.dengekan.com

هەڵیدایەو وتی: "کە چووینە لایان، حوکوومەت هەمووومانی گرتو هەرچیمان بوو تالانیان کردو خۆشمانیان ئەنفالکردو هیچ نەمایەوە"[38]. خەڵکی بەراوگەل ماڵ و حاڵیان بەجێهێشتو ڕێیاندا لە بەر بۆ گوندێکی تری ڕۆغزایی کە ناوی کوڵەجۆ بوو و چل پەنجا ماڵێك دەبوو, لە بەراوگەلەوە بە پێیان بەرەو باشووری ڕۆژاوا بە ناو هەردەو جەوەڵدا چەند ڕۆژە ڕێیەك بوو. لە گەڵ ئەوەشدا کە ئەنفالی سێ هێشتا بە ڕەسمیی دەستی پێنەکردبوو بەڵام لەو کاتەدا گردو بەرزاییەکان پڕبوو بوون لە سەربازو لە هەموو خاڵێکی پشکنیندا، دەبوو خەڵکەکە باسی ئەوەیان بکردایە کە دەچن بۆ ناو حوکوومەتو خۆیان بە دەستەوە دەدەن. هێزەکانیش دەستیان نەدەهێنا ڕێیانو پاشان خەڵکەکە گەیشتنە کوڵەجۆو لەوێ دوو شەو بە سەلامەتی مانەوە. بەڵام لە ڕۆژی سێهەمدا تەماشایان کرد ئەو گوندەی پەنایان بۆ برد وا چواردەوری گیرا.

بە پێی ڕاپۆرتەکانی هەواڵگریی سوپا ڕەتڵەکەی کەلار لە کاتژمێر یانزەو چارەکی پێش نیوەڕۆی 13 ی نیساندا گەیشتووەتە کوڵەجۆ. بەڵام بە ماوەیەکی کەم پێش ئەوەی بگەنە ئەوێ لە شوێنێك کە پێی دەوترا تەپە سەوز بەرگرییەکی کەمخایەنیان تووش هاتو "بەمجۆرە ئەو گوندە وێرانکراو ڕووخێنراو دەست بە سەر چوار تفەنگدا گیرا[39]". تەیموور عەبدوڵڵا ئەحمەد، کە کوڕێکی دوانزە ساڵ بوو لە سەروەختی ئەنفالدا، لە تەمەنی سێ ساڵییەوە لەوێ دەژیا[40]. باوکی، کە جووتیارێکی گەنم چێن بوو، پارچە زەوییەکی بچووکی لەوێ هەبوو وەك پیاوەکانی تر لە "هێزی پشتگیریی" گونددا بوو. تەیموور گەورەی چوار منداڵ بوو لە ماڵداو لەو دەمەوە کە بە ماڵەوە لە دێی هەوارە بەرزەی ئەو نزیکانەوە هاتبوونە ئێرە سێ کچیان لە دوای یەك بوو بوو. بە پێچەوانەی خەڵکی گوندەکانی ناوچەکە کەوا

---

[38] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای سموود، 20 ی مایسی 1992.

[39] برووسکەی *ئیستیخباراتی* کەلار بۆ دەزگای *ئیستیخباراتی* ناوچەی ڕۆژهەلات، ژمارە 10687 لە 13 ی نیسانی 1988دا.

[40] سەرگورشتەی تەیموور، کە ماوەیەکی زۆر بە تاقە دەربازبووی دەستی تیمێکی بکوژانی ئەنفال دەناسرا، بە هەموو لایەکدا بلاوبووەوە. ئەم باسەی ئێرە هی چاوپێکەوتنێکی میدڵ ئیست ووچە، کۆمەڵگای سموود، 29 ی تەممووزی 1992.

هەڵدەهاتن، خەڵکی کۆڵەجۆ، وەك تەیموور بۆ میدڵ ئیست ووۆچی باسدەکرد، تا دوا سات هەر لە ماڵەکانی خۆیاندا مانەوەو نەجووڵان. بەڵام ئێستا وا تانكو تۆپی قورس دەبینن لە تیلەکۆوە، کە بە پێیان سەعاتە ڕێیەك لێیانەوە دوورە، بەرەوڕوویان دێت، ناچار هەر ماڵەو ئاڵایەکی سپی لە سەربان هەڵکردو ئەوجا هەموو ڕایانکرد. پیاوەکان بە باوکی تەیمووریشەوە چەکەکانیان لە بیرەکانی ئاواییو شوێنیتردا شاردەوە. تەیموور خێرا فریای باوكو دایکی کەوتو بە پەلە هەندێك کەلوپەلی ماڵیان خستە ناو عەرەبانەی تراکتۆرە شەقو شڕەکەیانەوە. ئەوان بە گریمانەی ئەوەی کە زۆریان پێناچێتو دەگەڕێنەوە سەر ماڵ و حاڵی خۆیان، بە خەیاڵی خۆیان وایاندانا کە بچنە کۆمەڵگای سموودی گەورەو نوێی نزیك کەلار، بۆ لای ئەو خزمو کەسانەیان کەوا لە ئەنجامی پەلاماری پاکتاوکردنی گوندەکان لە بەهاری ساڵی پێشوودا لەوێ نیشتەجێ کرابوون، بەڵام خەڵکی کوڵەجۆو ئاوارەکانی بەراوگەل تەماشایان کرد سوپا تەنها تاقە ڕێگەیەکی درچوونی بۆ هێشتبوونەوە, لە شێوەی ڕەحەتییەکدا, وەك کۆزە کردنێك بەرەوخوار بۆ گوندی ملەسوورەی* نزیك ڕێگای سەرەکیی نێوان کفریو کەلار(41). ئەوان تا گەیشتنە ملەسوورە بە تراکتۆر دوو سەعاتی ویست، چونکە لە بەر قورسیی باروبنەیان لەسەرخۆ دەڕۆیشتن.

هێزەکە پاش ئەوەی کوڵەجۆی تێکدا لەوێوە بەرەو باکوور پێشڕەویی کردو کاروانێك بلدۆزەرو ئیڤای بەتاڵی شوێن خۆی خستبوو و زۆری پێنەچوو گەیشتە هەوارە بەرزە، شوێنی لەدایکبوونی تەیموور، ئەمیش دیسان لە ڕۆژانە ڕاپۆرتی

---

* لە دقەکەدا بە هەڵە نووسراوە ملەستوورە. ئەم گوندە زۆر نزیك نیە لەو ڕێگایەوەو ماوەی 15 کیلۆمەترێکی لێوە دوورە ـ و.

(41) گوندنشینانی بەشەکانی تری گەرمیانی خواروویان ڕاپێچی شارۆچکەی مەیدان کرد کەمێك دوور لە ودیوی ڕێگاکەوە.

www.dengekan.com

هەوالگریدا تۆمار کراوە کە "سووتاوەو تەختکراوە"[42]. کونەکۆتریش کە گونـدێکی بچووکی شەش ماڵیی بوو لە دوای ئەو، سوپا لەوە دابوو پێی بگات بەڵام هەر شەش ماڵەکـە چـۆڵیانکردو هـەڵاتن، کەچـی لـە هەردەکـەدا کەوتنـە نـاو دەورێـەکی سـەربازەوەو بـەرەو ملەسـوورەیان خـوار کردنـەوە.ئەفسـەرێك بـەڵێنی پێـدان کـەس زیـان نـاهێنیٚو هـەموو بـەم زووانـە لـە کۆمەڵگایـەکی تـازە دروسـتکراودا نیشـتەجیٚ دەکرێنەوە. بەڵام لە جیاتی ئەوە مەسـەلەکە وا کەوتـەوە کـە سـیو چـوار کـەس لـە شەش خێزانەکـەی کونـەکۆتر بێسەروشـوێن بکـرێنو ئەمـە بـوو بـە شـێوازێك و لـە ناوچەی ڕۆغزاییدا پەیڕەویکرا. مەحموود تۆفیق محەمـەدی بەراوگـەل، پیرەمێـردی سـەرۆك خێـڵ سـیو حـەوت کەسـی بنەماڵـە گەورەکـەی لەدەسـتدا، لەوانـە هـەردوو ژنەکـەیو دە منـداڵی کـە تەمـەنیان لـە دوو سـاڵانەوە تـا پـانزە سـاڵ بـوو، هـەروەها کوڕەکەیو بووکەکـەیو شـەش منـداڵی بچووکیشـیان. بێجگـە لـەوەش بیسـتو پێـنج کەسـی تـریش لـە خزمـەکانی گونـدی تەپـە گەڕووسـی دراوسـێیان، کـە بنکەیـەکی *پێشمەرگەی* لێبوو، سەرنگوم بوون و زیاد لە نیوەیان منداڵ بوون[43].

لـە 15 ی نیسـاندا، کـە بـارانو لێزمەیـەکی زۆر بـوو، هێزەکـانی ڕەتڵـی کـەلار گەیشتنە باکووری ئەوپەڕی ناوچەی عەمەلیاتی بۆ دیاریکراویانو گوندی قولیجانی نزیك چەمی ئاوەسپییان وێرانکردو سووتاندیان. خێزانێك لە قولیجان ڕایکردبوو و کـەوتبووە نـاو هێزێکـی جاشـەوە کـە *موستەشارێك* بـە نـاوی فـەتاحی کـەریم بـەگ فەرمانـدەی بـوو، پێـی وتبـوون "سـەردەمی ئێـوە تـەواو، ئێسـتا ئـیتر زەمـانی حوکوومەتە"[44]. ئەمانیش هیچ دەروویەکیان نەبوو بێجگە لەوەی کە بـە ناچاری ڕووەو ڕێگـای سـەرەکی ملبنـێن. خەڵکـە ڕاپێچکراوەکەی گونـدەکان دوو ڕۆژیـان لـە

---

[42] سوپا کاتێکی ڕێكو تەواوی بۆسووتاندنی گوندی هەوارەبەرزە تۆمار کردووە کاتژمێر 17:27 ی 17 ی نیسان. برووسکەی *ئیستیخباراتی* کەلار بۆ دەزگـای *ئیسـتیخباراتی* ناوچـەی ڕۆژهـەڵات ژمـارە 11180 لە 19ی نیسانی 1988دا.

[43] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای سموود، 20 ی مایسی 1992.

[44] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای سموود،20 ی مایسی1992. زۆر شـایەتی دیکـەش ناوی فەتاح بەگ دێـنن وەك فەرمانـدەی هێزەکـانی *جاش* لـەم ناوچـەیەدا. بـە گـوێرەی قسـەی یەکێکیشیان، فەتاح بەگ لە بنەماڵەی بەگزادەی جاف بووە.

ملەسوورە بەسەربردو نەیاندەتوانی بۆ هیچ لایەکی تر بڕۆنو لەو گوزەرەدا لە دەرودەشت لێیکەوتبوون. عەشاماتێکی زۆر لەو ناوەدا خڕبووبوون کە لە ژماردن نەدەهاتنو " لە ڕۆژی قیامەت دەچوو" وەك پیاوێکی خەڵکی کونەکۆتر دەیوت کەوا خۆیو ئاژەڵو ماڵاتەکەی بە سەلامەتی لەوێوە گەیشتبوونە ملەسوورە, لە ڕۆژی سێهەمدا سەرباز فەرمانی پێدان بکەونەڕێ. ئۆتۆمبیلی ئیڤایان لە سەربازگەی کەلارەوە بۆ هێنرابوو، ئەوانەش کە ئۆتۆمبیلو تراکتۆری خۆیانیان پێبوو بە خاوەنەکانیانەوە بە دوایاندا ڕاپێچیانکردن. کاروانەکە لە ڕووباری دیالە* پەڕییەوەو بە سەر ناوچەیەکی ڕووتەنو بەردەڵاندا گوزەری کرد، کەوا لە دوادوایی ساڵی 1975ەوە بە زۆر بەعەرەبکرابوو و پاشانیش لە پاکتاوکردنی ناوچە سنووریەکانی کۆتایی ساڵەکانی 1970و سەرەتای جەنگی ئێران ـ عێراقدا چۆڵکرا. قۆناخی خەڵکەکە قەڵای قۆرەتوو بوو، کە بارەگای فیرقەی پیادەی 21 ی سوپای عێراق بوو. بە واتایەکیتر "ئۆردووگای ئامادەکراوی تایبەت" کە خرابووە ژێر کۆنترۆڵی *ئیستیخباراتەوە* بە پێی بڕیاری 15 ی مارتی فەرمانده‌یی مەکتەبی باکووری حیزبی بەعس[45].

★ ★ ★

لە 18 یان 19 ی نیساندا ڕەتڵەکانی کفریو کەلار بە ماوەی دە ڕۆژ لە ئەنفالی سێدا ئەرکەکانی خۆیانیان تەواوکردو هەرچی بەرگریکردن بوو لە نێوان ڕێگای کفری ـ کەلارو ڕووباری ئاوەسپیدا تێکشکێنراو تاقە بەرد یان خشتێکی هیچ گوندێك بە پێوە نەما. لای ڕۆژهەڵاتیشەوە هێزەکانی پێبازو پوونگڵە هەمان سەرکەوتنیان بەدەستهێنا, هێزە هاوبەشەکەی پێباز کە محمد ناڤم حسن فەرماندەی بوو بە دوو ڕۆژ ئەوجا توانی هێزەکانی PUK جووتە گوندی سۆفی

---

* لە ناوچە کوردنشینەکاندا بەم ڕووبارە دەوترێ سیروانو لە شارۆچکەی جەلەولا بەرەو خوار پێی دەوترێ انهر دیالی‌او لە باشووری بەغدا دەرژێتە ڕووباری دیجلەوە ـ و.

(45) نووسراوی فەرماندەیی مەکتەبی باکوور, ژمارە 297 , 15 ی مارتی 1988.

www.dengekan.com

ڕەحیمو عەلی وەسمان برووخێنێت و نارەزاییان لە *موستەشارێکی* ناونەبراوی بەرپرسی فەوجی بەرگریی نیشتمانیی 75 دەربڕیوە کە لە مەیدانی شەڕ هەڵاتووە. بەڵام هەر کە ئەو گیروگرفتانە چارەسەر کران ئەودوای هێزەکە بێ هیچ تەگەرەیەك پێشڕەویکردو لە پاش تەختکردنی چوارده ئاوایی تر هێزە هاوبەشەکە گەڕایەوە شوێنی خۆی.

بەڵام ئەو هێزانەی لە پوونگڵەوە پێشڕەوییان کرد تەگەرەیەکی سەختیان هاتەڕێ. ئەم گوندە ماوەی هەشت میلێك دەکەوتە باشووری بەنداوی بایەخداری دەربەندیخانەوە, هێزە هاوبەشەکە هەر لە یەکەم ڕۆژی دەرچوونیدا تووشی بەرەنگاریەکی توندی تاقمێکی *پێشمەرگە* بووەوە کە بەرگرییان لە گوندی شێخ تەویل دەکردو چەند ڕۆژێکیش لەوەوپێش شەڕێکی قورسی تێدا قەومابوو. عەقید سەلمان عبدالحسن کە فەرماندەی فەوجی کۆماندۆی یەکی سەر بە فیرقەی 17 بوو پێشتر لە پێکدادانێکدا بریندار کرابوو, بێ ئەو زنجیرەی فەرماندەیی لێکترازابوو. یەکێك لە فەوجە پاڵپشتەکانی *جاش*، کە فەوجی 131 بوو ، بە شپرزەییو نارێکی پاشەکشەی کرد. بەشێکیش لە هێزەکە لەگەڵ ئەفسەرێکی تردا دابڕابوونو *پێشمەرگە* دایانگرتنەوە, ئەودواشیان ماوەی دوو میل پاشەکشەیان کردو داوایان لە فیرقەی 21 ی قۆرەتوو کرد بێت بە هانایانەوە.

سوپا لەگەڵ ئەوەشدا کە فڕۆکەو تانكو هەلیکۆپتەری مووشەکهاوێژو تۆپخانەی قورس یارمەتییان دەدا بەڵام پێنج ڕۆژی تەواوی خایاند بۆ شکاندنی پەنجا *پێشمەرگە* لە شێخ تەویلدا. لە شەوی 13 ی نیساندا *پێشمەرگەکان* فەرمانیان بۆ هات کە بکشێنەوە[46]. لە کاتژمێر14:30 ی ڕۆژی ئایندەدا، ڕائید سالم، کە ئەفسەرێکی تازەی فەرماندەی هێزە هاوبەشەکە بوو، هەواڵی دا بە بارەگای خۆی کە

---

[46] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ *پێشمەرگەیەکدا* کە لە شێخ تەویل شەڕی کردووە، کەلار، 31 ی مارتی 1993.

هەردوو گوندی شێخ تەویلو بۆیسانەی دەراوسێشی " گیرانو تێکدران". هەر لەو کاتەشدا ڕاپۆرت درا کەوا پەنجاو سێ خێزان "گەڕاونەتەوە ڕیزی نیشتمانی"[47].

بەمە هێزەکان بەریان بەرەلا بوو بچنە قوولایی ناوچەیەکەوە کە دوو حەفتە لەوەوپێش کۆمەڵە خەڵکێکی زۆر چۆڵیان کردبوو، ئەوانەش ئەو گوندنشینانە بوون کەوا مەحموود تۆفیق محەمەدی سەرۆك تیرەی جافی ڕۆغزایی دەمسپییان بوو. ئەو دەمە PUKو کۆمەڵێکی بچووکتری *پێشمەرگەی* پارتی کۆمۆنیستی عێراقو بزووتنەوەی ئیسلامیی گەڕابوونەوە بۆ سەنگەرەکانی خۆیان لە گەرمیان، لە زنجیرەیەك بنکەدا بە درێژایی لاتەنیشتی ڕۆژاوای کەژی زەردەی 5900 پێ بەرزدا. ئەم ناوچەیە ماوەیەکی زۆر نەبوو لە لای ڕۆژهەڵاتیەوە، لە ئەنفالی دووەمدا وێرانکرابوو وا ئێستاش ئەو هێزانەی کە لە ڕۆژئاواوە پێشڕەویی بۆ دەکەن، لەگەڵ ئەو هێزە تایبەتیانەدا کە هەلیکۆپتەر دایاندەبەزێنێ (*قوات خاصە*) گەمارۆیان داوەو تەنگیان پێهەڵچنیوە, لەبەر ئەوە مەحاڵ بوو بۆ *پێشمەرگە* چیتر بەرگری بکات. دوا سەنگەری بەرگریی PUK لە زەردەلیکاو فرەی نەبرد تێکشکاو هەزاران کەسی خەڵکی ئەم گوندانە پۆل پۆل خۆیان دەکرد بە گوندی فەقێ مستەفاداو لەوێش سەربازو *جاش* چواردەوریان گرتنو بە ئیفا ڕەوانەیان کردن. بەشێکیش لە خەڵکەکە بە زەحمەت و ماندووبوونێکی زۆر بە درێژایی زنجیرە شاخەکانی قەرەداخدا بەرەو باکوور ڕۆیشتن لەگەڵ ئەو *پێشمەرگانەدا* کە لەوێ مابوونەوە.

---

[47] ئەم زاراوە بریقەدارانە بەردەوام لە ئاڵوگۆڕی نامەو نووسراوە ڕەسمیەکانی ماوەی ئەنفالدا بەکاردەهات. هەرچەندە زۆربەی ئەو کەسانەش کە لەم کاتەدا دەگیران, زیاتر پێدەچێت کوژرابێتن وەك لەوەی مابێتن. برووسکەکانی *ئیستیخباراتی* فەیلەقی دوو بۆ فەرماندەیی مەکتەبی باکوورو دەزگاکانی تر ژمارە 10780 و 10915 لە 15 ی نیسانی 1988دا. شیاوی باسە بۆیسانە شوێنی خۆبەدەستەوەدانی خەڵکە هەلاتووەکەی هۆمەرقەلا بوو کە لە ئاخرو ئۆخری مارتدا، لە ئەنجامی عەمەلیاتی ئەنفالی دووی قەرەداخدا گەیشتبوونە ئێرە.

www.dengekan.com

سەرلەبەیانیی ڕۆژی 20 ی نیسان هێزە هاوبەشەکەی پوونگڵە گەڕایەوە شوێنی خۆی‌و ڕایگەیاند کە تەواوی ئامانجەکانی جێبەجێ کراوە [48].

★ ★ ★

سەنتەرەکانی کۆکردنەوەی خەڵك

"ئەم خەڵکە بۆ مردن دەبرێن، لەبەرئەوە نابێ پارەو ئاڵتوون لەگەڵ خۆیاندا ببەن"

ـ ئەفسەرێکی سوپای عێراق لە کاتی تاڵانکردنی گوندێکدا

گوندو شارۆچکەی بچووکی وەك ملەسوورەو فەقێ مستەفاو مەیدان لە باشووری گەرمیان‌و ئەلیاواو لەیلان لە باکوور, یەکەم سەنتەری کۆکردنەوە بوون کەوا خەڵکە مەدەنیە هەڵاتووەکەیان بۆ ڕاپێچ دەکرا. لە هەندێ حاڵەتدا، لەم قۆناخەدا ڕەچاوی ئەوە دەکرا کە بە بنەچە خەڵکی کوێن‌و ناسنامەکانیان بە پەلە تەماشا دەکرا. لە سەرەتای گرتنیاندا پێکهاتەیەکی دەسەڵاتی بەربڵاوی ژمارەیەك دەزگای تایبەتی حیزبی‌و پۆلیس‌و *ئیستیخباراتیان* بۆ خستەگەڕ تاوەکو لە نزیکەوە مامەڵە لە گەڵ کێشەی کوردە "تێکدەرەکاندا" بکەن. بەڵام لەم قۆناخە زووەی پرۆسەکەدا، تا ڕادەیەك هەموو ئەوانەی شایەت‌و بە دیارەوە بوون تەرەفداری حوکوومەت بوون، کە یان هێزی سوپای نیزامی بوون یاخود میلیشیای *جاش* بوون. لە بەر ئەوە باسکردنی سەنتەرەکانی کۆکردنەوەی سەرەتایی وەك کارێکی"سەرپێی" ورد نیەو مەبەست ناپێکێ، چوونکە کوردەکان بە پێی نەخشەو

---

[48] برووسکەی *ئیستیخباراتی* فەیلەقی دوو بۆ فەرماندەیی مەکتەبی باکوورو دەزگاکانی تر, ژمارە 11386 لە 21 ی نیسانی 1992دا.

پلانێکی دارێژراو ڕاپێچی ئێره کراون. لە هەمان کاتیشدا شوێنانی وەك ئەلیاواو ملەسووره، مۆرکی شلوشاویو خۆدزینەوەیان پێوه دیار بوو و پێدەچێت تەنها شوێن بن لە پەلاماری ئەنفالدا کە بەو جۆره لاواز بووبێتن. تاڕادەیەك گومان لەوەدا نەبوو کە تەنانەت دەزگا گرنگەکانی سوپای عێراقیش نەرمییان دەنواند لە مامەڵە کردنی ژمارەیەکی ئاوها لە ئەندازه بەدەری خەڵکی دیل و بەندکراودا. بەڵام تاڕادەیەکیش ئەمە ڕەنگدانەوەیەکی قووڵی ئەو ڕۆڵە تەمومژاویە بوو کەوا *جاشەکان* لە کاتی پاکۆدان و ڕاپێچکردنی خەڵکەکەدا گێڕایان.

(لە بارەی باسو خواسی *جاشەوه* بڕوانە لاپەڕه 88-94).

بۆ ئەو گوندنشینانەی لە پەلاماری باکووری گەرمیاندا ڕاپێچکران لانیکەم چوار سەنتەری بنەڕەتی هەبوو:

لەیلان، ئەلیاوا، قادرکەرەمو چەمچەماڵ. زۆر لە گیراوەکان بە دوانو بگره بە سیانی ئەم سەنتەرانەدا تێپەڕیونو لە هەر هەمووشیان لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ کراوه. لەیلان کە ناحیەیەکی بچووکە لە باشووری ڕۆژهەڵاتی کەرکووکەوە، وادیاره لە ئاست پرۆسەکردنی ئەو ژماره زۆرەی دەسبەسەره کوردەکاندا نەبوو کە پێیدا تێپەڕین. ئەو خەڵکەی لە گوندەکانی هۆزی جەباری هەڵاتن بە چەندین ڕێگەی جۆراوجۆر گەیشتبوونە لەیلان. هەندێکیان بە دەسپێشخەریی خۆیانو ڕەنگە بەو هیوایەوە کە شارۆچکەیەك، با بچووکیش بێت، زیاتر دەیانپارێزێ لەو دێهاتانەی کەوا مەترسیی پەلاماردانیان لە سەر بوو، هەروەها لە ڕووی دابینکردنی خۆراکیشەوه. بەڵام ئەوان هەرئەوەندە بە پیادە لە لەیلان نزیکبوونەوه پێشوازییەکی ناحەزانە کرانو ژنێك لە گوندی قەرەحەسەن دەیوت سەربازەکان تەقەیان بە سەرماندا کرد, ئەوانیترو بە تایبەتی پیاوەکان لە قادرکەرەمەوه بران بۆ لەیلان، چونکە لە قادرکەرەم خۆیان بەدەستەوه دابوو لە ژێر چاودێری *جاشدا* دەسبەسەرکرابوونو دەستو چاویان بەسترابۆوه.

ئەوان هەر کە گەیشتنە لەیلان سەربازەکان لە هەر یەکەیان زانیاریی پێویستیان وەرگرت. ئافرەتەکان دەستیانکرده گریانو لێیانپاڕانەوه بەزەییان

پێیاندا بێتەوە، بەڵام ئەوان بەردەوام پێیاندەوتن خەمتان نەبێت هیچ شتێك لە ئارادا نیە لێی بترسنو حوكوومەت لە كۆمەڵگایەكی تازەدا زەویتان دەداتێو ژیانێكی ئاسایی دەستپێدەكەنەوە. بەڵام ژنەكان بەوە ترسیان لێنیشتبوو كەوا بە زۆر لە مێردو باوكو كوڕەكانیان جیاكردنەوە، كە ترنجاندبوونیانە پەچەڕانێكی تەلبەندكراودا لە دەرەوەی ماڵەكان. شایەتێك كە ئەو دەمە لەوێ بووە دەیوت: "ژمارەی خەڵكەكە لە ئەندازە بەدەر بوو"و بە قسەی شایەتێكی تر "زیاد لە 2000 پیاو و ژنو منداڵی لێبوو.". هەموو شوێنێك پڕبوو لە پاسەوانی سەربازو *جاش*. لەگەڵ ئەوەشدا *ئەمن* زۆر بە وریاییەوە چاودێریی ژنو منداڵی نەدەكردو ژمارەیەكیان توانییان لەو ئاخۆران بخۆرانەدا خۆ دەربازبكەنو پێش ئەوەی ناونووس بكرێن بە دزییەوە هەڵبێن. ژنێكیش پاش لێكۆڵینەوە لەگەڵكردنی لە لایەن ئەفسەرەكانی سوپاوە ڕێگەی پێدرابوو بڕوات, ئەوانەش كە مانەوە ماوەی هەشت نۆ ڕۆژێك لە بەر تەرزەو بارانی سەرەتای نیساندا لەو دەشتە هێشتنیانەوەو پاشان پیاوەكان بە ئیفا ڕەوانەی چارەنووسێكی نادیاركران.

لە كاتێكدا كەوا قادركەرەم شوێنێكی سەرەكی بوو بۆ كۆكردنەوەو تاوتوێكردنی خەڵكی ئەو گوندانەی سەر بەم ناحیەیە بوون بەڵام ئەلیاواش، كە شوێن كۆنە گوندێكی ڕووخاو بوو كەمێك لە لای ڕۆژئاواوە، هەر بە سەنتەرێكی كۆكردنەوەی سەرەتایی مایەوە بۆ گەڵ لەخەڵكەكە. ئێرە لە كاتی ئەنفالی سێدا بووبوو بە بارەگای *موستەشاری* بەدناو شێخ موعتەسەم بەرزنجی، برای پارێزگاری سلێمانی. ناوی موعتەسەم لە چاوپێكەوتنەكانی دەربازبوانی ئەنفالدا بەردەوام دووبارە دەبووەوە، شان بە شانی پێنج سەرۆك *جاشی* تر:عەدنانو سەید جەباری، ڕەفعەت گلی، قاسم ئاغا، تەحسین شاوەیس، وەك یەكێك لەو هۆكارە بنەڕەتیانەی ڕاوەدوونانو بەدەستەوەدانی بەكۆمەڵی خەڵكەكە لە ناوەندی گەرمیاندا.

گەلێك هۆكار بوون بە مایەی پاكۆدانو ڕاپێچكردنی خەڵك، لەوانە بۆچوونی سادەو ساویلكانە كە گوایە ئەم پەلامارەش هەر وەك ئەوانی پێشووە، درووسكایی ئومێدێكی دەربازبوون، مەترسیی ئەوەی لە ناوچە قەدەغەكراوەكاندا بگیرێن،

تۆقینو زەندەقچوون لەو هێزانەی بەکۆمەڵ گوندەکانیان دەسووتاندن. هەروەها لەو دەمەشدا بە چاوبەستی لێکردنو دەمچەورکردن خەڵکەکەیان فریودا، وەك بەڵێنی لێبووردن لەو کەسانەی خۆبەدەستەوە دەدەن. هەروەها بەکارهێنانی بڵندگۆی مزگەوتەکەی قادرکەرەم لە لایەن دەسەڵاتدارانەوە کە بەردەوام پەیامی ئەوەیان بڵاودەکردەوە کەوا خەڵکی گوندەکان دەبێ لە ماوەی سێ ڕۆژدا خۆیان بدەن بە دەستەوە، لە یەکشەممەی 10 ی نیسانەوە تا سێ شەممەی 12 ی نیسان, لەو ماوەیەشدا ڕێگەیان دەدرێ بگەڕێنەوە بۆ ئەو شوێنانەی خۆیان تێدا شاردبۆوە لە هەردەو چیاکاندا بۆ هێنانەوەی ئەو کەلوپەلانەی پێیانبووە. هەموو ئەو پیاوانەی خۆیان بەدەستەوەداوە تەنها دەکرێن بە *جاش*و نۆرە واجبی* خۆیان لەوێ دەبینن. ئەم دەنگۆیە بە خێرایی لەناو ئاوارەکاندا بڵاوبووەوەو خەڵکی شارۆچکەکەش هەواڵیان گەیاندە خزم و کەسیان کەوا مەسەلەکە مەترسی تێدا نیە. یەکەکانی *جاشیش* بە فەرماندەیی *شێخ* موعتەسەمو *موستەشارەکانی* تر لە هەردەو چیاکاندا بڵاوبوونەوە. "ئەوان دەیانوت حوکوومەت ئازاری ئەو پیاوانە نادات کەوا خۆیان بەدەستەوە دەدەنو هەموویان پسووڵەی *جاشێتییان* بۆ دەکرێت, هەروەها ئەوەشیان پێوتن کە خێزانەکانیان بێننو بیاندەنە دەستەوە" وەك دەربازبوویەك دەیگێڕایەوە[(49)].

جاشەکانی موعتەسەم, بۆ ماوەی دوو ڕۆژ کۆمەڵێکی زۆر پیاوی دەسبەسەریان لە ئەلیاوا گیردا تاوەکو دامودەزگای تایبەتی سوپا ناوەکانیان تۆمار کردن. یەکێك کە بەم خاڵی ترانزێتەدا تێپەڕیوە دەیگێڕایەوە کە "هەزاران پیاو لەوێبوون، لە *پێشمەرگە*و سەربازی هەڵاتوو و موتەخەلیفو خەڵکی مەدەنیی ئاسایی گوندەکانی

---

* ئەم زاراوەیە لە ناوەڕاستی سالآنی هەشتا بەدواوە تا ڕاپەڕینی ساڵی 1991، زۆر باو بوو لە نێو فەوجە خەفیفەکانی جاشدا, کە 15 ڕۆژ لە ڕەبایە بوون و 15 ڕۆژیش لە ماڵەوە ـ و.

(49) زۆر کەس لە دەربازبووان هەمان قسەیان لە بارەی شێخ موعتەسەمەوە دەکرد، بەم شایەتحاڵەی خەڵکی گوندی کانی قادری خوارووشەوە. چاوپێکەوتنی میدلٚ ئیست ووٚچ، سلێمانی، 25 ی تەمووزی 1992.

ژێـر دەسـەڵاتی *پێشـمەرگە*". لێـرەش پـەیامی *موستەشـارەکان* بـەردەوام دووپـات دەکرایـەوە: پیاوەکـان دەبـرێن بـۆ بنکـەو بارەگاکـانی *جاش* لـە چەمچـەماڵ، کـەوا سەعاتە ڕێیـەك بـە ئۆتۆمبیـل لـەلای باکوورەوەیـە، لـەوێ ناسـنامەی *جاشێتییان* بـۆ دەکـەنو دوای ئـەوە دەگەڕێنـەوە بـۆ قادرکـەرەم، پاشـان دەڕۆن خێـزانو ئـاژەڵو ماڵاتیـان دەهێـننو ئـەوجا لـە *موجەممـەعێکی*[**] ژێـر دەسـەڵاتی حوکوومەتـدا نیشتەجێ دەکرێنەوە.

لـە ڕۆژی دووەمـی یـان سـێیەمی ڕاپێچـکردنەکەدا، لیـوا بـارق، فەرمانـدەی عەمەلیاتی سەربازیی ناوچەی ئەنفالی *سێ*، سەردانێکی شەخسیی ئەلیاوای کـردو بـە ئامادەبوونی ئەو وێنەی تەلەفزیۆنیی بەندیەکان گیرا. بە پێی قسەی شایەتێکی تـر، هەمان کارو ڕەنگە لە هەمان ڕۆژیشدا بێت، لـە بنکـەی پۆلیسـی قادرکـەرەم دووبـارە کرایـەوە، چـوونکە لـەوێش چـەند سـەد کەسـێکی گـیراو هـەبوو[50]، لـەو دەمـەدا هەلیکۆپتەرێك لە تەختاییەکی ئەو نزیکانـەدا نیشـتەوەو سێ کەسـی لێهاتـەدەرەوە، لیوا بارقو فەریق ڕوکن سوڵتان هاشمی فەرمانـدەی فەیلـەقی یـەكو شەخسـی علی حسـن المجیـدیش. ئەمجارەشـیان وێنـەی ڤیـدیۆیی گـیراو ئەمـەیان لەدواییـدا لـە تەلەفزیۆنی نیشتمانییەوە پیشاندرا وەك فیلمێکی "تێکدەرە ئێرانیـە گیراوەکـان". ئـەم فیلمـە بـەردەوام بـۆ مـاوەی چـەند حەفتەیـەك لێدەدرایـەوە، تـا ئەوکاتـەی کـە ئەنجومـەنی ئاسایشـی نەتـەوەیی دەسـتی کـرد بـە گلـەییو گازنـدە کـە پیشـاندانی زیانبەخشەو بـە پێچەوانەوە خـەڵکی وایـدەبینێ کـە ئەمانـە گوندنشـینی ئـاساییو *پێشمەرگە* نین[51].

[**] لە دەقەکەشدا هەر وشەی موجەممـەع *Mujamma'a* هـاتووەو لـە گـەلێ شـوێنی کتێبەکـەدا دووبارە دەبێتەوە ـ و.

[50] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ دانیشتوویەکی جارانی گونـدی خـدر ڕەیحـان، کۆمـەڵگای شۆڕش، 1 ی تەمووزی 1992.

[51] نووسـراوی 2 ی مایسـی 1988، کـە ئامـاژە بـە نووسـراوی ژمـارە ل.ش.د/397 ی (نهێنـیو شەخسی) دەکات لە سـکرتێری ئەنجومـەنی ئاسایشـی نەتەوەییـەوە " *مجلـس الامـن القـومی*" بـۆ وەزارەتی ناوخۆ، مەکتەبی وەزیر، لە گەڵ وێنەیدا بۆ لیژنەی کاروباری باکووری سەر بە ئەنجومـەنی سـەرکردایەتیی شـۆڕشو بەڕێوەبـەرێتیی ئاسایشـی گشـتی. ئەنجومـەنی ئاسایشـی نەتـەوەیی دەستەیەکی باڵای ڕاوێژکارەو خودی سەرۆك سەدام حوسێن خۆی سەرکردایەتیی دەکات. هەروەها

سەدان کەس لە خەڵکە دەسبەسەرەکە، کەوا مەزەندەیەك بە دوو هەزار کەسیان لە قەڵەم دەدات، ماوەیەك لە کۆمەڵگا چۆڵەکەی قەڵخانلوو هێشتنیانەوە، کە بە تەنیشت قادرکەرەمەوە بوو کاتی خۆی بۆ نیشتەجێکردنەوەی گوندنشینە ڕاگوێزراوەکانی پەلاماری بەهاری 1987 دروستکرابوو. هەروەها سەدانی تریش لە قوتابخانەیەکی سەرەتایی قادرکەرەم گیردرابوون و لەوێ ژن و پیاویان لێکدابڕیبوو. ئافرەتێك یادی ئەو ڕۆژانە دەکاتەوەو دەڵێ: "من لە گەڵ زۆر ئافرەتی بەتەمەندا خرامە ژوورێکەوەو تەنها ئافرەتی گەنج من بووم لەوێ و ترس و سامێکی زۆرم لێنیشتبوو, لەبەرئەوە دەموچاوم بە سەرپۆشەکەی خۆم داپۆشیبوو نەمدەویست کەس ببینم. ئێمە لەوێ دوو ڕۆژ ماینەوەو لە پەنجەرەکەوە تەماشام دەکرد سەربازەکان چاوی پیاوەکان دەبەستنەوەو لێیاندەدەن"[52]. لە پاش دوو ڕۆژ پاسێکی سەربازی هات و پیرەژنەکانی بارکرد بۆ چەمچەماڵ و لەوێ لە شەقامەکاندا بێ نان و ئاو بەرەڵایانکردن, بەڵام ئەمە حاڵەتێکی جیاواز بوو هۆکەشی تا ئێستا هەر بە نەزانراوی ماوەتەوە[53]. بە گوێرەی قسەی یەکێك لەو لاوە زۆر کەمانەی، کە لە ناوچەی قادرکەرەمدا ڕزگاریبوو "ئەو خەڵکانەی خۆیان دا بەدەستی حوکوومەتەوە هەموویان بێسەروشوێن بوون. ئەوانی کە ڕزگاریان بوو ئەوانە بوون

نووسراوەکە ئاگاداریی ئەوەش ڕادەگەیەنێ کەوا "شانە نهێنیەکانی PUK" ڕەنگە خۆپیشاندانێك دژ بە حوکوومەت ڕێك بخات لە کەلار بۆ نارەزایی دەربڕین لە سەرئەوەی کە " ئەو تێکدەرانەی لەگەڵ خێزانەکانیاندا گەڕاونەتەوە ڕیزی نیشتمانی" بەندکراون. "گەڕانەوە بۆ ڕیزی نیشتمانی" بەردەوام لە بەڵگەنامەکانی سوپادا دەردەکەون کەوا باس لە گرتنی خەڵکی مەدەنی دەکەن لە سەروەختی عەمەلیاتی ئەنفالدا. ئاگاداریەکەی 2 ی مایسی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی وایدەگەیەنێ کە گوندنشینە کوردەکان کەوتوونەتە گومانەوەو وایدادەنێن کە مەسەلەکە پەردەپۆشێك بێت بۆ نیازێکی خراپ.

[52] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ دانیشتوویەکی ئەوسای ئاوایی شێخ حەمیددا، کۆمەڵگای باینجان، 18 ی مایسی 1992.

[53] میدڵ ئیست ووچ ئاگای لە خەڵکی تریشە کە دەربازبوون بە هۆی بەرتیلدان یان ڕێکەوتنێکی تایبەت لە گەڵ کاربەدەستانی ناوچەکە. بەڵام لەوە ناچێ لەم حاڵەتەدا ئەو مەسەلەیە ڕوویدابێت.

www.dengekan.com

که له هەردەو چیاکاندا مانەوە، یان له شارەکاندا خۆیان لـه ماڵـه خزمـدا شـاردبۆوە یان کەسوکاری *جاشیان* ڕزگاریان کردن، یان بەرتیلیان بە *موستەشارەکان* دا"[54].

قادرکەرەم خۆیشی له دەست ئەنفال دەرنەچوو. پاش ئـەوەی شارۆچکەکە وەك سەنتەرێکی کۆکردنەوەی خەڵك بەکارهات سەربازو ئەنـدامانی حیزبـی بـەعس مـاڵ بە ماڵ گەڕان بۆ ناونووسکردنی دانیشـتوانیو لـه هـەمان کاتیشـدا ئـەمن بـه بڵنـدگۆ خەڵکەکەی ئاگادار دەکردەوە که نابێ کەس داڵدەی ئاوارەکانی ئەنفال بدات، وەك لـه هەنـدێ شارۆچـکە ڕوویـدابوو. خـەڵکی قادرکـەرەم مـاوەی پـانزە ڕۆژیـان پێـدرا ماڵەکانیان چۆڵ بکەنو بڕۆن له کۆمـەڵگای شۆڕشـی لای چەمچەماڵ خـانوو بکـەنو له سەرەتای مایسدا شارۆچکەکە بەر بلدۆزەر درا. بەهەرحاڵ، ئەگەر چاوبگێڕیت بە سـەرجەم ڕوخسـاری لۆجیکی ئەنفالـدا دەبینیـت کـەوا خـەڵکی قادرکـەرەم لـه چـاو بارودۆخەکەدا زیانێکی ئەوتۆیان نەکردووە. تەنانەت ئەوان هەر ماڵەو بـڕی 1500 دینار قەرەبوویان وەرگرت (واتـه 4500 دۆلار)* لـەبری ڕووخانـدنی خانووەکانیـان. ژمـارەی دانیشـتوانی قادرکـەرەم لـه سـەرژمێریی ئۆکتۆبـەری 1987دا تۆمـارکراوە. ئەگەرچـی قادرکـەرەم کـەوتبووە ناوەڕاسـتی ناوچـەی شەڕوشـۆڕەوە، بـەڵام تـا ئـەو دەمەش، بە پێی چەمکە بیروکراتیەکە، هەر له "ڕیزی نیشتمانیدا"[55] مابۆوە.

چەمچـەماڵ دوا شـوێنی گیردانـی خەڵکـه دەسبەسـەرەکەی گونـدەکانی بـاکووری گـەرمیان بـوو، ئەگەرچـی لـە ئاسـتێکی کـەمتردا بـوو. چەمچـەماڵ شارۆچـکەیەکی گـەورەو قـەزا بـوو و یـەکێك بـوو لـەو سـەنتەرە کەمانـەی دانیشـتوان لـەم بەشـەی کوردسـتانی عێراقـدا کـە وەکـو خـۆی مـابووەوە. ئـەو کەسـانە کـە بـۆ چەمچـەماڵ دەگوێزرانــەوە لــە ســەنتەرەکانی دیکــەی کۆکردنــەوەوە دەهێنــران وەك لــەیلانو

---

[54] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، هەولێر، 12 ی ئەیلوولی 1992.

*** بە نرخی جارانی دیناری عێراقی, که یەك دینار سێ دۆلار بوو ـ و.**

[55] ڕووخاندنی قادرکەرەم له لایەن دانیشتوویەکی ئەوسای ئەوێوە بۆ میدڵ ئیست ووچ باسکراوە له چاوپێکەوتنێکدا لەکۆمەڵگای شۆڕش، 29 ی حوزێرانی 1992. بە پێی قسەی ئەم شایەتە، شۆڕش له نیسانی 1988دا تەنها دەشتێکی تەخت بوو. ئەوانی که بۆ ئـەوێ ڕاگـوێزران خانووەکانیـان لـە ژێـر سەرپەرشتیی ئەندازیارێکی حوکوومەتدا دروستکرد.

قادرکەرەمو شوێنی بەندکردن بارەگای لیوای سەربازی یان بارەگاکانی *جاش* بوو **.
هەندێك لە پیاوە گیراوەکان بە پاس هێنران بۆ ئێرەو سەرباز دەچوونە ناویان بۆ ئەوەی زانیاریی تەواویان لێوەرگرنو دڵنیایان دەکردنەوە کە لێبووردنێك بە دەستەوەیەو هیچ شتێك نیە لێی بترسن. بەڵام بارودۆخەکە بۆنی خوێنی لێدەهاتو مەترسیەکی بێئامان لە ئارادابوو و لە پەنجەرەی پاسەکانەوە گیراوەکان هەزاران پیاو و ژنو منداڵی برسیو شڕەڵیان دەبینی لە سەربازگەکەدا.

گەلێ لە پیاوەکانی تریش لە دۆخێکی سەخت و خراپدا لە پشتی ئیڤادا گوێزرانەوە بۆ چەمچەماڵ. یەکێك لەوانە دەیوت: "زۆر ئازارمان بە دەست گاردو یاساوڵەکانەوە چەشتو دەستو قاچمان بەسترابۆوەو چەند جارێك لە ئیڤاکە دەکەوتینە خوارەوەو سەریان دەخستینەوە. ئیڤاکان لە پشتەوە دەرگایەكو یەك تاقە پێپیلکەیان هەبوو، ئێمەش لەبەر ئەوەی بەر پێی خۆمان نەدەبینیو نەشماندەتوانی دەستمان بەکاربێنین دەکەوتینە خوارەوە. بە ڕاستی بارودۆخێکی چەواشەو شپرزە بوو"[56]. پیاوێکیتر هەڵیدایەو وتی: "لە بارەگای لیوا، هەروا لە ئیڤاکان تووڕیاندباینە خوارەوەو ئەوجا ناو و ناونیشانیان لێمان وەرگرت"[57]. دوای ئەوەی کە لە بارەگای لیوا وەستاین، دەرکەوت دامودەزگای حوکوومەتیی دیکەش بۆ یەکەمجار لە کارەکەدا بەشدارکراون. پاشان گیراوەکانیان بە نێو شەقامەکانی چەمچەماڵدا بردو هەندێ ئەملاو ئەولایان پێکردنو هێندەی پێنەچوو خۆیان لە بەر دەرگای ئۆفیسی ئەمندا بینیەوە: دەزگای پۆلیسی نهێنیی ترسناك.

لێرەدا دۆخێکی بێوێنەی بەزەییو هاوکاریکردن بەرپا بوو. لە ئەنفالدا گەلێ کاری خۆڕسك و بوێرانەی تاکە کەسی ڕوویداوە، چ لە لایەن *جاشەوە* یان لە لایەن خەڵکی شارۆچکە کوردەکانەوەو ژیانی زۆر کەسی سەندەوە. بەڵام هیچیان بەراورد

** بەندکردنی خەڵکەکە لە بنکەو بارەگاکانی جاشدا نەبوو، بەڵکو لە سەربازگەی لیواو بینای قایمقامیەت بوو ـ و.

(56) چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، هەولێر، 12 ی ئەیلوولی 1992.

(57) چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای شۆڕش، 1 ی تەمووزی 1992.

www.dengekan.com

ناکرێت لەگەڵ ئەو گوژمو بەدەنگەوە هاتنەی خەڵکی شارۆچکەی چەمچەماڵدا کاتێ کە هاوخوێنە کوردەکانی خۆیان بینی بە سەر ئیڤاوە بە شەقامەکانیاندا دەگێڕن. لە پڕکێشییەکی بێهاوتاو ژیانی خۆ خستنە مەترسیەوە خەڵکی شار بە بێچەك یاخیبوونێکی خۆڕسکییان بەرپاکرد بۆ ئازادکردنی گیراوەکان[58].

بێگومان *جاش* دەستیان هەبوو لە نارەزایی دەربڕینەکەی چەمچەماڵدا، هەروەها بەختو ڕێکەوتیش ڕۆڵی خۆیان بینی. ئەو ئۆتۆمبیلانەی بەکارهاتن بۆ گواستنەوەی گیراوەکان لە بارەگای لیواکەی چەمچەماڵەوە ئیڤای سەربازی نەبوون بەڵکو ئۆتۆمبێلی بە بێگار گیراوی مەدەنی بوون بە شۆفێرەکانیشیانەوەو ژێربەژێر پاسەوانە جاشەکان قەناعەتیان بە ژمارەیەك لەم شۆفێرانە کردبوو کە ئافرەتە گیراوەکان ئازاد بکەن. شۆفێرەکانیش ئەو هەلەیان قۆستەوەو کاتێ کە بوو بە هەراو قەرەباڵغی، خەڵکی شار ئۆتۆمبیلەکانیان بەر بەرد داو شوشەکانیان شکاندن."تەنانەت منداڵی بچووکیش پڕ کۆشیان لە بەرد بوو و هەڕەشەی پەنجەرە شکاندنیان دەکرد". ئەم قسەیە پەرژین دەیکرد کە ئافرەتێکی بیست ساڵ بوو لە گوندی قیرچەو توانیبووی خۆی دەرباز بکات[59].سەرباز کەوتنە تەقەکردن لە خۆپیشاندەرانو، تەنانەت فڕۆکەی شەڕکەری میگو هەلیکۆپتەریش هەڵسانو بۆردمانی ئاپۆرەی خەڵکەکەیان کرد. پەرژین درێژەی بە قسەکانی دەداو دەیوت "جلەکانم بە گوللەی سەربازەکانی بارق دابێژرابوون". بە پێی باسو گێڕانەوەی خەڵك پێنج کەس کوژرانو دوانزەش بریندار بوون.

---

[58] ڕاستێکەی دەربازبوونێکی لەو جۆرە مانگێ لەوەو پاش لە شارۆچکەی کۆیسنجق ڕووی دا لە کاتی ئەنفالی چواردا، بەڵام لە ئاستێکی زۆر بچووکتردا.

[59] چاوێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، سلێمانی 12 ی مایسی 1992. دوای یاخیبوونەکەی چەمچەماڵ، دامودەزگا دەسەڵاتدارەکان ماڵ بە ماڵیان پشکنیو بە دوای ئەوانەدا دەگەڕان کە لە داوی ئەنفال خۆیان لادا بوو. هیچ یاخیبوونێك تووڕەییو دەمارگرژیی ئاوهای نەورووژاندووە لە ڕەفتارو هەڵسوکەوتی دەسەڵاتداراندا. پشکنینی لەو جۆرەش لە کەرکوك، سلێمانی, تووزخورماتوو و کۆمەڵگا گەورەکەی سموودی لای کەلار لە باشووری گەرمیان، ئەنجام درا. هەر هەموو شایەتەکان لە سەر ئەوەن کەوا پشکنینەکان لە لایەن دەزگای ئەمنەوە ئەنجام دراون.

ڕاپەڕینەکە پێدەچێت یەکەمجار جۆرە سەرکەوتنێکی بەدەستهێنابێ‌و گەلێ لە خەڵکە گیراوەکە دەرباز بوونو دانیشتوانی چەمچەماڵ دالّدەیان دان "لە بەر خاتری مرۆڤایەتی" بەڵام ئەمە کۆتایی ڕووداوەکە نەبوو, ئەو کەسانەی هەڵاتبوونو دواتر کە *ئەمن* بە شوێنیاندا دەگەڕاو لێی دەسگیر دەکردنو بە بەرچاوی خەڵکەوە ئیعدام دەکران*, خێزانی قوربانیەکانیش دەبوو پارەی گوللەکان ببژێرن[60].

پەرژین لە دووەم ڕۆژی خۆشاردنەوەیدا لە چەمچەماڵ، تەماشای ڕاپۆرتێکی تەلەفزیۆنیی دەکرد دەربارەی ئەنفال لە بەرنامەی هەواڵەکانی تەلەفزیۆنی عێراقەوە. ئەم فیلمەش لەو کاتەدا گیرابوو کە علی حسن المجیدو فەرماندەکانی سوپا لە 10 ی نیساندا سەردانی بنکەی پۆلیسی قادرکەرەمیان کردبوو. فیلمەکە کۆمەڵێك "گیراوی کرێگرتەی ئێرانی سەر بە جەلال تاڵەبانی" پیشان دەدا. پەرژین لەم فیلمەدا فەریقی مێردی ناسییەوە، بە چاوبەستراوی لەگەڵ ژمارەیەکی تر لە پیاوانی گوندەکەی خۆیانداو ئەوە دواجار بوو کە بە زیندوویی بیبینێتەوە.

* * *

لە بەشی باشووری گەرمیاندا دوو سەنتەری سەرەکیی چونیەکی کۆکردنەوەی خەڵك هەبوون. ئەو کوردانەی کەوا لە ناوچەی داودەدا گیرابوون، لەگەڵ ئەو خەڵکانەش کەوا لە تاو ئەو هێرشە کیمیاییەی کرایە سەر بنکەی PUK لە تازە شار هەڵاتبوون بۆ ئێرە، یەکەمجار بران بۆ مەڵبەندێکی چۆڵی لاوان لە تووزخورماتوو. هەندێك لەمانە هەر لەو شوێنەی کە تێیدا گیرابوون ژنو پیاو لە یەکتر جیاکرابۆوە. ئەوانەش کە بە تێکەڵی هێنرابوون لێرە جیایانکردنەوەو خستنیانە دوو بینای جیاوازی مەڵبەندی لاوانەکەو ماوەی نزیکەی سێ ڕۆژ تا حەفتەیەك هێشتنیانەوە. ئەو بینایەی بۆ ئافرەتو منداڵ دانرابوو نزیکەی چوار

---

* پێدەچێت لێرەدا جۆرە تێکەڵ کردنێك دروست بووبێت، چونکە ئەو کەسانەی لە چەمچەماڵو شوێنانی تر لەو گەرماو گەرمەداو بگرە دواتریش گیرانەوە دیسانەوە تێکەڵ بە گیراوەکان کرانەوەو وەك ئەوان بێسەروشوێن کران ـ و.

(60) چاوپێکەوتنی میدل ئیست ووچ، سلێمانی، 1 ی نیسانی 1993.

www.dengekan.com

هەزار کەسی تێدا بوو بە گوێرەی قسەی دەربازبوویەك کە خەڵکی نزیکەی دە دوانزە گوندی داودەی ناسیبۆوە.

لێرەش وەك لەیلان، خەڵکێکی کەم توانییان بە یارمەتیی ئەو *جاشانە* دەربازبن کە ئەرکی پاسکردنی ئەو شوێنەیان پێسپێردرابوو. تەنانەت, وەك باسدەکرێ, *موستەشارێکی* بەبەزەیی پەنجەرەیەکی بیناکەی شکاندبوو و شەو بواری زۆر ژنو منداڵی دابوو دەربازبنو ئەم کارەی ژیانی گەلێ کەسی سەندەوە. سەربازە نیزامیەکانیش، کە زۆربەیان عەرەب بوون، ڕەفتاریان زۆر ناشیرین بوو هەر پارەو نەختینەیەك بە ژنەکان بوو لێیان دەسەندنو پێیان دەوتن: "هەرچیتان پێیە لێتان دەسێنین چونکە پشتگیریی *پێشمەرگەتان* کردووە". ئەوانەی کە لە تووزخورماتووەوە بە یەکجاریی بێسەروشوێن کران، پاش ئەوەی ڕاپێچی ناو ئۆتۆمبیلی بارهەڵگریان کردن و بە سەدان ژنو منداڵیان لە نێواندابوو. ئافرەتێکی بەتەمەنی یەکێك لە گوندەکانی دوادە، کە هەرگیز جارێکیتر براکەیو مێردەکەیو باوکیو ئامۆزایو دوو بووکی نەبینییەوە، کە گەورەکەیان بە شەش منداڵی بچووکەوەو بچووکەکەشیان "کچێکی زۆرجوان بوو ناوی لەیلا بوو و تازە شووی کردبوو"سەرباز بە زۆر ڕایاندەکێشاو ئەویش توند دامێنی کراسەکەی خەسووی گرتبوو و خۆی پێوە نووساندبوو. هەموو ئافرەتە بەتەمەنەکان لە سەربازەکان دەپاڕانەوە نەیبەن، بەڵام ئەوان پاڵێکیان بە پیرەژنەکەی خەسوویەوە ناو لەیلایان پەلکێش کردو ئیتر جارێکیتر نەبینرایەوە[61].

بۆ ئەودوای باشووری گەرمیان، بە گوندەکانی جافی ڕۆغزاییشەوە سەنتەری سەرەکیی خڕکردنی خەڵکەکە بارەگای فیرقەی پیادەی 21 بوو لە قۆرەتوو، کە قەڵایەکی گەورەی سامناك بوو، لەو جۆرە قەڵایانەی لە سەر نەخشەو ڕەنگرێژیی سۆڤیەت بوون کەوا لە ساڵانی هەشتادا لە گەلێ شوێنی کوردستاندا دروستکران. لە

---

[61] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ خێزانێکی خەڵکی ناحیەی نەوجوول، کۆمەڵگای بنەسڵاوە، هەولێر، 19 ی نیسانی 1992.

پاش ڕاپەڕینەکەی کورد لە سلێمانی لە ئەیلوولی 1991دا*، هێزەکانی عێراق لە کاتی کشانەوەیاندا بەرەوخوارتر، قۆرەتوویان بە دینامیت تەقاندەوە. دوو مانگ دوای ئەوە نووسەری عێراقی کنعان مکیە سەردانی قەلاکەی کردو لەو لایەوە کە ڕووەو سنووری ئێران بوو مکیە "چل یان ڕەنگە پەنجا عەرەبانەی بینیبوو لەو جۆرانەی کە جووتیاری کورد لە پشتی تراکتۆری دەبەستن بۆ ئازوگوێزی خۆراك و ئاژەڵو مالات" ئەم عەرەبانانە بە تەختەدار لێواریان بەرزکراوەتەوە، لە چەشنی ئەو عەرەبانەیەی تەیمووری تەمەن دوانزە ساڵ لە گوندی کوڵەجۆوە لە گەڵ باوك و دایکی و سێ خوشکە بچووکەکەی پێی هاتبوونە ئەوێ. مکیە لە سەری دەڕواو دەڵێ: "کۆمەڵ کۆمەڵ جلوبەرگی کاڵبووەوەو شەرواڵ، کە پانتۆڵی نەریتیی کوردە، لەو عەربانانە کەوتبوونە خوارەوە یان لە ناویاندا گەنیبوون یان بە سەر خۆڵو گژوگیای زەردەوەبوودا بلاوبووبوونەوەو لەو ناوەدا هەروا نەعلو پێلاوی لاستیکی بەجێماو بوو کەوتبوون"[62].

یەکێك لەو گوندنشینانە بۆ میدڵ ئیست وۆچی گێڕابووەوە کەوا "بە لای کەمەوە دە هەزار کەس لەو قەلایەدا بەندکرابوون و هەموو برسیو ماندوو بوونو ترس دایگرتبوون. کەس نەیدەزانی مەسەلە چیە، بەلام من دەمزانی کەوا شتێکی

---

* لێرەدا مەبەست لەهەڵچوونی خەڵکە لە سلێمانیو گەلێ شوێنی تر(لە تشرینی یەکەمدا نەك ئەیلوول) بەرانبەر بەو تۆپبارانە کوێرانەیەی لە هەندێ پێگەو سەربازگەی سوپای عێراقەوە دژ بە خەڵکی ناو شار ئەنجامدەدرا. تێکڕا خەڵکی شارو کۆمەڵگاکان بە هاوکاریی پێشمەرگە ڕاپەڕین لە دژ ئەم ڕەفتارەو سوپای عێراق لە بەرانبەر هێزی جەماوەردا نوشوستی هێناو لە ناوچەکە چووە دەرەوە. پاش ماوەیەکیش لە 1991/10/24 دا تەواوی دامودەزگاکانی حوکوومەتی عێراق لە کوردستان کشانەوە ـ و.

[62] مکیە: "ئەنفال ، پەردەلادان لە سەر پەلامارێکی عێراقی بۆ لەناوبردنی کورد", گۆڤاری هارپەر، مایسی 1992 ل55.

Makiya, “The Anfal: uncovering an Iraqi Campaign to Exterminate the Kurds”, Harper’s Magazine.

www.dengekan.com

سامناك بە دەستەوەیە. كەس لە وزەیدا نەمابوو قسە لەگەڵ كەسدا بكاتو هەموو ماتو بێدەنگ بووینو چاوەڕێ بووین بزانین چی ڕوودەدات"[63].

هەندێ لە گیراوەكان تەنها شەوێك لە قۆرەتوو مانەوە بێناو بێئاو، هەندێكی تر دەیانوت ماوەیەكی زۆر خواردنێكی هێجگار كەمیان داونەتێو مەمرەو مەژی هێشتوونیانەوە: "ئێمە لە بارەگای فیرقە ماوەی سێ ڕۆژ لە خێوەتدا ماینەوەو ڕۆژانە تەنها یەك نانمان وەردەگرت بۆ كەسێك لەگەڵ ئاوداو خەڵكێكی بێشومار لەوێبوون. سەربازەكان ناوی هەموویان دەنووسیو پرسیاریان لێدەكردن: ناوی تیرەو هۆزیان، لە گەڵ *پێشمەرگە* بوون یان حوكوومەت. كەس نەیدەوێرا بڵێ لە گەڵ *پێشمەرگە* بوومو هەموو بەجارێ دەیانوت كە جووتیارو شوان بوون"[64]. تەیموور خۆی ، لە دوای چوار ساڵ ئەو دیمەنەی قۆرەتووی بە ڕوونی بیردێتەوەو دەڵێ: "تەواوی خەڵكی گوندەكانی ناوچەی كەلار لەوێبوونو هەرچی هۆدە هەبوو پڕبوو لە خەڵك، كە لەوانەیە پەنجا هۆدە بووبێتو هەر یەكەیان 100 ـ 150 كەسی دەگرتو خواردنێكی زۆر كەمیان پێدەداین كە بریتیبوو لە شۆرباو نانو ئاو. بەڵام ڕێگەیان دەدا كەسانی خێزان بە یەكەوە بن. هەموو گاردەكان پێدەچوو سەرباز بن، چونكە هەموو جلی خاكییان لەبەردا بوو و لەگەڵ گیراوەكان قسەیان نەدەكرد. ئێمە لەوە دەترساین كە بمانكوژنو لە ناو خۆماندا هەر باسی ئەوەمان دەكرد، چونكە دەمانزانی ئەم پەلامارەی حوكوومەت وەك ئەوانی پێشتر نەبوو. ئێمە جاش تەفرەیانداینو درۆیان لەگەڵ كردین"[65].

★ ★ ★

ڕۆڵـــــی تێكەڵ و دووســـــــەرەی جـــاش

---

[63] چاوپێكەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ گوندنشینێكی خەڵكی كەریم باسامدا، كۆمەڵگای سمـوود، 20 ی مایسی 1992.

[64] چاوپێكەتنی میدڵ ئیست ووچ، كۆمەڵگای زەمەقی، 24 ی تەمووزی 1992.

[65] چاوپێكەوتنی میدڵ ئیست ووچ، كۆمەڵگای سموود، 29 ی تەمووزی 1992.

ڕاستێکەی *موستەشارەکان* درۆیان کرد، یان بـا بڵێین بـەلێنێکیان دا کـەوا پایـەو شوێنیان شیاوی بەڵێنێکی ئاوها نەبوو. دواجار لێرەدا دەبێ باسی ڕۆڵی پێچەوانەی هێزەکانی *جاشیش* بکەین لە سەروەختی ئەنفالدا. وەك بەشدار لـە تـاوانی سـوپادا، گومـانی نـاوێ کـە ئـەوان هاوکـاربوون لـە نـاردنی هـەزاران کـورددا بـەرەو مـردن. یەکەکانی *جاش* ئـەرك و فـەرمانێکی بـەربڵاویان لەئەستۆ گرتبـوو. ئـەوان کـاروانی سـوپایان دەپاراسـت و پـێش هێزەکـان دەکـەوتن بـۆ گونـدەکان بـۆ ڕێخۆشـکردن و سۆراخکردنی هـەواڵ و زانیـاریی پێویست، یـان بـە واتایـەکی تـر کـەوڵ سـووری بـەر لەشکر بوون*. ئـەوان گشت هـەردەو چیاکانیان دەپشکنی و بـە دوای ئـەو کەسـانەدا دەگـەڕان کـە لـە دەسـت پێشـڕەویی سـوپا هـەڵاتبوون و دەسـگیریان دەکـردن و لـە بەندیخانـەیان تونـد دەکـردن. فـرە جاریش نامەردانـە بـەڵێنی خۆیـان دەشـکاند بـۆ ڕێبەدێی و بە سەلامەتی گەیاندنی گیراوەکان. ئـەوان ئاوارەکانیـان تـەفرەداو بـەڵێنی لێبووردنێکیـان دانـێ کە هـەرگیز لـەئارادا نـەبوو، واتـە بـەڵێنی ئـەوەیان پێـدان کـە ئەمـەش زنجیرەیـەکی کۆتـایی نـەهاتووی پـەلامارەکانی حوکوومەتـە بـۆ سـەرلەنوێ نیشتەجێ کردنەوە، بەوەی گوایـە "ژیـانێکی هاوچـەرخ" بـۆ خەڵکەکە دەخوازن لـە کۆمـەڵگای ژێـر دەسـەڵاتی حوکوومەتـدا. شـیاوی باسیشـە *جاشـەکان* بـەردەوام, وەك باسدەکرێ, درۆیان بۆ ئەفسـەرەکانی سـوپا دەکـرد کـەوا گوندنشـینە دەسبەسـەرەکان "لە شەڕدا گیراون"، وەك مەرایی کردنێك بۆ ئەوەی لێیـان ڕازی بـن، یـان ڕەنگـە بـە هیوای ئەوە بووبێتن کە بە پارە یان بە شتومەك خەڵات بکرێن.

خـەڵاتی شـتومەك دەرفـەتی بـۆ ڕەخسـابوو و *جـاش* ڕاسـتەوخۆ کـەڵکیان لـە بەڕێوەچـوونی ئـەنفال وەردەگـرت، پڕبـە پێسـتی واتـا قورئانیەکـەی "تـاڵانکردنی کافران" چونکە لە پەلاماری ئەنفالدا مەرجی ئەوە هەبوو کە "هەر شتێك لە لایـەن ڕاوێـژکار (*موستەشـار*)ی فەوجـەکانی بـەرگریی نیشـتمانی و جەنگاوەرەکانیانـەوە

---

* پێموایە لێرەدا بەرانبەر دەستەواژەی Cannon fodder ی دەقە ئینگلیزیەکە هەر کەوڵ سووری بەر لەشکر شیاو بێت و خۆیشی ئەو مەبەستەی هەیە ـ و.

www.dengekan.com

دەستی بەسەردا بگیرێت ڕاستەوخۆ دەدرێتە خۆیان، تەنها چەکی قورسو ئیسنادو مامناوەندی نەبێت"[66]. "پیاوەکان بدەنە دەستی ئێمەو ماڵو کەلوپەلیش بۆ ئێوە"، ئەمە قسەی "ڕەفیق حیزبییەکی"** بەعسی بووە بۆ یەکێك لە سەرانی *جاش*[67]. "*پێشمەرگە* کافرو بێدینن‌و دەبێ وەك کافریش ڕەفتاریان لە گەڵ بکرێت"، ئەم قسەیەش بە کۆنە *موستەشارێك* وترابوو لە کۆبوونەوەیەکدا کە ئەفسەرانی *ئیستیخباراتی* سوپاوە سازیان کردبوو. "ئێوە هەر ماڵو سامانێکی *پێشمەرگە* هەیەو لە شەڕدا دەستی بە سەردا دەگرن بۆ خۆتانی ببەن، ژنەکانیشیان بە پێی شەرعو یاسا *حەڵاڵی* ئێوەیە، هەروەها تەواوی ئاژەڵوماڵاتیشیان"[68]. ئەوی ڕاست بێت *جاشەکانیش* درێغییان نەکردو گوندە چۆڵکراوەکانیان سەرپاك بێبەزەییانە تاڵاندەکرد لە پێش سووتاندن‌و تەختکردندا. ئەو باسەی کەوا لێرەدا ژنێکی گوندنشین دەیگێڕێتەوە نموونەو شێوازی گەلێ حاڵەتە: "لە گەڵ پیاوەکەمدا لە ئەشکەوتێکدا خۆمان شاردبۆوە، *جاش* هاتن گرتینیاین، بەڵام نە هیچیان پێوتین‌و نە گوتیان لەبەرچی‌و بۆچی.ئەوان تەنها داوای ناسنامەی مێردەکەمیان کردو لێیانسەندو نەیانگێڕایەوە. *جاشەکان* بە بەرچاوی خۆمەوە هەموو شتێکی ماڵەکەمیان برد، بە پێخەفو ڕایەخو تەواوی کەلوپەلی ناوماڵەوە. من هیچ پارەیەکم نەبوو، بەڵام چی خشڵم هەبوو بردیان، هەروەها ئاژەڵو تراکتۆرەکەشیان بردین‌و هەرچییەکمان هەبوو لە عەرەبانەی تراکتۆرەکەیان بارکرد. بە هەمان شێوەش گسکیان لە هەموو ماڵەکانی گوند دا، پاشان ڕوانیم گڕیان لەو شمەكو کەلوپەلانە بەردا کە بێسوود بوون بۆ سەربازو *جاشەکان*، وەك جلوپۆشاکی

---

[66] ڕاسپاردەی فەرماندەیی مەکتەبی باکوور ژمارە: س ف 4008 لە 20 ی حوزێرانی 1987دا. بڕوانە پێشەوە لاپەڕە 136 ـ 138 .

** ئەمە کەوانی دەقە ئینگلیزیەکە خۆیەتی، ئەم زاراوەیە لە ناو کوردیشدا باو بوو وهەر ئەم شێوازە عەرەبیەی بۆ بەعسیەکان بەکاردەهات نەك هاوڕێو هەڤاڵی کوردی ـ و.

[67] ئەو تێبینیە بە ڕێکەوت گوندنشینێك گوێی لێبووە لە گفتوگۆیەکی نێوان ئەفسەرێکی سوپاو *موستەشارێکدا* بە ناوی سەعید ئاغا لە گوندی گەرەوان (ناحیەی ڕەواندز). چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ، گەرەوان، 29 ی نیسانی 1992.

[68] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست وۆچ لە گەڵ کۆنە *موستەشار* محەمەد عەلی جاف، سلێمانی، 11 ی مایسی 1992.

خەڵکەکە. ئەوجا بە چاوی خۆم بینیم نەوتیان کرد بە سەر خانووەکانداو گڕیان تێبەردان"[69].

بەڵام لە کاتێکدا کە زۆربەی جاشەکان ئەو ئەرکو فەرمانانەی پێیان دەسپێردرا بە ڕێکی ئەنجامیان دەدا، لە هەمان کاتیشدا دەبێ ئەو ڕاستییەش بگوترێ کەوا دوودڵیی لەمێژینەی ڕژێمی عێراق سەبارەت بە دڵسۆزیی سیاسیی میلیشیای کورد بنەمایەکی ڕاستەقینەی خۆی هەبوو, *جاشەکان* وەك تاکە کەس توانیویانە خەڵکی زۆر بە سەلامەتی دەربازبکەن بۆ شارۆچکەو کۆمەڵگاکان لە سەرەتای پاکۆدانو ڕاماڵینەکاندا. چوونکە ڕاستێکەی هەر بە بۆنەی *جاشیشەوە* بووە کەوا ئەو ژنە گوندنشینە بتوانێ تاڵانکردنو سووتاندنی ماڵەکەی ببینێو خۆیشی ڕزگاری ببێت. ژنە لە سەر قسەکانی دەڕۆیشتو دەیوت: "هەندێ *جاشی* تر بە سەر زیلەکانەوە[70] بوونو لە خاڵەکانی پشکنیندا بە سەربازەکانیان دەوت ئەو زیلە داپۆشراوانە مەریان تێدایە. بەم شێوەیە *جاشەکان* زۆربەی ژنو منداڵی ئەو گوندەیان ڕزگارکرد".

پێدەچێت هەندێ لە دڵنەرمیی *جاشەکان* بە هۆی بەرتیلەوە بووبێت کەوا بە ئاسانی ڕێی چەپاوکردنی پێگرتنەبەرو بەرەو نوقمبوونی تاڵان و بڕۆی بردن. پیاوێکی گەنج لە گوندی قایتەوەنی ناو زەنگنەی سەر بە ناحیەی قادرکەرەم دەگێڕێتەوە کەوا چۆن پڕکێشیی کردووەو قەناعەتی بە *جاش* هێناوە یارمەتی بدەن: " توانیم گەلێ خێزانو ژن و زا دەرباز بکەمو تاقم تاقم دەمبردن بۆ

---

[69] چاوپێکەوتنی میدلْ ئیست ووچ ، کۆمەڵگای باینجان، 18 ی مایسی 1992. ئەم شایەتە خەڵکی گڵناغاج بووە، کە گوندێك بوو لە سەرەتای مایسداو لە کاتی ئەنفالی چواردا وێرانکرا، بەڵام شتە گرنگەکانی باسوخواسی ئەم ئافرەتە لە لایەن زۆر شایەتحاڵی قۆناخە جیاجیاکانی پەلاماری ئەنفالدا دووبارە بووەتەوە.

[70] زیل مۆدێلێکی سۆڤێتی پێشووی ئیڤای سەربازیی دروستکراوی ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات بوو، هەردوو ناوەکە لای کورد باو بوون، بەڵام لە کاتی ئەنفالدا زاراوەی ئیڤا زیاترو بەربڵاوتر بەکاردەهات. ئێمە بە گشتی ئەم ئۆتۆمبیلانە بە ئیڤا ناو دەبەین.

www.dengekan.com

کەرکووك‌و قادرکەرەم‌و شوێنانی تر. لە خاڵەکانی پشکنیندا ماست‌و خواردن‌و هەرشتێکی ترم پێهەڵبسووڕایە وەك بەرتیل دەمدا بە *جاشەکان*"[71].

بەڵام چەند بەڵگەیەکی تر ئەوە دەگەیەنن کە هۆکاری گونجاو و ڕێتێچوو بۆ پیاوەتیی لابەلایی جاشەکان ئەوە بوو کە بە ڕاستیی بڕوایان بەو درۆیانە کردبوو کە بۆ خەڵکی دێهاتیان دەکردو خۆشیان هەر درۆیان لە گەڵ کرابوو. میدڵ ئیست ووۆچ کۆنە *موستەشارێکی* بینیوە کە فەوجەکەی لە لایەن سوپاوە زانیاریی ئەوەی دراوەتێ کە "دەچن بۆ گرتن یان کوشتن یان هێنانی پیاوی گوندەکان". بەڵام ئەمە بەڵگەیەکی جیاکار بوو و لە گوندێکی پارێزگای دهۆکی باکوورەوە سەرچاوەی گرتووە، کەوا ناوچەی قۆناخی ئەنفالی هەشت‌و کۆتایی بوو و پێدەچێت فەرمانەکانی سوپا لە گەڵی بواردا گۆڕانکاریی بەرچاویان تێدا کرابێت. ڕاوبۆچوونێکی زۆر بڵاو هەیە، بە تایبەتی لە ئەنفالی *سێی* گەرمیاندا، کەوا *موستەشارەکان*و ئەو کەسانەش کە ئەوان فەرمانده‌یان بوون لە نیازو مەبەستی ڕژێم بێئاگابوون تاوەکو پاکۆدان‌و ڕاپێچکردنەکە گەیشتە قۆناخێکی لەپێشتر.

"من قەت لە لایەن سوپاوە پێم نەدەوترا ئەو خەڵکە بۆ کوێ نێردراون"، ئەمە قسەی *موستەشارێکی* سەر بە تیرەی ڕۆغزایی جاف بوو کەوا ئەرك‌و کاروباری فەوجەکەی لە کۆمەڵە گوندێکی گەرمیانی باشووردا بووە، بە کوڵەجۆشەوە، کە ماڵی تەیموور عەبدوڵا ئەحمەدی تێدابوو. "من هەمیشە وایبۆدەچووم کە بەرەوخوار برابێتن"[72]، هەرگیزیش بە بیرمدا نەدەهات قەسابخانەیان بۆ سازبکەن. هەموو ئەوەی کە *جاش* کردی یارمەتیدانی سوپا بوو بۆ ڕەخساندنی باشترین ڕێگای کارکردنە سەر خەڵکی گوندەکان‌و گرتنی ئەوانەی دەرباز دەبوون‌و تەسلیم کردنیان بە سوپا". ڕۆژێکیشیان لە ئەفسەرێکی پرسیبوو ئەم خەڵکە گیراوە چییان لێدەکرێت, ئەویش لە وەڵامدا وتبووی:"دەیانبەین بۆ گوندی هاوچەرخ" بەڵام دواتر *موستەشارەکە* دڵی کرمێ دەبێت و لە دەرفەتێکدا سەردانی کەمپێکی سوپا

---

[71] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووۆچ، سلێمانی، 21 ی مایسی 1992.

[72] وەك چۆن کاتی خۆی ڕوویدا، لە مەسەلەی ڕاگواستنە بە ناوبانگەکەی بارزانیەکان‌و خەڵکی تریشدا، لە ساڵەکانی 1970دا.

دەکات (پێدەچێت قۆرەتوو بووبێت)و لەوێ خەڵکێکی گیراوی زۆری بینیبوو، لێرەش دیسانەوە لە ئەفسەرێکی پرسیبوو کە نیازیانە چیان لێبکەن، ئەفسەرەکەش لە وەڵامدا وتبووی: "ئەوە کاری تۆ نیە". کاتێ گومانی *موستەشارەکە* بوو بە قەناعەت، بە قسەی خۆی هەستی بە پەشمانیەکی زۆر کردووە: "تفمان لە خۆمان دەکرد بۆ بەشداربوونمان لەم کارەدا کە تاوانێك بوو کردمان"[(73)].

بۆ هەندێ جاشیتر، درك کردن بە مەسەلەکە وادیارە لە سەنتەرەکەی توزخورماتووەوە سەریهەڵداو دڵیان بە تەواوی بە لای گیراوەکاندا گۆڕا. زیندانییەکی ئەو دەمە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: "کە *موستەشارەکان* بینییان وا ژنو پیاو لێکجیادەکرێنەوە، ئیتر زانییان چ کارێك بە دەستەوەیەو زۆر بێزار بوون. بۆیە *موستەشارەکان* هەوڵیاندا بە نهێنی ئافرەتەکان دەرباز بکەن"[(74)].

ژنێکی خەڵکی گوندی وارانی، جاش گرتبوویانو بردبوویان بۆ توزخورماتوو، دابوویانە دەستی سوپاوەو بەمجۆرە لەوێ "دەسبەجێ ژنو پیاویان لێکترجیاکردەوەو خستنیانە ئۆتۆمبیلی بارهەڵگرەوەو بردنیان بۆ تکریت. کاتێ لێمان پرسین مەسەلە چیەو چیان بە دەستەوەیە، ئەفسەرەکان وتیان تکریت باشترو لەبارترە بۆیان". لێرەدا *جاشەکان* کەوتبوونە گومانەوەو "هەندێکیان هاتن بۆ ڕزگارکردنی هەمان ئەو کەسانەی کە خۆیان پێشتر گرتبوونیانو دابوونیانە دەستی سوپاوە. بەمجۆرە *جاشێك* دە ئافرەتی ڕزگار کرد. پاشان بردنیان بۆ ماڵی خۆیانو لەوێ شاردینیانەوە"[(75)].

بەڵام پرسیاری ڕاستەقینە لە بارەی ڕۆڵی *جاشەوە* ئەوەیە کە ئایا ئەمانە لە ڕاستیدا چ جۆرە هێزێك بوونو تواناو دەسەڵاتیان تاکوێ بڕیدەکرد. لە زنجیرە پرۆسەی ئەنفالدا، میلیشیای کورد لە بنی قووچەکەکەوە بوونو لە سادەترین

---

(73) چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ محەمەد عەلی جاف، سلێمانی، 11 ی مایسی1992.
(74) چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ لە گەڵ دانیشتوویەکی جارانی گوندی وارانیی ناوچەی داودە، سلێمانی 12 ی مایسی 1992.
(75) چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، سلێمانی، 12 ی مایسی 1992.

www.dengekan.com

سەربازی پیادە لە سوپای نیزامیدا ئایەختر بوون. تاوەکو هاتنە سەر کاری علی حسن المجیدیش، بوون بە *جاش* جۆرە حاڵەتێکی پارێزگاریی بەو کەسە دەبەخشی. بەڵگەنامەکانی *ئەمن* لە سەر ئەو گوند ڕووخاندنەی لە ساڵی 1986 دا جێبەجێکراوە بە ئاشکرا ئەوانەی لێدەرکردووە کەوا کەسوکاریان *جاش* بووە[76].

کەچی ئێستا بارەکە گۆڕاوەو ژمارەیەك لەو گوندانەش کە سەر بە ڕژێم بوون لە گەڵ گوندەکانی تردا سووتان‌و بەر بلدۆزەر دران.ئەو بەڵێنانەی *جاشەکان* بە خەڵکە گیراوەکەیان دا، تەنانەت ئەگەر نیازپاکیشی تێدا بووبێت، بۆش‌و بەتاڵ دەرچوو. جووتیارێکی دەسڕۆی گوندی قولیجانی ناو جافی ڕۆغزایی لە گەرمیانی خوارو، لە گوندە سووتاوەکەی هەڵاتبوو و دەستەودامێنی فەتاحی کەریم بەگ بوو، کە دەسەڵاتدارترین *موستەشار* بوو لە ناوچەکەدا، بۆ ئەوەی فریای بکەوێت و یارمەتی بدات, ئەمیش پێی وتبوو کە هیچ ترسێکی نەبێت, "پسووڵەیەکی پێدام‌و تێیدا نووسیبووی کەوا من لە گەڵ ئەوی *موستەشاردام*و حەوت سەر خێزانم لە گەڵدایە. ئەوەشی پێوتم کە ئەگەر ئەم نامەیەم پێبێت ئەوە سوپا دەست ناهێنێتە ڕێم"[77].

کابرای جووتیار گەلێ خۆشحاڵ بوو بەم چاوبەیەکتر کەوتنەو ملی ڕێگەی گرت بەرەو جادەی سەرەکی بۆ سەرقەڵا, لەوێ تاقمێ سەرباز تێیانخوڕی بوەستێ, ئەمیش بە دڵنیاییەوە پسووڵەکەی *موستەشاری* دا بە دەستیانەوە بۆ ئەوەی بە سەلامەتی بگاتە جێ. سەربازەکە پرسی: "ئەم فەتاح بەگە کێیە؟"و گوزارشێکی بەکارهێنا کە تەشەرێکی ناشیرینە لە زمانی عەرەبیداو بە لاقرتییەوە وتی: "فەتاح بەگ پێڵاوەکانمە". نامەکە هیچ نرخێکی نەبوو و کابرای جووتیار لە گەڵ خەڵکە گیراوەکەدا ڕاپێچی قەڵاکەی فیرقەی 21 کرا لە قۆرەتوو.

★ ★ ★

---

[76] نووسراوێکی دەسنووسی لیژنەی کاروباری باکووری ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش لە دیسەمبەری 1986دا باس لە ڕووخاندنی سێ گوند دەکات، بەڵام ڕەزامەندیی لە سەر ڕاسپاردەیەکی فەیلەقی یەك دەربڕیوە بۆ هێشتنەوەی ئەوانی تر چوونکە دانیشتوانیان *جاش* بوون.

[77] چاوپێکەوتنی میدڵ ئیست ووچ، کۆمەڵگای سموود، 20 ی مایسی 1992.

گەلێ لە *موستەشارەکانی* جاران باسوخواسێکی وردیان داوەتە میدڵ ئیست ووچ سەبارەت بە ژمارەیەك كۆبوونەوە لە هەولێرو کەرکوك لە گەڵ علی حسن المجیدو فەرماندەکانی هەردوو فەیلەقی یەكو پێنجدا. لە یەکێك لەم کۆبوونەوانە، لە ئابی 1988دا, ئەلمەجید بە *موستەشارەکانی* وتووە کەوا پەلاماری ئەنفال دەبێ ئێستا لە بادینان دەستپێبکات، کە سەنگەری مەحکەمی KDP ی مەسعوود بارزانی بوو لە باکوور. بەڵام بە فەرمانی خودی سەدام حوسێن خۆی کوردی بادینان دوا مۆڵەتیان دەدرێتێ "بگەڕێنەوە بۆ ڕیزی نیشتمانی". تێکدەران ئەگەر پێش دەستپێکردنی عەمەلیاتی سەربازیی لەو ناوچەیەدا خۆبەدەستەوە بدەن ئەوە بەر بەزەیی دەکەون[78].

پاشان ئەلمەجید داوایکردبوو پرسیاری لێبکرێتو زۆر کەس هەڵسابوون بۆ قسەکردن. یەك لەوانە شێخ موعتەسەم عبدالکریم بەرزنجی بوو، *موستەشارە* دەسەڵاتدارو ترسناکەکەی قادرکەرەم کەوا هەزاران خەڵکی مەدەنیی دابووە دەست سوپاوە. بە پێی قسەی *موستەشارێکی* تر کە لە کۆبوونەوەی ئەو ڕۆژەی هۆڵی ڕۆشنبیریی جەماوەردا لە هەولێر بەشدار بووە، شێخ موعتەسەم پێیدا دیاربووە بەگومانو دوودڵ بووەو پرسیویێتی ئایا ئەو بەڵێنەی لە قۆناخەکانی سەرەتای

---

[78] یاداشتێك کە لە لایەن *ئەمنی* سلێمانییەوە لە 11 ی تەمووزی 1988دا دەرچووە چەسپاندنی ئەم سیاسەتە نوێیە دەردەخات. بەشێك لەم بەڵگەنامەیە دەڵێت: "هەڤاڵ علی حسن المجید، ئەندامی سەرکردایەتیی هەرێمایەتییو سکرتێری گشتیی مەکتەبی باکوور ئەم خاڵانەی خوارەوەی ڕاگەیاندووە:

1- ئەو تێکدەرەی خۆی بە دەستەوە دەداتو چەکەکەی دەهێنێتەوەو ئەوەی کە لەو ناوچانە دەگەڕێتەوە کە تا ئێستا پرۆسەی ئەنفال نەیگرتووەتەوە، لە هەموو تاوانێك دەبەخشرێ، بەو تاوانانەشەوە کە لە ئەنجامی کەمتەرخەمیو هەڵاتنەوە(لە خزمەتی سەربازی) بەرپا کراون. (لێرەدا جەختی لە سەر کراوە).

2- ئەو تێکدەرەی بێچەك لەو ناوچانە دەگەڕێتەوە کەوا عەمەلیاتی ئەنفال نەیگرتوونەتەوە، لە تاوانی چوونە پاڵ تێکدەرانو کەمتەرخەمیو هەڵاتن دەبەخشرێت. (جەختی لە سەر کراوە.)

3- نابێ هیچ تەگەرەیەك بخرێتە ڕێی ناونووسین لە فەوجەکانی بەرگریی نیشتمانیدا".

www.dengekan.com

ئەنفالدا دراوە ڕێزی لێدەگیرێت؟[79]، بەڵام دوودڵیو ئازارەکانی ویـژدانی هاوکـارێکی کوردی ئاوها کاریگەر، ئەو پیاوەی کە ڕژێم هەر شـتێکی داوالێکـرد جێبـەجێی کـرد، بە ڕقو بێزەوە خرانە لاوە. ئەلەجید بە موعتەسەمی وتبوو: "تۆ بووی بە خـاڵێکی ڕەش بـە سـەر ئاوێنەیـەکی سـپییەوە"و ئەگـەر بهاتبایـەو دانەنیشـتایە ئەلەجیـد ئیعدامی دەکرد "تەنانەت ئەگەر خواش شەفاعەتی بۆ بکردایە"، چونکە لـە بـەردەم ڕازگـری گشـتیی مەکتـەبی بـاکووری حیزبـی بەعسـدا، تەنانـەت زاتـی خـوا خۆیشـی کەمدەسەڵات بوو.

---

[79] چاوپێکەوتنیمیدلْ ئیست ووچ لەگەڵ کۆنە موستەشارێکدا، سلێمانی، 30 حوزێرانی 1992.